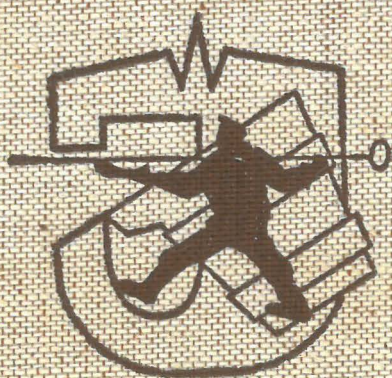

Ob tridesetletnici osvoboditve

Ob štiridesetletnici stavke jeseniških kovinarjev

Ob petindvajsetletnici delavskega samoupravljanja

JEKLO IN LJUDJE

JESENIŠKI ZBORNIK

III.

AVGUST 1975

Tone Čufar

PIONIRJI NOVEGA SVETA

*V naš težki čas
le malokdaj posije sonce sreče,
prečestokrat razjeda nas
obup grenak,
in davi strup sodobnosti moreče.*

*Krivica je po zemlji posejana,
pravica pa globoko zakopana,
pravica izkoriščanih milijonov,
zatiranih že dolga tisočletja,
zdaj sitih tiranij in lačnih kruha,
in žejnih svobode, nje doživetja.*

*Težak je čas,
najtežja pa je pot k pravici.
Ni vsak za nas,
ki množicam prinašamo spoznanja;
skozi temo neznanja
ne zmore vsak nositi plamenice
enakosti, svobode in resnice.*

*Mi nove dobe smo kovači;
kdor je voljan kovati z nami,
naj sam bo prekovan, dovolj močan
za gradnjo velikih mostov
iz starega sveta v nov.
Mi smo stavbeni inženirji,
v bodočnost so pogledi nam uprti,
za našo stvar
se ne bojimo... niti smrti,
ker novega sveta smo pionirji.*

I

*»Žive naj vsi narodi,
ki dan dočakat hrepené,
da koder sonce hodi
ne bo pod njim sužnjé glavé,
da rojak,
prost bo vsak,
ne vrag, le sosed bo mejak.«*

dr. France Prešeren, 1845

France Klopčič

O JESENISKIH KOMUNISTIH V DVAJSETIH LETIH

Ko je v Sloveniji leta 1919—1920 nastajalo komunistično gibanje, je največjo oporo našlo med ljubljanskimi železničarji, zasavskimi rudarji in jeseniškimi kovinarji. S tem ni rečeno, da drugod ni bilo komunističnih organizacij, nikakor. Hočem le poudariti, da so najbolj čvrsto na vso deželo držali prapor komunizma in takrat pričakovane socialistične revolucije omenjeni trije odredi slovenskega delavskega razreda. To so bili odredi, ki so v gospodarstvu zasedali ključne panoge, pa je stavka železničarjev ali rudarjev ali kovinarjev majala temelje tedanje izpodkopane meščanske oblasti.

Štefan Weiss

Ciril Košir

Tako na primer je bil sivolasi železar in dolgoletni socialnodemokratski aktivist Štefan Weiss z Jesenic izvoljen za podpredsednika ustanovnega kongresa komunistične stranke v Sloveniji dne 11. aprila 1920 v Ljubljani. Za predsednika so delegati izvolili Jožeta Petriča, ljubljanskega železaničarja, za tajnico kongresa pa Tončko Čečevo iz Trbovelj, pozneje proglašeno za narodnega heroja.

Štefana Weissa so slovenske oblasti prisilile, da se je izselil v Avstrijo.

Že leta 1920 se je kot vodilni jeseniški komunist izkazal Ciril Košir. Rojen je bil leta 1895 v Naklem. Bil je izredno sposoben organizator, odličen govornik, samorastniško izobražen. Zato je bil oblastem trn v peti. Ne enkrat so ga zaprli. Julija 1920 ga je občni zbor krajevene organizacije komunistične stranke na Jesenicah izvolil za tajnika. Septembra istega leta je bil delegat na seji pokrajinskega sveta (plenuma CK) za Slovenijo v Ljubljani. O tem najdemo podatke v časopisju. Leta 1921, ko je bila komunistična stranka že prepovedana, je ustanavljal prve ilegalne skupine. Hkrati je organiziral nelegalne prehode čez mejo v Avstrijo, po katerih so komunistični aktivisti odhajali in prihajali ter prenašali strankino literaturo. Uprava železarne ga je odpustila leta 1924, ko so odpovedali službo okoli 200 delavcem. Odšel je v Sovjetsko zvezo, skupno z mladim kovinarjem Francem Regitnikom in zakoncema Šitikovima. Zaposlil se je v kovinsko-predelovalni tovarni v Kolčúgino blizu mesta Vladímir.

Janez Mlakar, šenčurski rojak, jeseniški železar, najmarljivejši in najsposobnejši kronist delavskega gibanja v zgornjesavski dolini pred drugo svetovno vojno, je vedel povedati o Koširju, da se je leta 1940 ali 1941 pojavil v Jugoslaviji in obiskal celo Jesenice, se pogovarjal s kovačem Trojarjem. Dnevnik »Jutro« je baje pisal o Koširevu kot atašeju za tisk sovjetske ambasade v Beogradu.

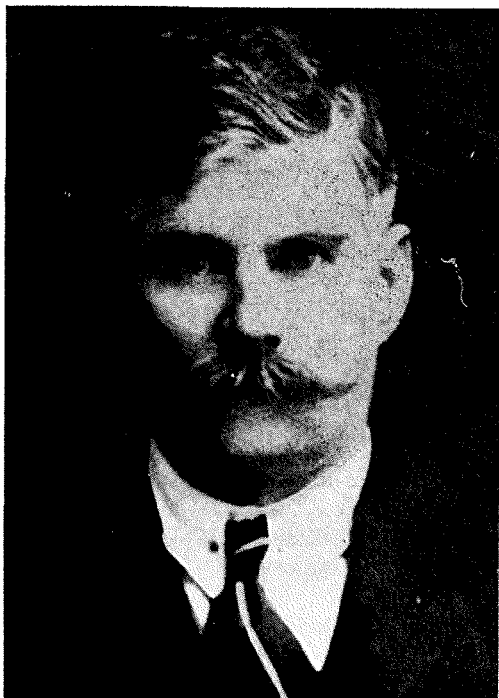
Vrnitev Cirila Koširja v Jugoslavijo tik pred napadom fašističnih držav na Jugoslavijo potrjujejo tudi podatki, ki jih je CK ZK Jugoslavije prejel l. 1964 od partijskih organov Sovjetske zveze. Kakšna je bila njegova usoda, ni znano.

Franca Regitnika so domači ovadili žandarmeriji, da so se pri njem doma sestajali mladi komunisti. Zato je bila l. 1924 proti njemu sprožena kazenska zadeva, hkrati pa zoper Franca Ravnika, Janka Grosserja, Josipa Logarja, Josipa Kašiča, Franca Farčnika (ki je našel zaposlitev na Jesenicah, ko so ga oblasti l. 1922 izgnale iz Zagorja) in zakonca Šitikova. O usodi Franca Regitnika v Sovjetski zvezi ni podatkov.

Aleksander Šitikov je bil Rus, vojni ujetnik, kovinar po poklicu, zaposlen v železarni. Majhne postave, kozav v obraz, je lomil še dokaj dobro slovenščino. Kot ujetnika so ga najprej prignali na graščino v Smledniku, kjer se je seznanil s kuharico, Urško po imenu. Ko je bilo vojne konec, ni hotel domov. Poročil se je z Urško in oba sta se nastanila na Jesenicah. Aleksander je pripovedoval, da je bil član

France Ravnik

Ivan Mulej

socialnodemokratske stranke Rusije, in sicer boljševiške frakcije. Zato se je pri nas pridružil komunistom. Aktivnejša od njega je bila žena, Urška Šitikova. Kolportirala je naše liste in brošure, s podpisno polo je zbirala prispevke za tiskovni sklad, za volilni fond. Hodila je od hiše do hiše, vabila ljudi na shode in kulturne prireditve. Urška Šitikova je bila povsod, neumorna, skrbna, požrtvovalna.

Oblasti so Šitikova izgnali iz države, češ da je tuj državljan. Z njim je odšla tudi Urška. Potem o njiju ni bilo glasu.

* * *

Leta 1923 je komunistična stranka ustanovila legalno Neodvisno delavsko stranko Jugoslavije, da je lahko izrabljala njene javne možnosti. Tajnik te stranke, beograjski odvetnik Triša Kaclerović, eden vodij srbske socialnodemokratske stranke pred vojno, njen poslanec v narodni skupščini, ki je pogumno glasoval proti vojni in vojnim kreditom, je pripotoval v Slovenijo, da spozna položaj in prispeva k utrditvi stranke. Nekaj dni je bil v Ljubljani, nato je sklenil obiskati še Jesenice. Mene so odredili za spremljevalca.

Triša Kaclerović, rojen l. 1879, že ni bil več mlad mož. Postave je bil močne; veliko glavo na širokih ramenih je pokrival klobuk z izredno širokimi kraji, tako da je med potniki zbujal pozornost. Na Jesenicah so naju pričakali Ivan Mulej, Franc Ravnik in drugi ter takoj zvečer

odvedli na sestanek krajevne organizacije neodvisne delavske stranke. Kolikor se spomnim, je bilo to v isti stavbi, kjer so tudi zdaj zborovanja. Triša Kaclerović je govoril zbranim skoraj uro, seveda v srbsčini, in naši tovariši, večidel nevešči tega jezika, so se resno trudili, da razumejo čim več. Vsekakor jim je imponiral prihod srbskega tovariša. Do zastopnikov srbskega ali hrvaškega ali bosanskega delavstva so slovenski proletarci takrat kazali velike simpatije. Saj so mnoge revolucionarne zamisli prihajale od njih k nam v Slovenijo.

O tem sestanku je Janez Mlakar ohranil zapisnik, ki ga je pisal tedaj. Bilo je na dan 29. novembra 1923. Dnevni red je bil: 1. Politična situacija in naša stranka. 2. Razno. Sodrug Kaclerović je poročal k prvi točki. V kratkih besedah je nato sodrug Mulej spodbudil navzoče k vztrajnemu delu. V istem smislu sta govorila sodruga Klopčič in Vister.

Osebno se tega dogodka spominjam zato, ker sva se s Trišo vračala v Ljubljano drugi dan, pa sva morala skupno z drugimi potniki nekje pri Podnartu prestopiti z vlaka na vlak, kajti zaradi močnega deževja je narasla Sava izpodkopala železniško progo. Umrli je Triša Kaclerović l. 1965 v Beogradu.

Ivan Mulej je bil takrat zelo aktiven kot komunist in kot izvoljeni delavski zaupnik. Predstavljal je tipičnega zastopnika starejšega pokolenja slovenskega proletariata. V nastopih je bil miren, preudaren,

Tomaž Volf

Tine Vister

negostobeseden. Kar je povedal, je držalo. Visok, strojen, živahnih in veselih oči, z nekaj sive barve v temnih laseh in ravnih brkih, je deloval tovariško in hkrati avtoritetno.

* * *

K starejši generaciji jeseniških železarjev je spadal tudi Tomaž Volf. V njegovo podstrešno stanovanje na Koroški Beli si se moral povzpeti po strmih lesenih stopnicah. K njemu so prihajali kurirji s partijsko pošto in Tomaž jo je nesel čez mejo v Avstrijo do našega zaupnika ali pa je kurirja s pošto vred pospremil do prve železniške postaje onkraj Karavank, od tam pa prinašal polne nahrbtnike komunistične literature. Seveda ni samo Tomaž opravljal težavno delo poštarja, vodnika in težaka za našo partijo. To so delali tudi Valentin Vister in drugi, pozneje Jože Repinc, Janez Robič in vrsta tovarišev. Če se ne motim, je Volf vodil čez mejo pobeglo črnogorsko komunistko Markovičev, sestro znamenitega revolucionarja dr. Vukašina Markovića, ki se je osebno poznal z Leninom leta 1916 in 1917.

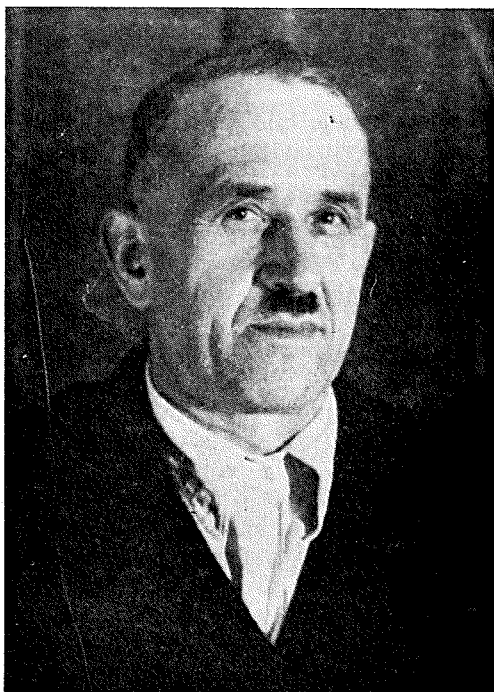
Leta in leta so jeseniški komunisti uspešno opravljali posle, zvezane z nelegalnimi prehodi čez mejo, po tako imenovanih kanalih. S tem so izpolnjevali naloge za vso partijo in ne samo za njen slovenski del. Bili so časi, ko so sprejeli nase enake naloge za bolgarske komuniste, zlasti leta 1923, ko so pripravljali in septembra izvedli oboroženo vstajo

zoper fašistično vlado Cankova. Vstaja ni uspela. Tudi Balkanska komunistična federacija, ki je v dvajsetih letih imela sedež na Dunaju, je uporabljala kanale jeseniških sodrugov.

K omenjenemu Tomažu Volfu sem novembra, morda decembra 1926 prišel iz Ljubljane, ko sem bil prisiljen preiti v ilegalo. V Delavskem domu na Marxovem (zdaj Novem!) trgu je policija pri hišni preiskavi našla aktovko z mojimi rokopisi komunistične vsebine, zaradi česar me je hotela aretirati, pa tega nisem čakal; izdala je za menoj tiralico. Jaka Žorga, član pokrajinskega vodstva partije, človek velikih organizacijskih sposobnosti, ki je poznal mnoge pristaše in simpatizerje po vsej Sloveniji, sam prav tako v ilegali, me je napotil k Tomažu:

— Na vasi ima sestro poročeno, tja te bo spravil.

Res me je Tomaž pospremil na kmetijo nad Poljanami, na vzhodnem pobočju Mežakle. Hiši se je reklo pri Godcu, a pisali so se Žvan. Poslopja so stala samotno na strmini in izpred hiše se je odkrival pogled po zasneženih hribih in dolih tja do Podhoma, odkoder je veter včasih prinašal pisk lokomotive na železniški progi v Bohinj. Domačini so me lepo sprejeli. Dobil sem posteljo, mesto pri mizi in žlico, pa smo skupaj pospravljali kosilo ali večerjo. Zelo so bili prijazni in prav nič niso povpraševali po mojih osebnih zadevah. V topli hiši sem študiral našo literaturo. S seboj sem namreč vzel cel kup Internationale Presse-Korrespondenz, skrajšano Inprekor. To je bil list srednje velikosti,

Janez Mlakar

tiskan na izredno tankem in finem papirju, obsega 20, 30 in več strani. Namenjen je bil partijskim aktivistom in delavskemu časopisju, ki je iz njega jemalo informacije, prevajalo cele članke ali posamezne odlomke. V tem Inprekoru si našel gradivo o vseh komunističnih partijah sveta, o sejah njihovih vodstev, o kongresih Komunistične internacionale, o diskusijah v Centralnem komiteju boljševiške stranke itd. Javno, odkrito, brez skrivanja ali odlašanja so tiskali v njem najrazličnejša stališča. Zvedel si lahko, v čem se razlikuje Klara Zetkin od Avgusta Thalheimerja ali Ernst Thälmann od Ruth Fischerjeve. Že so vzplamtevale ostre diskusije v komunistični stranki Sovjetske zveze med Stalinom in Trockim, med Zinovjevom in Buharinom itd. Madžarski ekonomist Evgen Varga je vsake četrta leta dajal na 20—30 straneh obzor gospodarskih gibanj po svetu, za pomembne dežele posamezno in nato za vse skupno; napovedoval je prihodnjo konjunkturo. Skratka, snovi je bilo obilo, a različna mnenja so te silila, da se znajdeš med njimi, kar je bilo mogoče, če si pridno študiral, če si vmes segel po Marxu, Engelsu in Leninu ter si tako ustvaril določeno mnenje. Na tem gradivu se je dalo učiti marksizma in leninizma, saj so se teorije in različna stališča križala na perečih vprašanjih neposredne prakse, na konkretnih razrednih spopadih, kar ni dopuščalo, da bi odlašal s svojim mnenjem.

Včasih sem se spuščal v dolino in korakal po Poljanah, kjer tedaj ni bilo hiš. Enkrat ali dvakrat sem jo mahnil čez hrib še nižje na Dobravo, kjer je stanoval Valentin Vister, zraven tovarne elektrod. Vister se je razvil v enega vodilnih jeseniških komunistov.

Domači sinovi so odhajali v gozdove, sekali drevesa in odvažali debla v dolino. Gospodar je bolehal, ležal na postelji; s svinčnikom sem narisal njegov portret.

Verjetno je bilo proti koncu decembra, ko sem odtod šel na »izlet« v Bohinj. Pripravljale so se volitve v oblastne skupščine in bohinjski komunisti so v sporazumu z jeseniškimi sklicali volilni shod, v Ribčevem lazcu ali Stari Fužini, natančno ne vem, kje. Tja sem moral kot govornik.

Odšel sem že popoldan, peš skozi Gorje in Bled do Bohinjske Bele, kjer sem se vsedel v vlak do Nomnja. Tam sem že prej nekajkrat bil pri Jožetu Ažmanu, sposobnemu, znanemu in uglednemu voditelju bohinjskih komunistov, pa sem tudi tokrat potrkal na vrata njegove hiše. Pomenila sva se glede shoda drugi dan, na nedeljo, in prespal noč pri njem. Kako sva naslednje jutro prišla do jezera, z vlakom ali vozom, se ne spominjam več. Vem le, da mi je Joža pokazal, kje je stala vila princa Pavla in v dvajsetih minutah od nje smo v gostilni zborovali. Zbralo se je kakih dvajset mož, med njimi znani komunisti Janez Zupanc, Janez Iskra, Jože Repinc, Vojvoda, Polajnar idr. To so bili mali posestniki, gozdni in progovni delavci ali delavci jeseniške železarne; zadnji so skrbeli za čvrste in trajne vezi z jeseniško strankino organizacijo. Po mojem govoru in debati smo se razšli in jaz sem se vrnil h Godčevim.

Tako je preteklo morda mesec dni. Preiskovalni sodnik v Ljubljani je zadevo zaključil in ker ni našel snovi za obtožbo, najmanj pa kakšnih

dokazov o kršitvi zakona o zaščiti države — držali smo se pravil konspiracije! — je ustavil postopek zoper Jakoba Zorgo in mene. Tiralica je bila preklicana, lahko sem se vrnil v Ljubljano. Poslovil sem se od Godčevih za dolga leta.

Šele leta 1960, po vrnitvi iz Sovjetske zveze, sem obiskal kmetijo Žvanovih. Valentin Vister mi je kazal pot. Našla nisva več ne gospodarja, ne njegove žene, oba sta umrla, pa sem se zahvalil za nekdanjo gostoljubnost sinu Francetu.

* * *

Valentin Vister je bil bister in okreten aktivist. Pripadal je mlajšemu rodu jeseniških komunistov. Vzgajal se ni več v socialnodemokratskem gibanju kot Štefan Weiss ali Ivan Mulej, temveč v mnogo bolj razgibanem političnem življenju po prvi svetovni vojni in na naukih in dejanjih komunističnega gibanja. Znal je združiti nelegalno, podtalno dejavnost z nastopi v legalnih, dovoljenih organizacijah ali na javnih zborovanjih. Tudi zunanje je izgledal drugače: bil je živahnih kretenj, v postavi in pogledu je bilo čutiti samozavest, brk ni pustil rasti.

Valentina smo opazili v pokrajinskem vodstvu partije. Zato smo mu zaupali vedno nove, večje naloge. Od hoje čez mejo smo ga osvobodili. Pač pa je, poleg Toneta Verglja, pogosto hodil v Bohinj, k tamkajšnjim tovarišem. Poleti so namreč Jeseničani organizirali izlete k jezeru in hkrati izrabili priložnost za pogovore, za pridobivanje novih pristašev, za prodajo našega lista, za zbiranje strankinega fonda, seveda skupno z Bohinjci.

Vister je bil delegat pokrajinske konference KPJ za Slovenijo o božiču leta 1928, ki je bila v Ljubljani, v hišici Ivana Nakrsta, delavca tovarne kleja. Za udeležbo na tej konferenci so Vistra čez poldrugo leto aretirali.

Tone Vergelj, ki sem ga omenil, je po partijskem sklepu prišel z Jesenic v Ljubljano, da vodi administrativne posle pri tajništvu Zveze neodvisnih strokovnih organizacij Slovenije in pri uredništvu njenega glasila »Strokovna borba«. To je bilo l. 1923—1924. Živahen, dobre volje, marljiv — takšen je bil Tone. Dasi je šepal in torej bil invalid, je bil poln veselja do življenja. Leta 1925 ga je strankino tajništvo poslalo nazaj na Jesenice, da opravlja politično delo. Umrl je Tone še pred drugo svetovno vojno.

* * *

Pozneje se je v komunistični stranki na Jesenicah uveljavil nov odred, ki je zrasel v železarni, v Delavskem domu, v bojih za delavske pravice in svoboščine. Ta rod je nato srečal fašistično okupacijo in sprejel nase poglobitno breme političnih bojev in oborožene vstaje ter narodnoosvobodilne vojne v letih 1941—1945. Dostojno in častno so ti borci končali boj za socializem.

Ne gre pri tem pozabljati prejšnjih rodov. Tisti, ki so prvi šli v stavke zoper kapitalista, ki so prvi žrtvovali svoje sile in zdravje v delavskih organizacijah, šli v zapore, trpeli brezposelnost, še posebno občutljivo,

če je bila doma družina, ki so podnevi delali v železarni, ponoči pa vodili ilegalce čez mejo ali prinašali strastno zaželeni revolucionarni tisk iz nekoliko svobodnejšega sveta ali iz Sovjetske zveze, ki so združevali delavske množice in jih vodili skozi uspehe in poraze, pa pri tem razrednem boju ali včasih v pravcati razredni vojni omagali ali padli — tisti rodovi in aktivisti, tisti predniki in bojevniki zaslužijo priznanje in čast.

Naj bodo zgornje vrstice moj skromen prispevek spominu na sodruga z Jesenic, ki sem jih poznal, s katerimi sem skupaj delil hude težave in strastna pričakovanja, na Štefana Weissa, Cirila Koširja, Ivana Muleja, Urško Šitikovo, Tomaža Volfa, Valentina Vistra, Janeza Mlakarja in druge. Upam, da bodo delavske Jesenice odkrile pomnike bojem in dogodkom iz dobe med vojnama in da vsaj kakšna ulica prejme ime borca iz vrst starih komunistov, tako iskrenih, čistih in skromnih, tako zvestih in požrtvovalnih za delavsko stvar, tako priznanih med sotrpini v železarni, da jim tudi takšni pomniki ne bodo odtehtali storjenega za narod, za napredek.

Vencelj Perko

USTANOVNI KONGRES KOMUNISTIČNE PARTIJE SLOVENIJE NA ČEBINOVEM

Ustanovitev KPS v okviru KP Jugoslavije pomeni začetek novega obdobja ne samo v zgodovini našega delavskega gibanja, ampak v zgodovini slovenskega naroda. Delavski razred Slovenije je napravil tisti veliki odločilni korak, ki mu je omogočil prevzem odgovornosti za usodo vsega naroda in za njegov nadaljnji razvoj.

Sklep o ustanovitvi KPS je bil sprejet na IV. pokrajinski partijski konferenci KPJ decembra 1934 v Ljubljani. Konferenca je bila v času, ko je bila partija močno oslajljena zaradi notranjih frakcijskih bojev, pogostih aretacij in vase zaprtosti partijskih organizacij, pa tudi v času, ko je partija v Sloveniji s pomladitvijo vodstvenih kadrov in z vključevanjem novih sil že začela svoj preporod. Za novo orientacijo partije pa so bili pomembni tudi ostali sklepi te konference glede sredstev razrednega boja v tem obdobju s pomočjo stavk in množičnih gibanj (zborovanja, demonstracije in shodi) za uresničevanje neposrednih zahtev in z razvijanjem dnevnih ekonomskih bojev v velika politična gibanja in stavke ter razširjanje le-teh iz posameznih podjetij, vasi in krajev na celotne industrijske panoge in področja.

Za pripravljanje odločilnih bojev za oblast delavskega razreda pa je konferenca podčrtala predvsem potrebo, da se komunisti in komunistična organizacija postavijo v ospredje boja delovnega ljudstva, in sicer:

- pri borbi za izplačevanje, proti znižanju in za povišanje mezd;

- pri skupnih akcijah vsega proletariata proti poslabšanju socialnega zavarovanja delavcev in za takojšnjo pomoč brezposelnim na račun države in podjetnikov;

- pri borbi celih vasi proti rubežem in prisilnemu izterjevanju davkov in dolgov ter proti kuluku;

- pri borbi proti vsem oblikam nacionalnega zatiranja;

- pri borbi za pravice političnih obsojencev in njih amnestije;

- pri borbi za ukinitve zakona o zaščiti države, za svobodo tiska in organizacije;

- pri borbi za ostvaritev akcijske skupnosti delavskega razreda in enotnosti delavskih sindikalnih organizacij na osnovi razrednega boja.

Pri pripravi na ustanovni kongres KPS, je bilo pomembno tudi pismo, ki ga je Kominternna naslovila na pokrajinski komite za Slovenijo in v katerem je med drugim rečeno, da ni nobenih razlogov za odlaganje kongresa:

»PB meni, da mora PK izdelati dokument kot projekt sklepa ustanovnega kongresa KP Slovenije. Ni nobenih razlogov za to, da bi kongres odlagali. PB smatra, da mora biti kongres najkasneje do časa, ki vam ga bo Anton ustno sporočil.«

Pismo je obširno govorilo tudi o uresničevanju sklepov VII. kongresa Kominterne, ki naj bi pomenil prelomnico v delu komunističnih partij na svetu. Na tem kongresu je bila pred komunistično partijo postavljena kot osnovna naloga ustanovitev široke ljudske fronte v boju proti fašizmu. O tem je imel referat Dimitrov, referat »Naloge Kominterne v zvezi s pripravami imperialistov na novo svetovno vojno« pa je pripravil Palmiro Togliatti-Ercoli.

Pismo Kominterne je naročalo pokrajinskemu komiteju, da mora vsaj eno sejo posvetiti obravnavanju sklepov VII. kongresa KI in sklepov PB o nalogah partije po kongresu. Sklepe naj bi konkretizirali in prilagodili razmeram in stanju gibanja v Sloveniji.

Poleg navodil o tem, kako je treba v Sloveniji krepiti slovensko fronto antifašističnih sil in enotnost delavskega gibanja, so bili v pismu tudi konkretni napotki o oblikah in metodah partijskega dela:

»**Kombinacija legalnega in nelegalnega dela.** Komunisti morajo priti na površino in vse bolj delovati javno — legalno in pollegalno. Dober partijec ni samo tisti, ki uspešno dela v zakonspirirani organizaciji ali komiteju, temveč predvsem oni, ki v legalni organizaciji vodi množice, vpliva nanje in ki v tej organizaciji uresničuje politiko partije.

Krepitev partijskih organizacij. Predvsem je treba konsolidirati ljubljansko partijsko organizacijo. V najkrajšem času je potrebno ustanoviti celice v naslednjih krajih: Litiji (tekstilna tovarna), Kamniku (tovarna smodnika), Domžalah (tovarna klobukov), Kranju (tekstilne tovarne), Štorah (železarna in rudnik) itd.

Stari in novi aktiv. Starejši tovariši imajo, četudi so bili leta in leta odtrgani od aktivnega partijskega dela, ogromne politične izkušnje, ki jih ne smemo odvreči in prezreti. Mladi aktiv ima polno poleta in energije, s katero mora »okužiti« starejše tovariše. Eni druge morajo dopolnjevati, namesto da se prepirajo. Stapljanje starega in novega aktiva mora biti temeljni kamen naše politike kadrov.«

Na koncu pisma je tudi napotek, kakšen naj bo dokument ustanovnega kongresa KPS.

»Dokument mora biti napisan v enostavnem, jedrnatem in jasnem slovenskem jeziku. Pri tem uporabite ljudske pregovore, izreke in dokaze, ki so delavskemu razredu in drugim delovnim ljudem dostopni in razumljivi...«

Sklepi IV. partijske konference in VII. kongresa Kominterne so imeli močan vpliv tudi na naše delo, saj so bili odraz teženj širokih delavskih množic, posebno pa odraz borbenega razpoloženja naprednih delavcev v industrijskih središčih.

Za lažje razumevanje, v kakšnem političnem vzdušju in kakšnih razmerah se je ustanovni kongres vršil, je potrebno, da na kratko omenim nekatera bistvena dogajanja na Jesenicah v času priprav na kongres.

To je potrebno tudi zato, ker je naše poročilo na kongresu izzvalo živahno razpravo in dileme.

Po zakonu o zaščiti države, posebej za komuniste, in po šestojanuarski diktaturi 1929. leta pa je bilo nasplošno prepovedano politično združevanje delavcev v njihovih organizacijah. Omejena je bila svoboda govora in zborovanja, oblast pa je brezobzirno preganjala vse napredne delavce.

Delavske strokovne (sindikalne) organizacije, ki so bile takrat edina legalna oblika organizirane borbe delavskega razreda, je notranje razjedala ideološka razdvojenost, njihovo udarno moč pa je slabil skrajni oportunistem nekaterih vodstev teh organizacij. Podjetja so brezobzirno izkoriščala delavce in kršila njihove že pridobljene pravice, samovoljno diktirala pogoje delovnih odnosov in ignorirala zakonite predstavnike delavcev.

Tako stanje je vladalo tudi na Jesenicah. Spori za kolektivno pogodbo, neurejena razmerja, samovoljno tolmačenje kolektivne pogodbe in diktirane akordne tarife, zniževanje mezd kljub porastu življenjskih stroškov, so bili predmet naših stalnih spopadov s podjetjem. Nove delavce je podjetje sprejemalo pretežno iz vrst režimskih strank, dočim se predlogi zaupnikov o sprejemu delavcev niso upoštevali. Posebno oster odnos pa je podjetje imelo do pristašev marksističnih delavskih organizacij, ki so bili vsa leta nosilci borbenih akcij jeseniških kovinarjev. Ti so bili prvi na listi kaznovanj, premeščanj na slabša delovna mesta, pa tudi prvi pri odpustih iz tovarne. Posledice delovanja očetov pa so občutili tudi njihovi sinovi in hčere, ki jih je KID le težko in skrajno nerada zaposlila v svojih tovarnah na Jesenicah, na Javorniku in na Blejski Dobravi.

Take so bile razmere, na katere je ilegalna partijska organizacija na Jesenicah naslonila svoj boj in tako uresničevala tudi sklepe IV. partijske konference CK KPJ, ki je bila 25. decembra 1934 na domu matere slovenskega revolucionarja in marksističnega publicista Borisa Zihlerla, ki se je takrat nahajal v zaporu. Prav tako so se jeseniški komunisti naslanjali na izkušnje, ki so jih deloma omenjala že poročila na konferenci Pokrajinskega komiteja KPJ za Slovenijo septembra 1934 v Goričanah pri Medvodah, na kateri je bil prisoten tudi tovariš Tito. Te konference sta se udeležila kot delegata jeseniške krajevnne in okrožne partijske organizacije Albin Pibernik in Jože Ažman iz Nomenja, po vsej verjetnosti pa je bil prisoten tudi učitelj Stanko Žagar z Dobrave pri Kropi, ki je podobno kakor še nekateri drugi člani jeseniškega okrožja (Tone Čufar, Albin Pibernik in šenčurski rojak Janez Mlakar) deloval tudi v kranjskem partijskem okrožju.

Kaj in o čem so poročali na tej konferenci jeseniški delegati, ni mogoče dobesedno obnoviti, ker je zapisnik s te konference odkrila in zaplenila ljubljanska policija. Ohranjeni pa sta obe poročili Borisa Kidriča »O organizacijskem položaju, delu, napakah in nalogah pokrajinske organizacije komunistične stranke v Sloveniji« in »O delu pokrajinske organizacije komunistične stranke po sindikalni liniji v Sloveniji« ter poročilo Edvarda Kardelja »Naloge pokrajinske organizacije Komuni-

stične stranke Jugoslavije v Sloveniji glede kmečkega in nacionalnega vprašanja». Ohranjeno gradivo s te konference je leta 1974 izšlo kot Teoretična priloga »Komunista«. Zato bi se omejil samo na nekatera pojasnila tistih stavkov, v katerih so poročila referentov omenjala Jesenice in jeseniško partijsko organizacijo. Že prvo Kidričevo poročilo omenja v odstavku »NASTOPILE SO MNOŽIČNE PROVALE« Jesenice:

»Pričele so se s 'provala' primorskih emigrantov, ki so bili nekaj časa jedro ljubljanske mestne organizacije, nato je sledil veliko težji udarec, notranjska 'provala', ki je popolnoma odtrgala notranjsko organizacijo od stranke vse do danes. Sledila je celjska in z njo v zvezi ljubljanska 'provala', že prej mariborska in nato še JESENISKA (podčrtal pisec). Najboljši in najbolj zgrajeni kadri so morali v zapore. Prizadeti so bili namreč povsod predvsem funkcionarski kadri . . .«

Vse to bi morda lahko na goričanski konferenci pojasnil Jože Ažman, komunist od leta 1920, ki je poznal vse dotedanje osipe partijske organizacije na Jesenicah in v jeseniškem partijskem okrožju, pod katerega je spadal tudi Bohinj. Do takrat so bili trije večji osipi: prvi po Obznani ob prehodu s ilegalo, drugi ob razpustu Neodvisne delavske partije ob tako imenovani 'mali obznani', še bolj pa ob odpustu več kakor 300 delavcev s strani Kranjske industrijske družbe v obdobju Neodvisne prav iz vrst te partije, ki so podobno kakor trboveljski rudarji v tem času morali s trebuhom za kruhom v inozemstvo — v Belgijo, Francijo in Nemčijo, tretji osip pa je bil plod buržoaznega terorja pred in v času monarhofašistične diktature, ko se je po 'provalah' skrcila partijska organizacija samo na en odstotek članstva ob ustanovitvi 6. in 7. marca 1920, ko je bilo v njenih vrstah sedem osmin vsega delavstva, zaposlenega pri KID. Ostala je samo še neznatna peščica komunistov brez vpliva na delavstvo v tovarnah KID, pa tudi v strokovni organizaciji SMRJ.

Prve žrtve monarhofašističnega terorja so bili telovadci jeseniške Svobode zaradi najdbe lista z napisanimi gibi simboličnih vaj na besedilo »Internationale«, na katerem so bili zabeleženi tudi člani, ki so te vaje vadili: Jože Gregorčič, Andrej Pleš, Franc Hlade, Polde Stražišar, Alfonz Oblak, Andrej Prešeren, Franc Krašovec, Pavel Štravs, Franc Franc, Stan-ko Demšar, Fr. Papler, Jaka Vodnov, J. Mavec, Fr. Pavlič, in Jernej Bergant, Ignac Kralj, Jože Stražišar in Franc Žumer pa so aretirani, ker so začeli v tovarni zbirati denarno pomoč za družine aretiranih. Delavski pesnik Tone Čufar pa je ob tej priložnosti spesnil v protest pesem »Janurja zaprtim sodrugom«, ki je bila potem objavljena v mesečniku »Svoboda«. Vsi aretirani mladinci niso bili organizirani komunisti, bili pa so levičarsko usmerjeni in zato rezervoar za ilegalno partijsko organizacijo na Jesenicah. Ko so bili čez nekaj tednov izpuščeni, so prišli pod orožniško nadzorstvo. Mimo tega je žandarmerija izvajala nenehne hišne preiskave pri delavcih, ki jih je sumila kot komuniste. Sledili sta aretaciji Tineta Vistra in Toneta Verglja. Čeprav sta bila izpuščena, ju je kmalu nato vnovič aretirala. Verglja je konfinirala v Brežice, Tineta Vistra pa je odpeljala v Beograd, kjer je bil obsojen pred sodiščem za zaščito države na leto in pol težke ječe. Javorniški žandarji so zaradi najdbe

ilegalne literature pri hišni preiskavi aretirali Ivana Muleja in njegovo ženo, sodišče pa ju je obsodilo na šestmesečni zapor. Največ zgražanja med prebivalstvom, zlasti v Gorjah, pa je povzročila aretacija komunista Andreja Prešerna iz Grabna pri Gorjah in delavca v jeseniški železarni, ki so ga ob aretaciji leta 1930 žandarji strahovito pretepli. Mimo tega je oblast omejila nekaterim mladincem, osumljenim komunizma, pravico gibanja. Taka omejitev je na pr. doletela Alberta Verglja in Albina Smolnikarja. Žandarji so takrat nenehno razsajali, kakor je dejal pokojni Janez Mlakar, na Jesenicah, pa tudi po vaseh, posebno še v Gorjah, Bohinju, kjer je bila že od leta 1920 partijska organizacija, in v Kranjski gori. Z jugoslovansko policijo pa je sodelovala tudi nemška, ki je prijela komunističnega emigranta Hlebca in pri njem našla imena nekaterih tovarišev, ki so vzdrževali javke ali opravljali kurirsko službo. Med temi sta bila tudi jeseniška komunista Lojze Vilman (ki je — mimogrede povedano pripravljaval Toneta Čufarja za sprejem v KP) in frizer Gorenjc.

Do druge 'provale' pa je prišlo ob aretaciji mladince Marklja leta 1932 v času izprtja delavstva, oziroma v času špekulantskega manevra Kranjske industrijske družbe (o katerem bo treba v eni izmed prihodnjih knjig zbornika »Jeklo in ljudje« podrobneje spregovoriti). Markelj je šel po ilegalno literaturo v Gozd h kurirju Janezu Robiču, žandarmerija pa je potem zaprla Franca Krašovca, Markljevega sorodnika, ta pa ni vzdržal mučenja, tako je prišlo do aretacij Janeza Robiča iz Gozda, Vojvode in Janeza Repinca iz Bohinja, medtem ko je Janezov brat Jože Repinc, ki je opravljal dolžnost kurirja CK KPJ in KI, še pravočasno pobegnil in se nato napotil v Sovjetsko zvezo, kjer je bil vse do izbruha državljanske vojne v Španiji. Največ začudenja je na Jesenicah izzvala aretacija učitelja Janeza Peraniča, ki je deloval kot komunist v krščanskih vrstah in ki so ga imeli na Jesenicah za 'klerikalca'. V tem času se je namreč partijska organizacija po zaslugi Toneta Verglja, ki se je leta 1931 vrnil iz konfinacije in našel stik z Borisom Kidričem ter na njegovo pobudo začel obnavljati in pomlajati partijsko organizacijo na Jesenicah. Po spominu pokojnega Janeza Mlakarja so bili leta 1931 sprejeti v partijo Tone Čufar, Albin Pibernik, Stane Bokal, Franc Guzelj, Jože Gregorčič, Albin Sušnik, Lojze Tišov in Jože Gregorčič in Franc Krašovec, učitelj Peranič pa je prišel kot partijec že na Jesenice. Partija ga je poslala na delo v krščanske vrste, prav tako kakor je Albina Sušnika poslala v sokolske vrste.

Toliko samo v pojasnilo k 'provalam', o katerih je bilo govorjeno v poročilu Borisa Kidriča na pokrajinski konferenci KPJ za Slovenijo v Goričanah, deloma pa tudi pojasnilo k obnovi partijskih organizacij v Sloveniji v letu 1931 in 1932.

Na tej konferenci je bila seveda izrečena tudi kritika Okrožnega komiteja na Jesenicah prav tako kakor tudi samokritika pokrajinskega komiteja KPJ za Slovenijo pri obnavljanju partijskih organizacij. Ta kritika je veljala za obdobje 1931—1934. To obdobje terja od zgodovinarja še temeljite obdelave. Leta 1931 in v obdobju izprtja jeseniškega delavstva marca 1932 je bila obnovljena, oziroma pomlajena partijska

organizacija res še vedno brez potrebnega in odločilnega vpliva na jeseniško delavstvo. Opozicijo v sindikatu je preglušil Jurij Jeram s svojo demagogijo in pobijal predvidevanja komunistov in 'opozicije' v SMRJ, da gre v boju Kranjske industrijske družbe za izposlovanje državnih kreditov za navaden špekulacijski manevar, s katerim bi KID rada ubila dve muhi na mah: dobila ugodne državne kredite, v prvi vrsti pa ustrahovala delavstvo in ga pritislila ob tla, da bi bilo potem voljno sprejeti sleherni diktat podjetja glede mezd in vsega drugega, proti delavstvu naperjenega hotenja KID. Delavstvo pod vplivom Jerama in voditeljev drugih strokovnih organizacij ni prisluhnilo komunistom, mnogo bolj revolucionarne so bile delavske žene, vendar tudi te niso mogle doseči ničesar v dobro svojih mož in sinov, ker so se voditelji strokovnih organizacij vdali zahtevam novih lastnikov KID. Delavstvo se je ovedelo šele, ko se je zgodilo, kar so predvidevali komunisti. Po izprtju in ponovnem obratovanju KID je Westen s sodelničarji vsilil delavstvu za delavstvo nemogočo in nevzdržno kolektivno pogodbo, več sto delavcev pa je postavil na cesto. Šele tedaj je delavstvo organizirano v SMRJ udarilo po Juriju Jeramu in na njegovo mesto postavilo Ivana Čelesnika, ki pa je — žal — kmalu sam začel ubirati podobna pota, kakršna smo poznali iz Jeramovih časov. Delavstvo je sicer že jeseni leta 1932 odpovedalo kolektivno pogodbo in terjalo novo, pogajanja za novo pa so se vlekla skozi vse leto 1933 tja v pomlad 1934, ko je tem pogajanjem brez konca napravilo konec delavstvo samo na pobudo komunistov in njihovih simpatizerjev med delavskimi zaupniki. Ustavilo je obratovanje in poslalo delegacijo pred glavno pisarno z zahtevo za takojšen podpis kolektivne pogodbe.

To je bil uspeh 'opozicije' v strokovni organizaciji SMRJ, pa tudi uspeh ilegalne partijske organizacije, ki je bila pobudnik te akcije, zato pa je postala takoj tarča napadov desničarskega vodstva. Francetu Ravniku, takratnemu delavskemu zaupniku, je potekel mandat. Na to mesto so izvolili mene, jaz pa sem nadaljeval Ravnikovo delo in se prav tako kakor glavni zaupnik delavstva pri KID boril za dobro delavstva, s tem pa tudi za linijo partije, začrtano na obeh partijskih konferencah — pokrajinske v Goričanah in vsedržavne IV. konference KPJ.

Ta uspeh ilegalne partijske organizacije na Jesenicah je bil podoben njenemu uspehu v jeseniški »Svobodi«, ki je bila bolj kakor strokovna organizacija rezervoar mladega komunističnega kadra in je bila zaradi tega tudi s strani desničarske centrale »Svobod« v Ljubljani razpuščena, namesto nje pa smo bili primorani organizirati novo delavsko kulturno društvo »Enakost«, ki ga je centrala, pa tudi njeno glasilo »Svoboda« začela stalno napadati, mi pa smo se branili v »Vestniku enakosti«, ki ga je objavljala revija »Književnost« pod uredništvom Bratka Krefta. Ne bom pisal o napadih na nas, saj je o tem pisal že Franc Škrlič v prvi knjigi zbornika »Jeklo in ljudje«, pač pa bi navedel samo kritiko, izrečeno na račun trboveljske »Svobode«, oziroma tamkajšnje partijske organizacije, kakor jo je izrekel Boris Kidrič v svojem prvem poročilu na pokrajinski partijski konferenci v Goričanah:

Ustanovni kongres komunistične partije na Čebinovem

»...naša trboveljska organizacija je dopustila, da je prišel na kongres »Svobode« kompletan socialfašist (ta izraz so v mednarodnem komunističnem gibanju uporabljali za socialne demokrate vse do leta 1935, ko so ga na VII. kongresu Kominterne opustili — op. p.), ki je udarjal najbolj besno po poštenih revolucionarnih delavcih pa tudi po jeseniški podružnici »Svobode«, ki so jo razpustili.«

Pokrajinska konferenca v Goričanah septembra 1934 je omenila tudi našo akcijo pomladi 1934, ko smo z akcijo dosegli podpis kolektivne pogodbe in pri tem dosegli podporo večine delavstva:

»Odločna obramba borbenega aparata s strani jeseniškega delavstva kljub nasprotnim mahinacijam socialfašističnega generala Kopača.«

Desničarji v strokovni organizaciji so namreč vztrajno povpraševali po organizatorjih naše akcije. Naj navedem še dva odstavka iz prvega Kidričevega poročila:

»Najznačilnejši kapitalistični napadi na delavski razred v Sloveniji leta 1934: 1. nameravana ustavitve dela v strojnih tovarnah v Ljubljani; 2. **napad na jeseniški proletariat** (podčrtal pisec); 3. steklarska 'fajranja', poslabšanje tarif na izvozne izdelke steklarjev, zahteve, da steklarji plačujejo skvarjene izdelke (sami), neizplačevanje mezd in dopusta steklarjem; 4. neizplačevanje mezd dupliškim mizarjem; 5. redukcije plač poročenim banovinskim uslužbenkam in delavkam; 6. znižanje mezd mestnim delavcem v Ptuj; 7. odvzem režijskih kart železničarjem; 8. revirska 'fajranja' (skrajšani delovni čas, prisilni neplačani dopusti) rudarjev itd.«

In odstavek o najznačilnejših bojih delavskega razreda v Sloveniji leta 1934:

»1. demonstracija delavcev Strojnih tovarn in livarn v Ljubljani pred banovinsko palačo; 2. **boj jeseniških kovinarjev** (podčrtal pisec); 3. akcija enotne fronte v Vevčah; 4. demonstracija brezposelnih v Radečah in Zagorju; 5. stavka delavcev v Duplici pri firmi Remec et co; 7. gladovna stavka v revirjih Trboveljske premogokopne družbe; 6. stavka mariborskih tekstilcev pri Doctor et co...«

Te akcije — tako je bilo na obeh konferencah rečeno — naj bi bile osnova za naš boj za množice:

»Koliko bi se dalo storiti, nam priča letošnja **možnost pravega stavkovnega vala v Sloveniji** (podčrtal pisec).«

In stavkovni val, ki se je začel januarja 1934 s stavko kovinarjev v Ravnah (takrat: Guštanju), maja s stavko tekstilcev v Mariboru, junija z gladovno stavko v Trbovljah, septembra s stavko grafičnih delavcev v Ljubljani, v Kranju pa s stavko 300 pletilj, se je nadaljeval tudi v letu 1935: februarja so stavkali stavbinci v Celju, aprila rudarji v Libojah, 22. maja (do 6. junija) tekstilci v Kočevju, sredi maja pa je izbruhnila **stavka v tovarni verig v Lescah**.

Leščanski kovinarji so stopili v stavko 15. maja, trajala pa je do 5. junija 1935. Stavka je bila skrbno pripravljena. Pripravil in vodil jo je stavkovni odbor, v katerem so bili člani KP Lenart Petrač, Pavel Magdič, Kati Triplat in Janez Zupan. Tovarno so ponoči stražili moški, podnevi pa ženske.

Stavko leščanskih kovinarjev omenjam zaradi tega, ker je bila podružnica SMRJ na Jesenicah s strani centralne uprave SMRJ zadovoljena, da pomaga leščanskim kovinarjem pri pogajanjih za ureditev spornih zadev in vprašanj. Toda zadržanje predstavnikov podružnice SMRJ na Jesenicah je bilo pri stavki leščanskih kovinarjev popolnoma pasivno. Medtem ko je med stavkajoče prihajal oblastni tajnik SMRJ Franc Leskošek, se z njimi posvetoval in jim pomagal, pa predsednik SMRJ jeseniške podružnice ni navezal neposrednega stika z leščanskimi kovinarji, niti se ni hotel udeležiti nobenega sestanka s stavkajočimi in njihovim stavkovnim odborom, čeprav je bil le-ta legalen in čeprav bi predsednik SMRJ jeseniške podružnice kot pooblaščenec centralne uprave SMRJ v Beogradu moral sodelovati pri razpravah med stavkajočimi in lastniki tovarne verig v Lescah. Ko so ga vprašali, zakaj ni mogel priti na pogajanja v Lesce, je svojo odsotnost pojasnil s tem, češ da se mora kot član kovinarske godbe udeležiti koncerta na Bledu. Zato sta šla oblastni tajnik SMRJ Franc Leskošek in predsednik leščanskega stavkovnega odbora Petrač sama k njemu na Bled in mu pojasnila nujnost in potrebo, da se sestanka z leščanskimi kovinarji udeleži. On pa je odgovoril, da kratkomalo ne gre v Lesce. Po drugi strani pa tako zadržanje predsednika SMRJ na Jesenicah Ivana Čelesnika ni odvrnila množice jeseniških delavcev in drugega prebivalstva, ki so nudili stavkajočim moralno pomoč. Opozicija, ki so jo tvorili v jeseniški podružnici komunisti in drugi revolucionarno zavedni delavci, so na sestankih in sejah kritizirali odnos predsednika podružnice do leščanskih kovinarjev in terjali, da se za stavkajoče organizira vsestranska pomoč. Navezali smo stalni stik z leščanskimi kovinarji in njegovim stavkovnim odborom, s katerim je bil v stalnem stiku tudi učitelj Stane Žagar.

Sicer pa smo bili s strani takratnega predsednika podružnice SMRJ na Jesenicah takih odnosov že vajeni in je v nas že zdavnaj izgubil tisti obraz, kakršnega smo videli v njem po padcu Jurija Jerama. Podobno kakor do leščanskih kovinarjev se je 'izkazal' tudi do trboveljskih rudarjev, ko so slabo leto poprej stopili v gladovno stavko. Člani leve opozicije smo takrat zahtevali, da se trboveljska stavka podpre s solidarnostno akcijo, desničarska uprava pa je raje poslala poprej v Trbovlje svojega oglednika z naročilom, naj razišče in se prepriča, pod kakšnimi 'političnimi' vplivi poteka trboveljska stavka.

To so bile grenke izkušnje, obenem pa potrebne, da smo spoznali, da naše stavke, ki smo jo pripravljali, ne bo mogoče organizirati pod vodstvom take uprave in da jo bomo morali organizirati mimo nje in mimo strokovnih voditeljev SMRJ in drugih strokovnih organizacij, če hočemo, da bo sploh do nje prišlo. Do nje pa je moralo priti, saj so se stare krivice s strani podjetja ponavljale, kolektivno pogodbo iz leta 1934 so podjetniki nenehno kršili in izigrali v škodo večine delavstva, zaposlenega pri Kranjski industrijski družbi. Edina sila, ki je bila tedaj v boju za delavske koristi in pravice nepopustljiva, je bila maloštevilna partijska organizacija, ki se je naslanjala na širok krog njenih simpatizerjev in je zato lahko usmerjala delavski boj in ga tudi usmerila.

O sami stavki v tem članku ne bom pisal, ker sem jo obdelal v posebnem sestavku. Stavka je zgodovinsko pomembna predvsem zaradi tega, ker je kljub boju za vsakdanje delavske zahteve postala tudi manifestacija delavske enotnosti ne glede na politično ali strankarsko pripadnost posameznih delavcev. To pa je bila že vzpodbuda, da se ta akcijska enotnost obdrži tudi v bodoče in da se skuje tudi v posebno organizacijsko telo. Kako pomembno je bilo to naše prizadevanje, se takrat v celoti nismo niti zavedali, saj je to naše prizadevanje postalo že čez pet let — pomladi 1941 — osnova za združevanje jeseniškega delavstva in prebivalstva v Osvobodilni fronti slovenskega naroda. A naj ne zahajam vstran izven zaporedja zgodovinskih dogodkov in naj vsaj bežno orišem takratno dogajanje (nekaj o tem boste našli tudi v nekaterih drugih prispevkih v tej knjigi zbornika, celotni kompleks takratnega boja pa bo treba obdelati v prihodnje v spopadu med silami (KID, JRZ, ZZD), ki so terjale fašizacijo družbenega življenja, in med silami (KP, levica v NSZ, JSZ, mladina), ki so terjale demokracijo in ki so se v usodnem času znašle enotne na pozicijah narodnoosvobodilnega boja in socialistične revolucije. Vse to razen članom KP ni moglo biti vsem še povsem jasno in razumljivo, toda čas sam jim je pokazal tisto mejo razredne družbe, da se jim potem ni bilo več težko odločiti za smer družbenega progressa in boja za osvoboditev delavstva in delovnega ljudstva izpod kapitalističnega zaslužnjevanja in izžemanja.

Akcijska enotnost delavstva, v katero smo uspeli pritegniti tudi širšo javnost, sicer še ni zajela vodstev strokovnih organizacij, ki so stala bolj ali manj ob strani in bila zaprta v svoje politične strankarske okvire. Toda naš vpliv med delavstvom je med stavko tako porastel, da ni bilo mogoče več po starem. Pri januarskih volitvah delavskih zaupnikov leta 1936 nam sicer ni uspelo ustvariti enotnega nastopa, še več, zaradi oportunističnega in ozko separatističnega vodstva naše strokovne (sindikalne) organizacije SMRJ, ki nas je hotela izločiti iz volitev, smo morali mi iti na volitve celo s svojo kandidatno listo.

Volitve so pokazale, za kom stoji delavstvo, saj je naša lista dobila največ glasov. S tem je moralo računati tudi vodstvo naše sindikalne organizacije, kateremu je postalo jasno, da bo tudi tu moralo priti do sprememb.

Ker smo želeli tudi v sami organizaciji ustvariti potrebno enotnost, smo predlagali, naj ima tak odraz tudi bodoči upravni odbor naše podružnice. V ta namen smo imeli pod vodstvom predstavnikov centralne uprave SMRJ v Ljubljani, 9. 2. 1936, sestanek, na katerem smo se dogovorili, da naj bodo v bodočem upravnem odboru podružnice trije predstavniki grupe desnih socialistov in trije predstavniki grupe levičarjev in štirje nevtrali.

Grupa socialistov je ta dogovor ignorirala in se občnega zbora, ki je bil 16. 3. 1936, ni udeležila. Ne glede na to je občni zbor rezerviral v novem upravnem odboru za to grupo tri mesta, katerih pa ni hotela zasedeti. Tako je tudi formalno prišla naša organizacija pod popoln vpliv partije, saj smo imeli sedaj glavna vodilna mesta v svojih rokah.

Čeprav je to pomenilo na znotraj cepljenje sil, smo imeli tedaj večjo možnost borbe za akcijsko enotnost delavstva navzven. Tako smo dosegli sporazum z ostalima dvema sindikalnima organizacijama (Jugoslovansko strokovno zvezo in Narodno strokovno zvezo), da skupno proslavimo praznik dela — prvi maj 1936. To nam je sresko načelstvu v Radovljici prepovedalo. Takoj zatem nam je uspelo organizirati skupno akcijo vseh organizacij za zgraditev nove ljubljanske bolnišnice.

Na velikem zborovanju, ki smo ga imeli v ta namen 14. 6. 1936 pred kolodvorom na Jesenicah, so nastopili predstavniki vseh treh strokovnih organizacij in drugih delavskih organizacij, zastopniki inteligence in kmetov.

18. 6. 1936 smo dosegli z ostalima dvema strokovnima organizacijama sporazum o formiranju skupnega medstrokovnega akcijskega odbora (MAO). V programu tega odbora so bile poleg zahtev po ekonomskem in socialnem izboljšanju položaja delavstva tudi politične zahteve, kot npr.: boj proti fašizaciji strokovnih organizacij, za svobodo tiska, govora in štrajka. To nam je omogočilo široke sindikalne akcije. Imeli smo številna skupna zborovanja vsega zaposlenega delavstva, na katerih so se oblikovale zahteve proti podjetju in oblasti ter se krepila borbena zavest enotne akcije vseh delavcev. Ker so neka sporna vprašanja ob zaključku stavke ostale nerešene, podjetje pa jih ni hotelo rešiti, med tem pa so se odpirala nova vprašanja, je MAO formiral v 20 točkah novo zahtevo, naslovljeno na podjetje (KID). MAO je začel izdajati tudi skupno glasilo »Jeseniški kovinar«, da bi bilo delavstvo sproti obveščeno o vsem dogajanju in da bi v njem tudi sami iznašali svoja stališča.

14. avgusta 1936 smo proslavljali 30-letnico obstoja naše sindikalne organizacije, na katero so prišli kovinarski delavci skoro iz vseh kovinarskih in drugih delavskih središč Slovenije. Po veličastni povorki skozi Jesenice smo imeli veliko zborovanje, na katerem je bilo okoli šest tisoč zborovalcev. Kljub izrecni prepovedi policijskih oblasti so zborovalci vzklicali gesla za politične svoboščine, svobodo govora in štrajka, gesla proti fašizmu in vojni nevarnosti in za priznanje Sovjetske zveze in drugo.

Ob koncu leta 1936 so bile razpisane občinske volitve, pri katerih smo si prizadevali ustvariti enotne kandidatne liste z enotnimi programi. Na Jesenicah smo kandidirali skupno z naprednim krilom krščanskih socialistov z nosilcem dr. Alešem Stanovnikom, na Koroški Beli pa sem bil nosilec jaz. Naši listi sta imeli naziv »Lista slovenskega delovnega ljudstva«. Dočim nam je na Jesenicah manjkalo samo nekaj glasov do zmage, smo na Koroški Beli zmagali. V občinski odbor je prišlo z naše liste 16 kandidatov, kot prvi kandidat pa sem bil izvoljen jaz za bodočega župana.

Naša zmaga je imela v tistih razmerah še poseben pomen, saj je bila dokaz, da delavski razred tudi pod takim razrednim pritiskom lahko zmaga. Zato so se naše zmage veselili tudi naši tovariši drugod po

Sloveniji. Ta zmaga je bila nova potrditev pravilnosti naše takratne partijske linije. V tem obdobju je narasla tudi številčna in organizacijska moč ter vpliv partije. Ta je podpirala vse progresivne akcije in vsestransko skušala ustvariti široko ljudsko fronto za priznanje političnih svoboščin in demokratizacijo družbenih odnosov.

Poleg teh glavnih akcij smo izvedli nešteto izletov in se povezali s širšim jeseniškim okoljem, posebno s prebivalci Bohinjske doline, kjer sta nam bila v oporo kmet Jože Ažman in Tomaž Godec z Bohinjske Bistrice ter drugi. Prav tako smo imeli povezavo s podeželjem do Kroke. Na tem področju je odigral pomembno vlogo v revolucionarnem delu padli narodni heroj Stane Žagar. Ta nam je bil v veliko oporo pri vsem našem političnem delu.

Te naše akcije, ki so zajele tako širok krog ljudi, so vzbujale strah pri KID, pri oblasti in pri tistih funkcionarjih v sindikalnih organizacijah, ki so odklanjali sodelovanje s komunisti in bili proti taki enotnosti. Zato so se tudi oni pripravljali na protiudarec. Uprava podjetja KID in politična oblast banske uprave, ki sta si bili prej politično, ne pa razredno nasprotni, sta se sporazumeli, da se na Jesenicah ustanovi policijski komisariat. Njegova glavna naloga je bila borba proti revolucionarnim in drugim naprednim delavcem. Kot protiuslugo je dala KID policiji na razpolago prostore, stanovanja in honorarje za policijsko osebje; nekaterim pripadnikom vladajoče režimske stranke JRZ pa vodilna delovna mesta.

Policijski teror se je začel stopnjevati. Dne 5. septembra 1936 je KID izdala pismo, naslovljeno delavstvu, z napovedjo, da je prisiljena, da nekatere delovne in mezдне pogoje spremeni, seveda na slabše. V pismu opozarja na nekatere elemente (komuniste, op. p.), ki zlonamerno ustvarjajo nerazpoloženje med delavstvom. Pri oblasti je izposlovalo podjetje, da sta bila 17. septembra aretirana glavna delavska zaupnika Jože Čelesnik in Franc Ravnik z navedbo, da sta sodelovala pri takratni stavki gradbinskih delavcev na Jesenicah. Dne 30. novembra 1936 je KID odpovedala kolektivno pogodbo in objavila v svojem listu »Tovarniški vestnik« nov osnutek pogodbe, po katerem bi se zmanjšali prejemki delavstva za 1,400.000 takratnih dinarjev mesečno. Pogajanja za novo pogodbo so bila v Ljubljani, da ne bi bila pod neposrednim pritiskom delavstva.

Dne 28. decembra 1936 smo dobili Jože Čelesnik, Ignac Kralj in jaz od podjetja KID groznilno pismo, da bomo odpuščeni iz službe, če ne bomo prenehali s svojim delovanjem proti KID. Dne 23. januarja 1937 so bili odpuščeni iz podjetja zaupniki in funkcionarji: Ignac Kralj, Jože Čelesnik in Viktor Stražišar. Pred tem jim je banska uprava na predlog KID odvzela mandat delavskih zaupnikov. Banska uprava je odvzela mandat delavskega zaupnika tudi Francu Ravniku in meni. KID pa naju je 23. marca 1937 vrgla iz službe. Odpuščenih je bilo še pet drugih, našemu gibanju predanih delavcev.

Pogajanja za novo kolektivno pogodbo so se vlekla, ker KID ob pomoči oblasti in nekaterih reakcionarnih sil v samih sindikalnih orga-

nizacijah (o tem bom še navedel nekaj dejstev), ni hotela popustiti ob bistvenih vprašanjih, mi pa na tako pogodbo nismo pristali. 21. februarja 1937 je policijski komisariat prepovedal vsa javna zborovanja delavstva, KID pa je stavila ultimatum, da pristanemo na pogodbo, kajti drugače jo bo s silo uveljavila. Kolektivno pogodbo so ostale organizacije podpisale, naša pa je ni priznala.

Kot sem že omenil, so nasprotne sile delovale tudi v samih sindikalnih organizacijah in s tem pomagale podjetju in oblasti, da zlomijo naš odpor. Že septembra 1936 je Narodna strokovna organizacija po nasvetu svoje uprave iz Ljubljane izdala letak delavstvu, da izstopa iz medstrokovnega akcijskega odbora z razlogom, da ga vodijo trojke (komunisti, op. p.). Ker v vrhu Jugoslovanske strokovne zveze reakcionarni elementi niso imeli dovolj močnih pozicij, so ti v toku pogajanj za novo pogodbo formirali podružnico profašistične sindikalne organizacije JUGORAS, v Sloveniji imenovane Zveza združenih delavcev, z Albijem Gasarjem na čelu.

Bistveni pomen za oslabitev naših moči pa je imela vloga nekaterih zagrizenih nasprotnikov komunistov v Centralni upravi naše organizacije SMRJ v Beogradu. Glavno besedo pri tem je imel tajnik zveze Vinko Vrankar. Centralna uprava SMRJ nam je s svojim dopisom 28. septembra sporočila naslednji nalog in obvestilo:

1. podružnica mora takoj z dopisom na podjetje KID s svoje strani preklicati potom MAO vložene zahteve,
2. podružnica mora takoj izstopiti iz MAO in o tem obvestiti članstvo potom našega časopisa,
3. v kolikor podružnica ne bi tako postopala, bo o nadaljnjih merah sklepal plenum centralnega odbora.

Take zahteve so pomenile nož v hrbet naši borbi za boljše ekonomske in socialne pogoje, posebno pa našim naporom za ustvaritev široke akcijske enotnosti. Zato smo te zahteve z dopisom 7. oktobra 1937 zavrnil.

Centralna uprava je svojo grožnjo izvršila in nas z dopisom z dne 9. novembra 1937 obvestila, da sta razrešena oba podružnična odbora tako na Jesenicah in na Javorniku in v tem istočasno obvestila tudi KID. Dne 22. novembra je bil občni zbor. Temu sta prisostvovala delegata centralne uprave Vrankar in Čurković. Slednji je obsojal desno grupo in v mnogočem odobraval naša stališča. Izvoljen je bil nov odbor iz drugih, sicer tudi naših tovarišev.

Na pogajanjih za novo kolektivno pogodbo v Ljubljani je prisostvoval kot zastopnik centralne uprave Vrankar le kot opazovalec. Ni brez pomena, da sta bila Vrankar in predsednik upravnega odbora KID Avgust Praprotnik sošolca in da sta oba glede na problem izgradnje Zenice predlagala — seveda vsak ob posebni priliki — da bi nekateri od nas šli v Zenico in tam delali zdrabo. Praprotnik je Kralju obljubil 50.000 din, če gre tja.

Dne 12. marca je centralna uprava ponovno razpustila oba podružnična odbora in imenovala iz vrst desnih socialistov 5-članski komisariat. Istega dne, ko je KID odpustila iz službe Ravnika in mene, tj. 23. marca

1937, nas je centralna uprava izključila iz članstva. V tem času je centralna uprava izključila iz članstva tudi takratnega tajnika zveze kovinarjev za Slovenijo Franca Leskoška. Poleg govora, ki ga je imel v Celju 7. 7. 1935, mu je centrala očitala tudi sodelovanje pri brošuri »Jesenice«, ki smo jo izdali ob 30-letnici naše strokovne organizacije ter njegovo vlogo pri naših mezdnih pogajanjih.

Če pogledamo, kako so se akcije KID, oblasti in reakcionarnih faktorjev v sindikalnih organizacijah skladale, se postavlja vprašanje ali je bilo to res le slučajno.

Ta frontalni napad, pritisk in teror so izzvali tako ogorčenje med delavci, da so se javljale celo grožnje za medsebojen fizičen obračun.

Kljub prejšnjim našim uspehom v razvijanju borbene zavesti, akcije in politične enotnosti so bili dnevi tik pred ustanovnim kongresom KPS zelo težki. Kljub terorju pa je delavstvo stalo na naši strani, kar najbolje ilustrirajo volitve delavskih zaupnikov za leto 1937. Od 2602 volivnih upravičencev in 2381 oddanih glasov, je dobila naša lista SMRJ 1333 glasov ali 56 %, dočim je dobila lista desnih socialistov le 184 glasov ali 7,7 %.

Komunistična partija je takrat štela na Jesenicah okoli 28 članov, večinoma mlajših tovarišev s kratkim partijskim stažem. Jaz sam sem bil član partije dobro leto in sem bil sprejet brez kandidatske dobe.

Priprave na kongres so trajale dve leti. Toda aretacije in druge težave so ovirale njegovo izvedbo. V večini okrajev so delegate za kongres izvolili že prej. Zato je bilo sklenjeno, da se kongres izvede brez neposrednih pripravljavnih ukrepov. Pred Pokrajinskim komitejem sta bili dve neposredni nalogi, ki brez njihove predhodne rešitve ne bi bilo mogoče izvesti kongresa. Prva je bila rešitev spora med CK KPJ in slovensko pokrajinsko organizacijo. Ta spor je nastal zaradi separatističnih tendenc v ljubljanski partijski organizaciji in med intelektualci, ki so bili partiji blizu.

Druga naloga je bila vzpostavitev boljših organizacijskih vez med CK in med pokrajinskimi organizacijami.

Tehnične priprave na kongres so bile slabe. Zato so se trije delegati na poti izgubili in trije se na kongresu sploh niso pojavili. V pogledu konspiracije pa je bil kongres dobro izveden in noben delegat ni bil aretiran pred kongresom niti po njem.

O pripravah na kongres nam ni bilo dosti znano, te so bile zaradi policijskega terorja v največji tajnosti. Dva dni pred kongresom, to je 15. aprila, je prišel k meni Franjo Federl in me obvestil, da moram kot delegat jeseniške partijske organizacije v soboto, 17. aprila, na važen partijski sestanek. Pot in kraj, kjer naj se javim, ter spoznavni znaki so mi bili točno določeni.

Ker me je imela policija pod stalno kontrolo, kam zahajam in s kom se družim, sem moral biti pri tem zelo previden. Po vozno karto sem poslal nečakinjo Fani Pšenico. Na Javorniku, kjer sem vstopil na vlak 17. aprila ob 14.30, so bili vedno policaji. Zato sem vstopil v enega

izmed zadnjih vagonov izven postaje. Peljal sem se do Ljubljane, tam prestopil in se peljal do Trbovelj. Med potjo sem ugibal, kakšen sestanek bo to, in razmišljal, kaj bo potrebno povedati o našem delu in položaju pri nas, torej o stvareh, o katerih smo razpravljali na takih sestankih.

Z železniške postaje sem se odpeljal z avtobusom v Trbovlje. Tu naj bi me čakal tovariš, ki je neprestano brisal nos z robcem, kot da ima nahod. Tako se je tudi zgodilo. Zagledal sem »nahodnika«. Ko sem pristopil k njemu, sem povedal geslo, ki se ga danes ne spominjam več. Tudi tovariš mi je odgovoril z geslom.

Tako sem brez vsakih težav prišel do prvega cilja. Od tu sva se napotila na drugo mesto, kjer sta naju čakala dva druga tovariša. Potem smo se odpravili skupaj proti Čebinam.

Poti same se ne spominjam več, vem pa, da je bila že tema, ko smo šli na pot in da je bil mrzel, vlažen večer.

Med potjo smo bolj malo govorili. Na Čebine smo prišli okoli enajste ure ponoči. Nekaterih delegatov, med njimi tudi tov. Kardelja, še ni bilo. Ker se nam je čakanje nanje zdelo že predolgo, nas je začelo skrbeti, če se jim morda med potjo ni kaj zgodilo. Šele okrog polnoči so prišli. Povedali so, da so zgrešili pot in da so zato tako pozni.

Med čakanjem na te tovariše smo se že zbrani delegati pogovarjali o našem delu in o političnem položaju; vsi smo nestrpno čakali na začetek kongresa. Tu sem namreč izvedel, da smo prišli na ustanovni kongres KPS. Prostor v hiši, kjer smo se zbrali, je bila srednje velika kmečka izba. Gospodar Barlič je zastrl okna z odejami, da se ne bi videla luč in da nas ne bi kak naključni prišlec opazil v hiši.

Za kongres so volile delegate naslednje organizacije: Ljubljana, Trbovlje, Jesenice, Kranj, Maribor, Savinjska dolina, Ptuj, Kočevje, Bela krajina in Notranjska dolina.

Zaradi organizacijskih napak niso prišli na zbirno mesto delegati iz Kočevja, Maribora in Ptuja. Delegata iz Notranjske je PK odklonil zaradi njegovega slabega zadržanja pred sodiščem. Za izvolitev novega delegata ni bilo več časa. Zato so bile zastopane na kongresu naslednje partijske organizacije: Ljubljana, Trbovlje, Jesenice, Kranj, Savinjska dolina in Bela krajina z 11 delegati. Med delegati je bila ena ženska — delavka. Glede na socialni sestav je bilo osem delavcev, en obrtnik in dva intelektualca. V Beli krajini je bil za delegata izvoljen kmet, ker pa je obolel, ga je nadomeščal neki agronom. Od osmih delavcev je bilo šest zelo kompromitiranih. Večina delegatov je bila že večkrat aretiranih in vsi so se pred policijo in oblastmi zelo dobro zadržali.

Nekaj po polnoči 18. aprila se je kongres začel z naslednjim dnevnim redom:

1. otvoritev kongresa,
2. pozdrav CK KPJ,
3. poročilo o stanju partijskih organizacij v Sloveniji,
4. zakaj ustanovljamo centralni komite Slovenije,
5. diskusija o manifestu,
6. pozdrav španskemu ljudstvu,
7. izvolitev CK KPS in kandidatov iz Slovenije za CK KPJ.

Osnovni referat je imel tov. E. Kardelj. V njem je poudaril vrsto dejstev, od katerih je odvisno nadaljnje delo komunistov, akcijska enotnost delavskega razreda in nevarnost, ki grozi slovenskemu narodu od strani fašizma. Nujno je bilo, kot je poudaril tov. Kardelj, da se slovenski komunisti obrnejo k problemom vsega slovenskega naroda. Ustanovitev KPS pa bo sovražniku onemogočila ali otežkočala, da bi trdil, da komunisti nismo resnični branilci svojega naroda in da je naša politika v pogledu nacionalnega vprašanja le manevar.

Ustanovitev KPS, je poudaril tov. Kardelj, bo pospešila rast našega kadra in ga bo tesneje povezala s slovenskim narodom. Komunisti morajo biti ravno zato, ker so dobri internacionalisti tudi dobri Slovenci; poznati morajo svoj narod, njegovo preteklost in narodnostne posebnosti, ker bodo le na tak način mogli biti povezani z ljudskimi množicami, istočasno pa morajo vedeti, da je bratsko sodelovanje s komunisti in vsemi antifašisti drugih jugoslovanskih narodov nepogrešljivo jamstvo za zmago. Ustvaritev in krepitev KPS bo okrepila tudi KPJ. Potrebno se je namreč boriti proti nacionalističnim tendencam, saj te ne le slabijo skupni boj jugoslovanskih narodov, ampak v prvi vrsti boj slovenskega naroda in slovenskega delavskega razreda.

Referat tovariša Kardelja smo pozorno poslušali, saj je govoril iz naših src. Povedal je tisto, kar smo mi sami dnevno doživljali. Njegov referat je bil dejansko odraz stanja na terenu, predlagal in razložil pa je tudi manifest, ki naj bi ga kongres sprejel.

O referatu, manifestu in o drugem se je razvila živahna razprava. Delegati so kritizirali tudi dotedanji pokrajinski komite zaradi slabih zvez s podeželskimi organizacijami in zaradi separatističnih teženj. V zvezi z manifestom pa se je diskusija osredotočila predvsem na vprašanje ocenitve tedanje vlade. Razprava je bila živa, ostra in načrtana, tako da smo se naposled strinjali in enoglasno soglašali z linijo manifesta in še posebej opozorili na nevarnost, ki grozi v Sloveniji s strani posebne fašistične organizacije »Zbor«.

Na kongresu smo temeljito razpravljali tudi o vprašanjih in nalogah fronte enotnosti. Poročali smo o delu in stanju partijskih organizacij in o političnem razpoloženju množic.

Sam sem poročal o težkem stanju, kakršno je bilo v tem času v naših vrstah na Jesenicah. Poročal sem tudi o našem začetem delu na občini. Podjetje kakor tudi oblast sta v samem začetku začela ukrepati, da bi onemogočila vsako naše delo na občini in da bi nam vzeli mandate občinskih odbornikov, saj nam je banska uprava prepovedala celo roditeljske sestanke na šoli, potem ko so na prvem takem sestanku bili navzoči policijski komisar in dva stražnika.

Posebno živo razpravo je izzvalo moje poročilo, da so na Jesenicah nekateri tovariši, ki se nagibajo k fizičnemu obračunavanju z desnimi socialisti in z drugimi ekstremnimi nasprotniki. Bes takih tovarišev je bil v tedanjem času postopanja z zavednimi delavci popolnoma razumljiv in je prihajal do izraza tudi v sami razpravi ob moji diskusiji na kongresu celo med nekaterimi udeleženci kongresa, vendar smo kmalu

to stvar presodili kot komunisti in kot taki obsodili zatekanje k osebnemu nasilju pri obrambi pred nasiljem, ki smo mu bili izpostavljeni. Vrnili smo se zopet k mislim in smernicam Manifesta ustanovnega kongresa KPS, ki je bil napotilo za našo akcijo in ki ga zaradi zgodovinske pomembnosti navajam v celoti:

Manifest ustanovnega kongresa komunistične
partije Slovenije

Delavci! Delovno ljudstvo! Slovenci!

»Žive naj vsi narodi,
ki dan dočakat hrepene,
da, koder sonce hodi,
ne bo pod njim sužnjé glavé:
da rojak
prost bo vsak,
ne vrag, le sosed bo mejak.«

Prešeren, 1845. leta

Nad usodo našega, stoletja mučenega in zatiranega slovenskega naroda, ki je pretrpel v svoji zgodovini vse, kar more pretrpeti majhen, nikoli svoboden narod, se grozeče kopičijo oblaki, ki jim ni primere v njegovi zgodovini.

Na kocko je postavljen njegov narodni obstoj v trenutku, ko je on sam — neoborožen in nesposoben za obrambo.

Mednarodni dogodki in položaj znotraj Jugoslavije se razvijajo v taki smeri, da brez vsakega pretiravanja lahko rečemo: slovenski narod v vsej svoji zgodovini ni bil še nikdar v tako veliki nevarnosti, v kakršni je danes.

Združeni fašistični vojni hujskači s Hitlerjevo Nemčijo na čelu, ki jih veže skupen pohlep po tuji zemlji in skupna mržnja proti demokraciji, to je proti svobodi in ljudskim pravicam, pripravljajo človeštvu bolj strašno usodo od tiste, ki jo je preživelo v »letih strahote« 1914 do 1918, da bi uresničili svoje osvojevalne cilje. Ti fašistični vojni hujskači hite, kajti oni vedo, da vsak dan, ki ga zamude, krepí pristaše miru in povzroča nov dotok sil v protifašistično gibanje.

Slovenski narod je med tistimi narodi, ki jih ta osvajalna in vojna politika združenih vojnih hujskačev najbolj ogroža. Slovenija leži na križišču, kjer se sekajo poti na Balkan in od tod dalje na Bagdad, pot iz Srednje Evrope prek Trsta na Sredozemsko morje ter pot iz Italije v Podonavje. To jasno dokazuje njeno veliko važnost tako za Hitlerja kot za Mussolinija in nobenega dvoma ni, da je Slovenija ena tistih dežel, po kateri nameravajo fašistični roparji najprej stegniti svoje roke.

Svojih namenov fašizem ne more skriti. Ne le odkrite Hitlerjeve izjave v njegovi knjigi »Mein Kampf«, ne le sam duh fašizma, ki ne

trpi obstoja majhnih narodov, temveč vsa notranja in zunanja politika Hitlerjeve Nemčije je dokaz, da se Hitler znova oprijemlje stare nemške imperialistične politike »Drang nach Osten«, katere ost se po eni strani obrača proti Sovjetski zvezi, ki jim je trn v peti, ker je na eni šestini zemeljske oble ustvarila svojim narodom srečno življenje, po drugi strani pa proti podonavskim in balkanskim narodom, ki naj bi postali »nemški most« za prodiranje nemških fašističnih osvajalcev na Bližnji vzhod in v Azijo. Tako osvajalno politiko Hitlerjeve Nemčije dokazuje tudi vse pisanje nemškega tiska, ki razglša Slovenijo za »sfero nemške kulture«, za »nemško kulturno ozemlje«, za deželo, »kjer žive Nemci«, a Slovence smatra ta tisk za »slovensko govoreče Nemce«. Propagandna karta »bodočega nemškega tretjega rajha«, ki jo izdaja nemško propagandno ministrstvo, obsega Slovenijo kot sestavni del tega »tretjega rajha«.

Nevarnost, ki preti slovenskemu narodu, se je posebno povečala z nemško-italijansko pogodbo. Zveze med obema fašističnima priganjacema postajajo vedno tesnejše. Italijanski fašizem pa je stari zakleti sovražnik slovenskega naroda, ki si prizadeva popolnoma iztrebiti slovensko narodno manjšino v Italiji. Ista usoda čaka tudi ostale Slovence, ki bi pripadli pri poravnavanju medsebojnih računov med fašistično bratovščino nenasitnemu italijanskemu fašizmu. Italijanski fašizem se Sloveniji ne more odpovedati. Slovenija je za Italijo zveza s Srednjo Evropo in Podonavjem ter pot na Balkan, ona je zanj zaloga premoga in lesa, ki ju Italija nima v zadostni meri.

Zato pomeni nemško-italijanska zveza za slovenski narod strašno nevarnost, da ga bodo fašistični roparji vnovič razkosali.

Jugoslovanski del, četudi sam zatiran, pa je danes matica slovenskega naroda, njegovo kulturno središče, iz katerega črpajo novih sil tudi Slovenci v Italiji in Avstriji. Ako bi se fašističnim osvajalcem posrečilo razkosati tudi ta del, tedaj bi bil to za ves narod udarec v srce. Razkosan, razbit bi tem lažje podlegel nasilnim fašističnim raznarodovalnim metodam, ki po svoji brezobzirnosti in po svojem cinizmu nimajo primere v zgodovini.

Pred to nevarnostjo je danes slovenski narod popolnoma nezavarovan

Vlada Stojadinović-Korošec, ki stoji na krmilu Jugoslavije in ki ščiti velesrbsko nadvlado pred ljudskim nezadovoljstvom, ne le da ne more biti porok za zaščito slovenskega naroda, marveč je z vso svojo dosedanjo notranjo in zunanjo politiko podpirala največje sovražnike slovenskega naroda v njihovih pripravah za bodoča osvajanja. Jugoslovanski fašizem ni razbit. V tesni zvezi s Hitlerjevim fašizmom kuje nove naklepe proti ljudstvu in se pripravlja na ponovno osvojitve oblasti. Stojadinović-Koroščeva vlada pušča svobodne roke fašizmu, najhujšemu sovražniku vseh narodov Jugoslavije.

Vlada dovoljuje JNS, da lahko mirno nadaljuje svoje razdiralno delo, ta vlada ščiti Ljotičeve bande, ki izzivajo delovno ljudstvo s svojimi

demagoškimi shodi, na katerih vežbajo za teroristične napade na mirno prebivalstvo po zgledu Hitlerjevih nacionalsocialistov. Ta vlada ne pozna cenzure za brošure Hodžerovih borbašev, ki skrivajo svoj fašizem pod demokratskimi gesli, medtem ko preganja bojevnike za demokracijo in narodno svobodo ter zatira njihov tisk, prepoveduje njihove shode, razganja njihova društva, najsi so samo športna ali kulturna.

Prav tako je v zunanji politiki. Ta vlada ne samo da ne utrjuje zveze z narodi, ki hočejo miru, temveč prav obratno slabi zveze, ki so bile opora miru v Srednji Evropi, kot je to Mala Antanta, in na Balkanu, kot je to Balkanska Zveza. Z najnovejšim paktom z Italijo se je Jugoslavija popolnoma priključila bloku fašističnih vojnih hujskačev in je še bolj podčrtala svoje sovraštvo do najsilnejše trdnjave miru, do Sovjetske zveze, s katro noče navezati diplomatskih odnosov. 650.000 Slovencev in Hrvatov v Primorju in Istri je s tem paktom popolnoma prepuščenih Mussoliniju in poitalijančevanju.

Politika dr. Korošca kot predstavnika najmočnejše slovenske stranke v Stojadinčevi vladi je nasprotna interesom slovenskega naroda. Dr. Korošec in vodstvo bivše SLS kljub ogromni nevarnosti, ki preti slovenskemu narodu, nadaljuje staro politiko slovenskih meščanskih strank, politiko izkoriščanja nasprotja med srbskimi in hrvatskimi strankami, politiko »jezička na tehtnici«, »politiko drobtinic«, ki ne slabi samo boja hrvatskega naroda za osvoboditev, temveč ovira tudi boj slovenskega ljudstva proti narodnemu zatiranju. Vodstvo SLS z dr. Korošcem na čelu izpodkopa s tem enotnost zatiranih narodov Jugoslavije v boju proti velesrbski nadvladi, proti režimu centralizma in velesrbskega terorja ter spravlja slovenski narod v nevarnost, da bo ostal popolnoma osamljen v svojem boju za narodni obstoj. S tem, da so voditelji uvlekli SLS v protiljudsko in protislovensko JRZ, so napravili velik greh pred slovenskim narodom. Ne v velesrbski JRZ, temveč v slovenskem protifašističnem in osvobodilnem ljudskem gibanju in v njegovih prvih vrstah je mesto SLS. Vodstvo SLS z dr. Korošcem na čelu je zato odgovorno pred vsem slovenskim ljudstvom, da v najtežjih časih izpostavlja slovenski narod popolnemu uničenju.

Slovenski narod se ne more razvijati brez svobode združevanja in zborovanja, brez svobode tiska in govora. Volja ljudskih množic ne more priti do izraza brez svobodne, splošne, neposredne, enake in tajne volilne pravice. Treba je dokončno odpraviti sramotne zakone šestojanuarskega vojaško-fašističnega režima in postaviti pred sodišče njihove očete. Nemudoma je treba odstraniti zakon o zaščiti države in osvoboditi iz zaporov vse žrtve tega zakona do današnjega dne. Delavski razred se ne more boriti za izboljšanje svojega položaja brez svobode strokovnega delovanja in strokovnega organiziranja. Slovenski kmetje ne morejo izraziti svojih zahtev, če ne morejo svobodno odločevati v svojih demokratično izvoljenih Kmečkih zbornicah in drugih kmečkih ustanovah.

Bodočnost slovenskega naroda in njegov narodni obstoj bosta zagotovljena le v svobodni zvezi bratskih narodov Jugoslavije v obliki zvezne države. V ta namen je treba sklicati konstituinto, ki naj odloči o obliki

bodočega sožitja narodov današnje Jugoslavije. Slovenski narod pa mora dobiti svoj lastni demokratično izvoljeni parlament. Treba je podpreti boj slovenskih narodnih manjšin v Italiji, Avstriji in drugod za svoje narodne pravice, kajti slovenski narod se ne more in ne sme odpovedati svojega starega cilja: ZDRUŽENE IN SVOBODNE SLOVENIJE.

Jamstvo mednarodnega miru in zaščita malih narodov, zlasti pa interesov slovenskega naroda, je v kolektivni obrambi vseh ogroženih narodov proti fašističnim vojnim hujskačem. Zato slovensko ljudstvo zahteva okrepitev vseh zvez z miroljubnimi in demokratičnimi državami. V prvi vrsti s Francijo, Malo Zvezo in Balkansko zvezo. Ta zid miru pa ne bi bil popoln, če se mu ne pridruži še Sovjetska zveza, ki je najmočnejši steber miru in svobode narodov. Zato je skrajni čas, da uredi Jugoslavija s Sovjetsko zvezo diplomatske odnose. Tem idealom miru, demokracije in narodne svobode prinašajo v sedanjem trenutku na otlar ogromne žrtve narodi Španije, ki jih je v mirnem ustvarjalnem delu zahrbtno napadla sodrga fašističnih generalov, podprta od mednarodnih fašističnih vojnih hujskačev in sovražnikov svobode narodov, to je Nemčije in Italije. Zato je dolžnost slehernega miroljubnega in svobodoljubnega človeka, vsake v resnici miroljubne države, da podpre osvobodilni boj španskega ljudstva. Zato zahtevamo tako podporo tudi od Jugoslavije namesto klevetniške kampanje režimskih listov in režimske stranke proti junaškim narodom Španije.

Pod režimom velesrbske vlade, zlasti v njeni šestojanuarski in današnji obliki je bil slovenski narod gospodarsko strašno izmozgan. Produkti slovenskih delovnih sil so šli in še gredo v nenasitna žrela beograjskih bank, medtem ko je slovenski delavec, slovenski kmet in sploh slovenski delovni človek zapadel v neizrekljivo bedo in pomanjkanje. Zato zahteva slovensko ljudstvo tako gospodarsko politiko, ki mu bo povrnila škodo, ki jo je pretrpelo, tako gospodarsko politiko, ki bo slovenski narod gospodarsko osamosvojila ter zagotovila slovenskemu delovnemu ljudstvu človeka vredno življenje. Treba je prenehati s centralizacijo raznih fondov, izjemnimi davki za Slovenijo in demontažo slovenske industrije; treba je zmanjšati davke, treba je dati Sloveniji finančnih sredstev v sorazmerju s plačanimi davki; treba je zvišati plače in skrajšati delovni čas, izboljšati delovne pogoje in socialno zakonodajo. Izdati se mora nova uredba o minimalnih mezdah namesto današnje, ki strašno poslabšuje položaj delavstva; treba je urediti odplačevanje kmečkih dolgov z državno pomočjo na račun bogatih izkoriščevalcev; treba je priskrbeti kmetu poceni kredite, sanirati zadružništvo in ga dati v roke delovnim kmetom ter podpreti kmeta v njegovih vsakdanjih težavah. Prav tako se mora izboljšati položaj vseh ostalih ljudskih slojev, zlasti je treba zaščititi male trgovce in obrtnike pred brezobzirnim upropaščanjem s strani tujih in domačih velekapitalistov in kartelov. Slovenija je bila posebno zapostavljena pri izvrševanju javnih del, zato propadajo naše ceste, železnice in vse druge javne naprave. Slovensko ljudstvo zahteva obnovo starih in graditev novih javnih naprav.

Najnaprednejši in najzavednejši duhovi v slovenskem ljudstvu spoznavajo, da je v teh težkih dnevih za slovenski narod samo ena pot:

TREBA JE PRENEHATI S POLITIKANTSTVOM IN MEDSEBOJNIMI PREPIRI V DEMOKRATICNIH VRSTAH, ZDRUŽITI SE MORAJO VSE SILE, KI JIM JE RES PRI SRCU USODA SLOVENSKEGA NARODA.

In slovensko ljudstvo je na tej poti že doseglo nekaj uspehov. Slovenski proletariati je dal prvi zgled. V velikih stavkovnih bojih se je borilo združeno delavstvo ne glede na politične razlike in je tej enotnosti dalo trajne oblike s sporazumom treh strokovnih organizacij. Stavkovna gibanja so povezala proletariati z demokratičnimi množicami delovnih kmetov, malih trgovcev in obrtnikov. Poleg tega so se združile tudi razne demokratične skupine in skupno s proletariatom dosegle znatne uspehe.

Toda slovensko ljudstvo se zaveda, da je pri tako nevarnem nasprotju vse to premalo in nezadostno. V prvi vrsti je slabost obrambe slovenskih narodnih interesov v tem, da gibanje proti fašizmu in vojni, za ljudske svoboščine in mir, še ni zajelo onih katoliških množic, ki so danes v okviru slovenskega dela JRZ in v njenih gospodarskih, zadružnih, prosvetnih in športnih organizacijah. Te množice so demokratične in gredo za svojimi voditelji zaradi njihovih nekdanjih narodno osvobodilnih, demokratičnih in socialnih gesel, ki jih ti voditelji še do danes niso preklicali. Te množice čedalje bolj odločno zahtevajo demokracijo, narodno svobodo, boj proti fašizmu in vojni. Te množice vedo, da so njihovi glavni sovražniki velesrbski fašizem, velesrbska nadvlada in oni tujčevi fašistični hlapci v Sloveniji — Kramar, Pucelj itd. — ki se zbirajo pod okriljem skrahiranih šestojanuarskih diktatorjev in se pripravljajo na nove zločine proti ljudstvu.

Zato med temi množicami in med vsemi drugimi demokratičnimi silami slovenskega naroda ne more in ne sme biti nobenih pregrad in zaprek, ki bi ovirale združitev vsega svobodoljubnega slovenskega ljudstva v boju proti skupnemu sovražniku, skupnemu zatiranju in skupnemu izkoriščanju.

Sleherni borec za svobodo slovenskega naroda, a v prvi vrsti vsak komunist, spoštuje versko prepričanje svojega sobojevnika; kajti tisti, ki v tem trenutku, ko gre za obstanek slovenskega naroda, seje s tem vprašanjem razdor med slovenskim ljudstvom, izdaja interese slovenskega naroda.

Slovenski delavski razred predstavlja tretjino slovenskega naroda, predstavlja njegov najbolj zavedni, najbolj napredni in najbolj organizirani del. Zato nosi zgodovinsko odgovornost za bodočnost slovenskega naroda, kot mu je naš veliki pisatelj in voditelj I. Cankar zapustil kot oporoko:

Na meni, na mojih plečih, na plečih delavca — proletarca leži bodočnost slovenskega naroda, naroda proletarcev.

Nalogo, združiti vse sile slovenskega naroda proti naklepom fašizma, imajo predvsem slovenski delavci. Zato se slovenski delavci ne bore enotno samo v boju za svoje vsakdanje zahteve prek akcijske in polne strokovne enotnosti, temveč hočejo nastopati enotno tudi na političnem področju. Iz njihovih vrst samih se je dvignila zahteva, da je delavskemu razredu potrebna delavska stranka, ki bi združevala res vse delavstvo.

Ustanovni kongres komunistične partije na Čebinovem

V svesti si velike nevarnosti, ki preti slovenskemu narodu, in zavedajoč se velike odgovornosti, ki leži na delavskem razredu za usodo slovenskega naroda, so smatrali slovenski komunisti za potrebno, da svoje organizacije preosnujejo v Komunistično partijo Slovenije, da bi s tem najjasneje poudarili svojo pripravljenost boriti se za to, da bi tudi slovenski narod svobodneje zadihal. Prvi, ustanovni kongres Komunistične partije Slovenije manifestira trdno voljo slovenskih komunistov, dati na razpolago svojemu ljudstvu vse svoje sile ter izraža njihovo neomajno zvestobo slovenskemu narodu. S tem pa slovenski komunisti nikakor niso oslabili svoje povezanosti in čvrste enotnosti z bratskimi komunističnimi vrstami ostalih narodov Jugoslavije, temveč nasprotno, v boju proti skupnemu sovražniku se bodo te vezi še bolj okrepile.

Komunistična partija Slovenije, ki v svoji zgodovini pokaže lahko tako lepo število največjih junakov v boju za svobodo vsega ljudstva, se bo rama ob rami z vsemi demokratičnimi silami slovenskega naroda še z večjo odločnostjo borila, da se odbije nevarnost, ki mu preti s strani fašizma, in da se uresničijo demokratične težnje svobodoljubnega slovenskega ljudstva.

Zato v boj za rešitev slovenskega naroda!

Zato v boj za pobratenje slovenskega ljudstva!

Naj živi sloga slovenskega ljudstva!

Naj živi sloga in enotnost slovenskega delavstva!

Naj živi bratstvo narodov Jugoslavije v boju za svobodo!

PRVI USTANOVNI KONGRES KOMUNISTIČNE PARTIJE SLOVENIJE CENTRALNI KOMITE KOMUNISTIČNE PARTIJE SLOVENIJE.»

Kongres je izvolil v CK KP Slovenije devet članov in tri kandidate. Med temi je bilo pet delavcev, en obrtnik, en kmet, dva intelektualca in en nameščenec. V sekretariat CK je bilo izvoljenih pet tovarišev. Razen tega je kongres izvolil dva delegata za CK KPJ, oba delavca.

Ko smo zaključili razpravo, sprejeli sklepe in manifest ter zaključili kongres, se je začelo že svitati. Gospodar je bil že nekoliko nestrpen, ker je imel v hiši ljudi, ki ne bi smeli vedeti, kaj se je v tej noči dogajalo pod njegovo streho. Ob slovesu smo se pristrčno pozdravili in si s stiskom rok zaželeli srečno pot in uspešno delo, predvsem pa, da bi sprejeti manifest resnično postal kašipot naše nadaljnje borbe za osvoboditev našega delovnega ljudstva in za naš narodni obstoj. Razšli smo se. Jaz sem šel z dvema tovarišema proti Hrastniku, kjer smo sedli na vlak in se odpeljali. Popoldne ob drugi uri sem srečno prispel domov na Javornik.

Policija je kmalu izvedela za ustanovni kongres in za sprejeti manifest. Zato je oddelek za zaščito države kraljevske banske uprave kmalu

po ustanovnem kongresu KPS opozoril vse sreske načelnike, predstojnike mestne in komisarje obmejne policije ter komando žandarskega polka, da je bila ustanovljena Komunistična partija Slovenije.

»Nasproti tej akciji«, je ukazovala okrožnica, »je potrebno, da organi državne oblasti strogo in stalno nadzorujejo te načrtne in resne komunistične akcije...«

Okrožnica povzema članek iz »Proletera« št. 8, v katerem je med drugim rečeno, da se z ustanovitvijo posebne Komunistične partije Slovenije začena proces pomembne reorganizacije Komunistične partije Jugoslavije, ki se s tem prilagaja posebnostim posameznih pokrajin v sklopu Jugoslavije.

Ministrstvo notranjih zadev je sporočilo upravi policije in sreskim načelnikom naslednje:

»Aprila letos je bil ustanovni kongres komunistične stranke Slovenije, na katerem je bila ustanovljena slovenska komunistična partija in izvoljen njen centralni komite.

Na kongresu so izdelali manifest, ki obsega poglavitne točke strankinega programa in smernice za prihodnje partijsko delo. O vsem tem so obveščene oblasti z razpisom Ministrstva notranjih zadev Pov. I. št. 28200 z dne 24. julija tega leta.«

Če bi na kratko ocenil pomen kongresa, naj omenim, da je ta predstavljal pomemben korak za učvrstitev vrst komunistične partije in za nadaljnji razvoj delavskega in vseljidskega gibanja v Sloveniji. Ko smo sprejemali manifest, si še nismo mogli predstavljati, da bo ta čez osem let postal kri in meso naše narodnoosvobodilne borbe.

Nekako deset dni po kongresu smo imeli na Jesenicah sestanek, na katerem sem poročal o kongresu. Tovariše sem posebej opozoril na razpravo in stališče o metodi borbe z nasprotniki. Sklepe kongresa so člani z navdušenjem sprejeli, saj so ti sklepi v veliki meri potrjevali tudi naše dotedanje delo.

Čeprav smo zaradi že opisanih razmer tik pred kongresom bili izpostavljeni vsesplošnemu terorju smo z delom v delavskokulturnem društvu »Enakost« z delom in akcijami na občini in pa s pomočjo skupnega lokalnega delavskega glasila »Jeseniški kovinar« razvijali naše delo pri uresničevanju širokega ljudskega gibanja na Jesenicah in bližnji okolici. Vplivali smo na delavce, ki so zaradi znanih razmer zapuščali sindikalno organizacijo, da ostanejo v njej in se tam borijo za delavsko enotnost. Organizirali smo skupne akcije proti pojavom fašizma in proti draginji. V sklopu naših prizadevanj za formiranje »Slovenske ljudske fronte« smo pri parlamentarnih volitvah leta 1938 postavili kandidatno listo skupno s krščanskimi socialisti.

Jaz osebno sem v tem obdobju posvetil velik del časa delu na občini. Z delom na občini smo uspevali in nas je velika večina občanov podpirala pri naših prizadevanjih. Kljub vsem poizkusom uprave podjetja in policije, da nas vržejo iz občine, jim to več kot tri leta ni uspelo. Vedeli so, da so nekateri člani občinskega odbora komunisti, pa le niso mogli dobiti podlage za razpust.

V tem obdobju se je policijski teror še stopnjeval. Bili smo pod stalno policijsko kontrolo, hišne preiskave in policijske kazni pa so se kar vrstile. Jaz sam sem bil po kongresu trikrat aretiran in zaprt. Prvič julija 1937, ko so mi hoteli s pomočjo nekega provokatorja dokazati, da sem prevzel in nesel ilegalno literaturo v Ljubljano. Drugič leta 1939, ker sem podpisal manifest pod naslovom »Kaj hočemo« in poziv za ustanovitev delavsko-kmečke stranke. Tretjič februarja 1940, ko sem bil odpe-ljan z drugimi tovariši v konfinacijo v Bilečo, kjer sem bil devet mesecev.

To aretacijo in pa akcijo občinskega odbora za našo izpustitev je oblast vzela za povod za razpust občinskega odbora. Jeseniški komunisti so organizirali široke akcije za izpustitev iz Bileče in za razpust tabo-rišča.

V začetku leta 1941 je bilo sedeminštirideset naših tovarišev, med njimi večina komunistov, odvedenih v vojaško koncentracijsko taborišče Ivanjica v Medžurečju. Tik pred napadom Nemčije na našo državo smo organizirali prostovoljce za odhod v vojsko. Odšlo nas je nekaj čez štiri-deset. Po okupaciji smo začeli zbirati orožje in se pripravljati za organi-ziran odpor proti okupatorju. Medtem sem padel v roke gestapu in bil skupno z drugimi zaprt v Begunjah. Nekatere od teh so nas poslali v ta-borišče Kraut na Koroškem, od koder nas je pet pobegnilo 1. avgu-sta 1941 in se priključilo partizanom.

Ugotovitve kongresa, izražene v manifestu o nevarnosti fašizma, so okupatorji hitro potrdili s svojimi dejanji in pokazali, kakšno usodo so namenili našemu narodu. Množični upor slovenskih ljudskih množic proti sovražniku pa je potrdil pravilnost poti vseljdske enotnosti in neizbežnost brezkompromisnega boja za narodno in socialno svobodo. V tem se odraža zgodovinski pomen sklepov ustanovnega kongresa KPS. Ti sklepi so bili izhodišče naše nadaljnje borbe. Izvajanje teh je rodilo tako enotnost ljudskih množic, da smo se — sicer majhen narod — lahko uprli takrat najmočnejši vojni sili.

V tem boju pa so skupno z drugimi borci tudi jeseniški komunisti dali pomemben delež in plačevali težak krvni davek za našo svobodo. Saj so skoro vsi predvojni jeseniški komunisti padli v NOB, ali pa izgubili življenje kot žrtve fašističnega terorja.

Kardeljeva zgodovinska ocena pomembnosti ustanovnega kongresa KPS

Kakor Bevčevo-Kardeljevo poročilo na ustanovnem kongresu 17. aprila 1937 »Zakaj ustanavljamo KPS« in sprejeti manifest, tako je tudi njegova zgodovinska ocena pomembnosti ustanovnega kongresa, ki jo je podal v svojem poročilu na slavnostni seji CK ZKS 15. aprila 1969, tako pomembno zgodovinsko gradivo, da del tega poročila navajam kot nepo-grešljiv del tega sestavka. Kardelj v tem poročilu v zelo izostreni in poglobljeni analizi razčlenjuje, v čem je pomembnost ustanovnega kon-gresa KPS 17. aprila 1937.

Kardelj pravi:

»Kongres je bil v trenutku, ko je naraščajoči val imperialističnega fašizma začel neposredno ogrožati mir v svetu, zlasti pa neodvisnost mnogih evropskih narodov, med njimi tudi slovenskega in vseh jugoslovanskih narodov.

Kongres je zrelo in realistično ocenil to situacijo in z dramatičnim poudarkom opozoril slovenski narod na smrtno nevarnost, ki mu grozi pred naraščajočim fašističnim pritiskom. Obenem je z vso jasnostjo in odkritostjo pokazal na edina možna pota in sredstva boja proti tej nevarnosti.

Še posebej pa je kongres naglasil veliko zgodovinsko odgovornost slovenskega delavskega razreda za usodo lastnega naroda in s tem tudi za usodo njegovih razrednih interesov ter revolucionarnih socialističnih smotrov. Klerikalno liberalni vrhovi slovenske reakcionarne buržoazije in z njo povezanega malomeščanstva so bili nesposobni in zaradi strahu pred ljudskimi množicami tudi niso hoteli organizirati resničnega nacionalnega odpora proti naraščajočemu pritisku fašističnega imperializma. To nalogo je lahko uresničil samo delavski razred na čelu s svojo revolucionarno avantgardo. Zato jo je Komunistična partija Slovenije s svojimi kongresnimi sklepi tudi prevzela.

Kongres je jasno formuliral ustrezno politično osnovo za akcijo komunistov v takih razmerah in s takimi smotri boja. Spričo velike nevarnosti, ki je pretila, je pozval slovensko ljudstvo, naj se pobrati med seboj. Opozoril je delavski razred, da mora biti posihmal še bolj ne le faktor boja za vsakdanje zahteve delovnih množic, marveč tudi vodilni faktor nacionalne politike. Poudaril je, da je v takih razmerah potrebno bolj kot kdaj prej negovati duh revolucionarne solidarnosti in bratske enotnosti s celotnim delavskim razredom in z vsemi jugoslovanskimi narodi v boju proti skupni nevarnosti, ki grozi njihovi neodvisnosti, kakor tudi v boju za njihove skupne socialne, demokratične, ekonomske ter narodnoosvobodilne interese in zahteve. Prav tako je kongres formuliral konkreten program boja za vsakdanje socialne, ekonomske, demokratične, narodnoosvobodilne, kulturne in druge zahteve slovenskih delovnih množic v mestu in na vasi, program, ki je v naslednjih letih usmerjal prizadevanje komunistov pri aktiviziranju borbenih energij delovnih množic. Boj za take zahteve je postal najvažnejša oblika povezovanja komunistične partije z množicami in hkrati tudi najuspešnejše sredstvo v prebijanju obroča ilegalnosti, s katerim je sovražnik hotel spremeniti komunistično partijo v brezpomembno sekto.

EDINO KPS JE BILA SPOSOBNA ORGANIZIRATI OSVOBODILNI ODPOR NA SLOVENSKEM

O čem govorijo vsa ta dejstva? Izpričujejo zgodovinsko resnico, da je Komunistična partija Jugoslavije sploh in Komunistična partija Slovenije posebej pravočasno signalizirala slovenskemu narodu in delavskemu razredu smrtno nevarnost, ki mu preti od fašističnega imperializma, in da je pravočasno organizirala in usposobila sebe in slovensko ljudstvo za obrambo pred to nevarnostjo. Ta dejstva govorijo, da je bila Komunistična partija Slovenije edina organizirana politična sila na Slovenskem, ki je bila sposobna organizirati osvobodilni odpor slovenskega ljudstva. Govore o tem, da je prav ta odpor privedel do zmage narodnoosvobodilne vstaje, ki je bila plod lastnih sil slovenskega ljudstva, njegove tesne bojovne povezanosti z drugimi jugoslovanskimi narodi, zavestne in hkrati neodvisne naslonitve te jugoslovanske borbene zveze na antihitlerjevsko koalicijo, na prvo deželo socializma, Sovjetsko zvezo, in na vse progresivne, antifašistične sile Evrope in sveta. Živo pričajo o tem, da je taka politika Komunistične partije Slovenije ne le rešila in zagotovila obstoj slovenskega naroda, ampak mu tudi vrnila njegovo državno samostojnost, delovnemu ljudstvu pa njegovo revolucionarno oblast in ga osvobodila izkoriščanja človeka po človeku.

Dogodki naslednjih let po kongresu so vseskozi potrdili, da so bile njegove ocene ter njegova politika in zastavljene naloge pravilne. Agresivni akti fašističnega imperializma so se v letih po kongresu vrstili drug za drugim. Zvesti tradicionalni ideologiji slovenske buržoazije, ki je pobiranje drobtin z gospo-

darjeve mize razglašala za magnocarto slovenske politike, so se klerikalno-liberalni buržoazni in malomeščanski politični vrhovi pričeli pripravljati za službo novemu gospodarju, še preden jim je ta drobtinice v resnici obljubil. Fašistična ideologija »Straže v viharju«, slovenskih fantov ter podobnih fašističnih in na pol fašističnih institucij je postajala vse bolj agresivna. Veliki mojstri tradicionalne hlapčevske miselnosti reakcionarnega klerikalizma so pripravljali svoje »mladeniče« za službo bodočemu gospodarju. Tako se je pripravljala bela garda.

Druga postava se je seveda pripravljala za emigracijo, ker je hotela okupacijo preživeti v zatišju in se potem vrniti v domovino kot zmagovalec na belem konju za angleškimi in ameriški vojskami. Obenem pa se je zaostroval teror ne le proti komunistični partiji, ampak tudi proti sleherni akciji, ki ji je bil namen organizirati obrambo slovenskega naroda pred naraščajočim fašističnim pritiskom. Tako so si hoteli reakcionarni vrhovi slovenske buržoazije že vnaprej prislužiti okupatorjevo tolerantnost do njenih razrednih in lastniških interesov.

In vendar je slovensko ljudstvo prekrizalo vse njihove račune. Komunisti v svojem boju niso bili osamljeni. Povečala se je tudi aktivnost drugih socialno-revolucionarnih, demokratičnih, naprednih in patriotskih skupin, ki so se vse bolj zavedale, kam vodi tok dogodkov slovenski narod. Diferenciacija je že pred kongresom, zlasti pa v letih po njem, globoko segala tako v klerikalni kakor liberalni politični tabor, pa tudi v slovensko socialno demokracijo. V različnih oblikah so nastajala in se vse bolj krepila množična gibanja in organizacije frontovnega značaja, ki so se zavestno in organizirano ali pa spontano našle bolj ali manj na politični platformi ustanovnega kongresa Komunistične partije Slovenije in ki so sprejemale njene politične iniciative. Ta proces v slovenskih ljudskih množicah se je vse bolj širil in že štiri leta po kongresu, ko je zajel ogromno večino slovenskega ljudstva v enoten odpor proti okupatorju in njegovim domačim zaveznikom, je dosegel svoj vrhunec z ustanovitvijo Osvobodilne fronte.

USTANOVNI KONGRES JE V SVOJIH SKLEPIH UPOSTEVAL PORAJAJOČE SE DRUŽBENE PROCESSE

Osvobodilna fronta ni bila samo narodnoosvobodilno gibanje proti okupatorju, postala je tudi podoba spremenjene politične strukture slovenske družbe. V tej družbi so izgubili vodilno vlogo ne samo politizirani vrhovi cerkve, temveč tudi celotna slovenska buržoazija. Rojstvo Osvobodilne fronte je pomenilo, da sta zgodovinsko vodstvo in odgovornost za usodo slovenskega naroda prešli na delavski razred, zakaj jedro Osvobodilne fronte je bil prav delavski razred, tesno povezan s kmečkim ljudstvom in z najnaprednejšim delom inteligence. Prav zato je narodnoosvobodilna vstaja slovenskega naroda postala mogoča in zato je bila tudi zmagovita. In ravno zato končna zmaga Osvobodilne fronte ni mogla pomeniti obnavljanja politične strukture stare slovenske družbe, ampak samo vzpostavljanje nove družbe, ki ji bo dal pečat slovenski delovni človek.

Največji pomen ustanovnega kongresa je potemtakem prav v tem, da je v svojih sklepih upošteval porajajoče se družbene procese in z njimi za dolgo časa uskladi celotno politiko in akcijo partije, ki si je tako pridobivala vse večje zaupanje množic. To zaupanje ji je omogočilo, da je kljub svoji formalni nelegalnosti postala vse močnejša in naposled vodilni faktor v političnem življenju slovenske družbe.

Izredno pomembno vlogo je odigral kongres tudi s svojim idejnim in vzgojnim vplivom v delavskih množicah sploh in še posebej med komunisti. Ne samo s politično kritiko, marveč z značajem vse svoje proklamirane politike je udaril tako po socialnodemokratskem oportunizmu, ki je težil k zapiranju delavskega gibanja v ozek krog ekonomsko-sindikalističnih in podobnih vprašanj, kakor tudi po sektaštvu, ki je s svojimi ultraradikalističnimi frazami in dogmatskim »čistunstvom« slabil povezovanje partije z delovnimi množicami. Ze sama reorganizacija in sprememba imena partije je poudarila, da komunistična partija prevzema tako revolucionarno razredno odgovornost pred delavskim razredom za svojo politiko v boju za zgodovinske interese delavskega razreda in vseh delovnih ljudi kakor tudi odgovornost svojemu narodu za politiko njegovih resničnih nacionalnih interesov.

ZA JUGOSLAVIJO, ZVEZO ENAKOPRAVNIH NARODOV

V zvezi z vsem tem bi rad posebej poudaril še eno pomembno karakteristiko ustanovnega kongresa. Dejal sem, da je Komunistična partija Jugoslavije že zdavnaj pred kongresom načelno pravilno formulirala svoj odnos do nacionalnega vprašanja v Jugoslaviji, se pravi v skladu s stvarnimi interesi narodov Jugoslavije, da pa je bila v vsakdanji praksi ta politika marsikdaj pod vplivom različnih pritiskov, ki so jo večkrat deformirali. Zato je kongres Komunistične partije zelo določno oblikoval tudi praktični nacionalni program Slovenije.

Komunistična partija je bila zmeraj nosilka ideje humanističnega in revolucionarnega proletarskega internacionalizma kakor tudi ideje prijateljstva ter zблиževanja med narodi in potemtakem tudi nosilka ideje o revolucionarnem bratstvu in enotnosti jugoslovanskih narodov in delavskega razreda Jugoslavije v boju za družbeni napredek, socializem, demokracijo in svobodo ter enakopravnost narodov Jugoslavije.

Prav to je bil duh ustanovnega kongresa, ki ga je posebej poudaril tudi s tem, da je kot moto svojega manifesta zapisal Prešernove stihe v predcen-zurni varianti:

Žive naj vsi narodi,
ki dan dočakat hrepené,
da koder sonce hodi
ne bo pod njim sužnjé glavé.

Toda istočasno niso komunisti takega svojega internacionalizma nikoli postavljali nasproti zvestobi socialno revolucionarnim, nacionalnim, demokratičnim in humanističnim smotrom svojega delavskega razreda in slovenskega naroda. In prav povezanost ter spajanje teh dveh idej in akcij sta slovenskim komunistom omogočili, da so delavskemu razredu in slovenskemu narodu znali najti zaveznike pri drugih jugoslovanskih narodih in da so bili skupaj z jugoslovanskimi komunisti sposobni povezati boj delavskega razreda in narodov Jugoslavije z najnaprednejšimi tokovi sodobnega sveta. In prav v tem dejstvu je iskati prave in najgloblje razloge za zmago narodnoosvobodilnega boja slovenskega naroda.

Jasno sta bila formulirana tudi načelo ter zahteva, da je formiranje lastne nacionalne države neogibno izhodišče za reševanje kakršnekoli problematike s področja mednarodnih odnosov Jugoslavije, zakaj samo tako je mogoče v praksi zagotoviti uporabo načela o pravici slehernega naroda do samoodločbe.

Toda hkrati se je kongres izrekel zoper tezo o razbijanju Jugoslavije, ki je bila precej časa uradna teza Komunistične partije Jugoslavije. Menil je, da je ta teza zgodovinsko nerealna, škodljiva in nevarna za usodo jugoslovanskih ter zlasti slovenskega naroda, ki je bil najneposredneje izpostavljen imperialističnemu pritisku iz Nemčije in Italije. Izjasnil se je za Jugoslavijo, vendar za tako Jugoslavijo, ki bo zveza enakopravnih narodov in bo zagotovila slehernemu jugoslovanskemu narodu ekonomsko, politično in kulturno samostojnost, toda tudi njihovo enotnost in vzajemno odgovornost ter solidarnost pri urejanju vseh vprašanj, ki so njihov skupni interes ali pa skupna osnova svobode vsakerega izmed njih.

S takimi svojimi sklepi je kongres nacionalno politiko komunistične partije prenesel na teren stvarnosti in praktičnega reševanja. Nedvoumno stališče Komunistične partije Slovenije, ki je v imenu slovenskega naroda formulirala zahteve glede bodočega položaja tega naroda v Jugoslaviji, je poleg njene narodno obrambne akcije pred rastočo nevarnostjo fašistične agresije največ prispevalo, da si je v naslednjih letih tako hitro pridobivala zaupanje vse širših ljudskih množic na Slovenskem.

Nadaljna, izredno pomembna karakteristika kongresa je bila tudi v tem, da se je Komunistična partija Slovenije s tako svojo politiko aktivno in ustvarjalno vključila v nov politični kurz, ki se je leta 1937 začel uveljavljati v Komunistični partiji Jugoslavije. Tega leta je prišel na čelo Komunistične partije Jugoslavije tovariš Tito in začel postopoma formirati novo vodstvo na podlagi enotne podpore politiki, za katero se je že dalj časa odločno in z izredno spo-

Ustanovni kongres komunistične partije na Čebinovem

sobnostjo zavzemal sam, pa tudi velika večina našega partijskega članstva. Najkrajše bi lahko opisal bistvo tega političnega kurza s štirimi njegovimi značilnostmi, ki jih je zelo jasno formuliral tovariš Tito, ko je prevzel odgovornost na čelu naše partije.

ŠTIRI ZNACILNOSTI NOVEGA POLITIČNEGA KURZA

Prvič, partija ne sme biti revolucionarna sekta, ki bi čakala v ilegalnosti, da pride njen čas, ampak mora postati politična gibalna sila progresivne, socialne, demokratične, kulturne in druge akcije množic na vseh področjih družbenega življenja. Biti mora ravno toliko realistična kolikor revolucionarna, se pravi: zavedati se mora, da vodi pot do zmage socializma samo prek mnogoterih vsakdanjih zmag in vsakdanjih progresivnih korakov, ki mobilizirajo množice in jih z njo povezujejo in ki neprestano spreminjajo razmerje družbenih sil v korist demokracije in socializma. Partija bo postala odločilen politični faktor v jugoslovanskem družbenem življenju samo, če ji bo s tako svojo aktivnostjo uspelo prebiti obroč ilegalnosti in potlej v resnici voditi vsakdanje boje ljudskih množic.

Drugič, partija se mora znebiti vseh ostankov frakcijskih skupin in bojev ne zato, ker naj bi nasprotovala idejnemu razčiščenju bistvenih vprašanj svoje politike v danih razmerah, marveč zato, da bi se z vso svojo aktivnostjo obrnila k množicam in njihovim vsakdanjim problemom ter dolgoročnim progresivnim težnjam. Če bo partija na takih tleh pognala globoke korenine, potem bo tudi laže in hitreje razčiščevala idejna in politična vprašanja v lastnih vrstah.

Tretjič, vodstvo Komunistične partije Jugoslavije mora biti obrnjeno predvsem k socialnim, političnim, nacionalnim in drugim problemom narodov Jugoslavije, ne pa predvsem h Kominterni. Ta lahko uspešno koordinira določene mednarodne akcije delavskega gibanja in organizira pomoč temu gibanju, ne sme pa imeti take vloge, da bi s svojim vmešavanjem lahko revolucionarno avantgardo v posameznih deželah odtrgala od njenih množic. V tem času se je namreč vse bolj razodevalo, da je prav mešanje Kominterne v notranje odnose Komunistične partije Jugoslavije eden tistih faktorjev, ki vzdržuje frakcijske boje in onemogoča konsolidacijo njenega vodstva, kajti njene shematske direktive in postopki so bili marsikdaj v nasprotju z razmerami, v katerih se je boril delavski razred v Jugoslaviji.

Cetrlič, da bi se partija otesla takega negativnega bremena — kar seveda v takratnih razmerah ni bilo lahko, saj nas niso vezale na Kominterni samo formalne obveznosti, marveč tudi revolucionarna tradicija — je tovariš Tito postavil zahtevo, ki je dobila soglasno podporo vsega članstva: da mora biti vodstvo v Jugoslaviji, partija pa naj zagotovi v njej samostojne verige financiranja. Leta 1937 je bila partija že sposobna uresničiti tako prvo kot drugo zahtevo.

Danes se morda utegneta zdeti ti dve zahtevi marsikomu nebitveni. Toda v takratnih razmerah sta bili ne le skoraj simbol novega duha v Komunistični partiji Jugoslavije, ampak tudi odločilnega pomena za to, da se je celotna Komunistična partija Jugoslavije postavila na lastne noge in usmerila vsa svoja prizadevanja k aktualnim problemom delovnih množic.

Lahko rečemo, da so bili ustanovni kongres Komunistične partije Slovenije in njene kasnejše politične akcije aktiven in ustvarjalni prispevek in podpora, da se je utrdila politika novega vodstva Komunistične partije Jugoslavije s tovarišem Titom na čelu.«

VIRI:

- osebni spomini
- Delo 16. aprila 1967 referat E. Kardelja na slavnostni seji
- Delo 8. aprila 1967 Franc Šetinc: Noč na Čebinovem
- Poročilo Edvarda Kardelja CK KPJ z dne 3. maja 1937
- Borec št. 4 1957
- Ob 30-letnici pokrajinske konference KPJ za Slovenijo v Goričanah, teoretično na priloga »Komunistika«

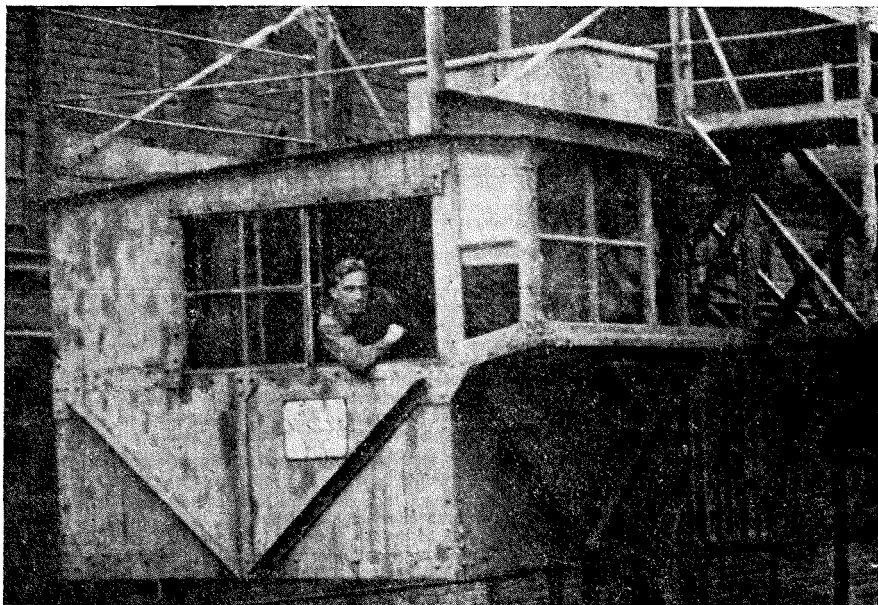

Tone Vergelj, prenovitelj in pomladitelj krajevne partijske organizacije na Jesenicah v letu 1931 in 1932 (levo)

Albin Pibernik, udeleženec Pokrajinske konference KPJ za Slovenijo v Goričanah leta 1934 (desno)

Tone Čufar, jeseniški delavski pisatelj in revolucionar, pobornik za akcijsko enotnost delavstva in delovnega ljudstva (spodaj)

Vencelj Perko kot žerjavovodja v žični valjarni KID, glavi zaupnik delavstva in vodilni organizator julijske stavke delavstva KID na Jesenicah 1935 in pobudnik ustanovitve Medstrokovnega akcijskega odbora in eden glavnih organizatorjev ljudsko-frontovskega gibanja v železarskem revirju, župan na Koroški Beli, izvoljen na listi slovenskega delovnega ljudstva, revolucionar in ustanovni član KPS ter član predvojnega CK KP Slovenije

1./ Akcijski odbor tvorijo predsedniki vseh treh delavskih strokovnih organizacij, podružnice na Jesenicah in Javorniku. Kot eksperta sodelujeta oba glavna zaupnika.

2./ Po funkcijah se odbor sestoji iz predsednika, podpredsednika in tajnika, blagajnik se določi šele po sporazumu v centralnem odboru.

3./ Pripadnost funkcij gre po vrstnem redu in številu članstva / Predsednik, glavni odbor, glavni je tudi enega od obeh vodstvenih skupin. /

4./ Poleg paritetnega zastopstva v tem odboru je vsako majoriziranje izključeno in veljajo vsakokratni sklepi, tudi xx v slučaju enega protivnega glasu, za soglasno sprejete.

5./ Delokrog delovanja je strogo strokovnega značaja. Odklanja se vsako politično vprašanje.

6./ Idejne smernice podpisanih organizacij so nedotakljive. Tozadavne spore je dolžna vsaka stran čim bolj ublažiti.

7./ Priznavajo se pravice posameznih organizacij. Privilegij v tem oziru je izključen.

8./ Seje se vodijo parlamentarno. Sklepi istih se unašajo v vsakokratni zapisnik, ki ima polno veljavo, ako je podpisan, ne izvzemši več kot enega člana, od celega odbora. Ustmeni sklepi niso obvezni.

Namen tega Medstrokovnega Odbora /:MO:/ je, da se skupno bori za sledeče zahteve:

1./ Proti vsaki fašizaciji strokovnih organizacij in njih razpustu.
2./ Za svobodo koalicije, svobodo tiska in govora, svobodo prepričanja in štrajka.

Odlomek iz Platforme MAO, organizacije, ki je kljub poudarkom na 'samo strokovno delovanje' pomenila pomembno politično dejanje in boju proti fašizaciji družbenega življenja na Jesenicah in v Jugoslaviji

Obvestilo in poziv vsemu delavstvu pri Kri Industrijski Družbi.

Zastopniki vseh treh strokovnih organizacij: SMRJ, JSZ in NSZ, podružnice Jesenice, so na svojem skupnem razgovoru dne 23. VI. 1936 razpravljali o splošnem položaju delavstva vopče v zvezi s tem o splošnem položaju delavstva v Sloveniji. Ta položaj je iz dneva v dan neaktivnost, razdvojenost in ponižno prenašanje udarca za udarcem daje podjetju korajžjo akordne postavke brez sporazumnega sodelovanja organizacij, potem delovnega reda. Ne pr. najskromnejših želj, zahtev in upravičenih intervencij, vsled česar so vse razprave in intervencije pravega rezultata. Delavce privatnih firm se zaposluje pri delih, ki so vezana na kolektivno pogodbo, ni samo kršitev naših zakonitih pravic, temveč gre tudi v škodo naši Bratovski Skladnici, ki je s krajšana za prispevke teh delavcev. Kaznovanje delavstva kljub določilom delovnega reda, za najprestopke takojšen odpust nam ne daje nobene garancije da jutri tudi mi ne bomo na cesti, če ne dali skupnega odpora proti temu. Kršitve pogodbenih pravic se neprestano množe.

Proti temu organiziranemu navalu na naše pravice in proti popolnemu zasuznjenju kapitala moramo braniti le skupno, s koncentracijo vseh naših sil.

Kakor nam grozi organizirani napad doma, tako nam grozi tudi že drugi, zunanji, z 240 mil' državno dotacijo železarni v Zenici. Po izjavah odgovornih ministrov, da to ne bo šlo na račun in drugih železarn, moramo ugotoviti samo, da bo znašala kapaciteta železarn v Zenici 180.000 pa po izjavah istih ministrov, predvidenih profilov porabi pri nas samo 11 do 13.000 ton letno, ostala produkcija šla na račun Jesenic in ostalih, kar nam dokazuje to, da je Zenica že naročila izdelavo žice in žebeljev. S tem dejstvom bodo Jesenice postavljene na pot drugih Trbovelj. K. menda ni treba povdarjati.

Okrnitev pravic po § 219 o. z. je za nas nov udarec na polju socialne zakonodaje, uredba o minimalnih mezdah in obveznih kol. pogodbah, katera jemlje vse pravice strokovnim organizacijam pri sklepanju kol. pogodb, kakor nam tudi jemlje zadnje orožje.

Radi teh dejstev in radi enotnih interesov na teh vprašanjih smo prišli do sklepa, da radi tega postavili skupni medstrokovni akcijski odbor, da tako skupno postanemo vojska, katera naj odločno odbija od sebe vsak napad in da si izvajamo novih, neravnih zakonih pripadejo.

1. Proti vsaki fašizaciji del. strok. organizacij in njih razpustu.
2. Za svobodo koalicije, svobodo tiska in govora, svobodo prepričanja b.
3. Proti demontaži slovenske industrije.
4. Za popolno izvajanje socialne zakonodaje in proti demontaži iste.
5. Za uvedbo 40-urnega tedna, ob nezmanjšani obstoječi mezdi.
6. Za mezde, ki naj osigurajo obstoj delavski družini.
7. Za popolno izvajanje kol. pogodbe.
8. Za pravičen delovni red.
9. Za splošno uvedbo plačanih dopustov, družinskih in stenovalnih.
10. Za graditev delavskih stanovanj in za izvedbo zaščitnih in hig.
11. Za takojšno rešitev vseh spornih točk in novih akordnih pos.
12. Proti krivičnemu kaznovanju delavstva in za zahtevo, da se zaposlijo ponovno pri svojem prejšnjem delu.

Podpisane organizacije, ki tvorijo ta MAO, se zavezujejo, da se bodo borile z vsemi razpoložljivimi silami.

Pozivamo, — da ustvarimo res pravo skupnost, — pa še, — ti kar pravice se ravno tako borimo, da se organizirate! Kajti, če l zakaj ne bi sebi, skupno z vsemi, gradili boljše življenje. Zato ki nas čakajo, so velike.

Le v vsrtnem, skupnem in požrtvovalnem delu je

Jesenice-Javornik, dne 27. junija 1936.

Za Medstrok. Akcij

za J. S. Z.: Pukšič Alojzij l. r.

za SMRJ: Perko

Smolej Valentin l. r.

Stražič

Obvestilo in poziv vsemu delavstvu pri KID, edini, žal poškodovani primerek za Jesenice, pa tudi za slovensko ljudskofrontovsko gibanje pomembnega zgodovinskega letaka

Seja Medstrokovnega Akcijskega Odbora, ki se je vršila dne 13. 7. 1936. v prostorih Delavskega doma na Savi od 20 - 21 ure.

Navzoči: Perko Vencelj, Stržišar Viktor, Pukšič Alojz, Kralj Franc, Zupan Tine, Čelešnik Jože.

Perko Vencelj otvori sejo, ter konstatira sklepčnost v smislu točke 8. pravilnika MAO, zastopna i samo podružnica JSZ Javornik.

Zapisnik zadnje seje se po prečitaniu soglasno odobri.

Sklene se poslati vsem trem centralam enoten dopis o našem skupnem delovanju z priložitvijo pravilnika obenem se pozove naj glavni odbor v Ljubljani vodi v tem smislu nadaljno propagando. Obenem naprosimo naj se izdajo navodila tudi o denarnih akcijah.

Z ozirom na okrnitev §219 o.z., ki po mnenju KID izgubi tudi veljavnost v kolektivni pogodbi. Enotno mnenje je, da se vloži skupna tožba pri sodišču. Perko prevzame nalogo dobiti informacije, kateremu advokatu se izroči zastopstvo. Stroške nosijo vse tri organizacije v kakor razdelitvi se bo razgovarjalo pozneje na eni prihodnjih sej.

V debati o varnostnih zaščitnih sredstvih se silene prepustiti

Medstrokovni akcijski odbor delavstva KID je sklenil obvestiti o svoji ustanovitvi centrale JSZ, SMRJ in NSZ o skupnem delovanju njihovih jeseniških podružnic v okviru MAO in pozival k posnemanju tudi po drugih industrijskih krajih v Sloveniji (zgoraj)

Proslava tridesetletnice SMRJ na Jesenicah je izzzvenela v zahtevi po akcijski enotnosti delavskega razreda ne glede na svetovnonazorsko pripadnost (spodaj)

Naša lista za jeseniške občinske volitve.

Nosilec liste:

dr. Aleš Stanovnik.

Kandidati:

1. DR. STANOVNIK ALEŠ, odvetnik, Jesenice.	17. VERGEL ALBERT, tov. delavec, Sava.
2. AZMAN KARL, livar, Sava.	18. FRELIH MATEVŽ, železničar, Hrušica.
3. RAVNIK FRANC, tov. delavec, Sava.	19. BARTEJ ANTON, predkurjač, Podmožaklja.
4. NOVAK CIRIL, tov. del., Sava.	20. JEKLER MATEVŽ, žični valjar in pos., Podmožaklja.
5. DR. ŠTEMPIHAR IVO, odvetnik, Jesenice.	21. KLINAR CIRIL, tov. delavec in posestnik, Jesenice.
6. BERNARD JOŽE, tov. mojster in posestnik, Sava.	22. BERTONCELJ JOŽE, tov. delavec in posestnik, Sava.
7. ČELESNIK IVAN, vodja žerj., Podmožaklja.	23. PAAR FRANC, hotelir in posestnik, Jesenice.
8. KLINAR CIRIL, tov. del. in posestnik, Hrušica.	24. HAFNER JERNEJ, tov. delavec in posestnik, Jesenice.
9. STOJAN IVAN, krojaški mojster, Sava.	25. ČRNOLOGAR VLADISLAV, mizarski mojster, Hrušica.
10. ROZIČ FRANC, žel. v pok. in posestnik, Planina-Sv. Križ.	26. VIDMAR MAKŠ, tov. del. in posestnik, Sava.
11. VISTER AVGUST, ponvičar, Jesenice.	27. ČOP AVGUST, tov. delavec, Sava.
12. RAVNIK ŠTEFAN, tov. delavec, Sava.	28. BRAJC FILIP, mrzlovaljar, Jesenice.
13. KRIVC IVAN, železničar, Hrušica.	29. KOLAR ANTON, tov. delavec, Planina-Sv. Križ.
14. RAVNIK JOŽE, tov. del., Sava.	30. NOČ ALBIN, tov. delavec, Sava.
15. ROZMAN ANTON, topilec, Sava.	
16. POLJKA TOMAŽ, tov. predelavec in pos., Jesenice.	

Namestniki:

1. ČELESNIK JOŽE, tov. delavec, Podmožaklja.	16. TRESOGLAV JOŽE, tov. delavec, Jesenice.
2. BREGANT MATEVŽ, tov. delavec, Sava.	17. KOREN IVAN, tov. delavec, Sava.
3. MULEJ IVAN st., mrzlovaljar, Sava.	18. BREGANT ALOJZIJ, tov. delavec, Sava.
4. NIKOLIČ IVAN, železničar in pos., Hrušica.	19. DEMŠAR IVAN, mrzlovaljar in posestnik, Zg. Plavž.
5. RAZINGER IVAN, topilec in pos., Podmožaklja.	20. JERAŠA ALOJZIJ, tov. delavec, Sava.
6. KLINAR FRANC, posestnik, Pl. Rovt.	21. STRAŽIŠAR VIKTOR, tov. delavec, Sava.
7. ŽNIDAR ANTON, tov. delavec, Sava.	22. KLAVŽAR PETER, tesar, Sava.
8. HAFNER IVAN, železničar in pos., Jesenice.	23. GASAR MARTIN, topilec, Jesenice.
9. GRADIŠNIK JOŽE, želez. sprevodnik, Hrušica.	24. RESEK SIMON, tov. del. in posestnik, Sava.
10. KLINAR FRANC, tov. delavec in posestnik, Planina-Sv. Križ.	25. KAVČIČ ALOJZIJ, mrzlovaljar in posest., Sava.
11. VISTER ALBIN, elektrostrojniki, Jesenice.	26. ČOP METOD, tov. delavec, Planina-Sv. Križ.
12. LAZAR ANTON, tov. delavec, Jesenice.	27. RINALDO MIHAEL, strojevodja, Sava.
13. MALENSEK JANEZ, tov. delavec, Sava.	28. RIHTARŠIČ FRANC, tov. delavec, Hrušica.
14. TRUHLER RUDOLF, železničar, Hrušica.	29. TREBUŠAK JOŽE, elektrostrojniki, Sava.
15. ROZMAN FRANC, zidar, Podmožaklja.	30. KAVČIČ IVAN, tov. delavec, Jesenice.

Glasujte vsi za to listo in izjavite na volišču:

„Glasujem za listo dr. Aleša Stanovnika!“

Volilci!

Napravili smo tale sporazum

socialistov in krščanskih socialistov na Jesenicah za skupen nastop pri občinskih volitvah
25. oktobra 1936.

1. Smo zavedni, svobodoljubni in demokratični Slovenci. Vsi kandidati in namestniki te liste izjavljamo, da smo po svojem prepričanju in hočemo biti pri svojem delu načelni nasprotniki jugoslovanskih unitarističnih in centralističnih strank, kakor tudi katerikoli fašističnih ali fašiziranih organizacij in diktatorskih stremeljenj, ker obsojamo sistem in delovanje teh strank in organizacij ter njih podpornikov.

2. Sporazum sklepamo v svrhu skupnega gospodarskega dela v občini. Izjavljamo, da ohrani vsaka skupina popolno samostojnost glede načelnega svetovno nazornega zriščja.

3. Sporazum nam narekuje in vsiljuje sedanji volilni zakon, ki določa, da dobi najmočnejša izmed tekmujočih skupin dve tretjini občinskih odbornikov. Samostojni nastopi so potentakem samo potrata ljudske moči in prid nasprotnikom, ki nas ločene vladajo, združenih pa se boje.

4. Sporazum zahtevajo koristi jeseniškega prebivalstva. Občinske, gospodarske in vse javne stvari bo mogoče voditi le, če bomo vsi složni in pogumno skupno nastopili za zboljšanje položaja najbolj potrebnih prebivalcev in za nujne potrebe posameznih delov občine. To mi hočemo.

5. Glasujte vsi za od sodišča potrjeno listo dr. Stanovnika Aleša.

6. Trdno smo odločeni, da se bomo dosledno, vztrajno in pogumno borili za samoupravo naše slovenske občine.

7. Prepričani smo, da so javne volitve za Slovence neprimerne. Vkljub temu pa nas pred njimi ni strah! Zavedamo se naše moči v slogi, ki jo bomo javno pokazali.

8. Svoboda prepričanja, govora, združevanja in zborovanja ter tajna in sorazmerna volilna pravica v vse javne zastope za vse svobodne moške in ženske državljane so naša načela, ki nam ne smejo nikoli biti ovita s kakorkoli prikritim nasiljem.

9. Za delo v občini smo napravili skupen gospodarski načrt, ki obsega za prihodnjo poslovno dobo predvsem:

a) ureditev občinskih potov, zlasti takojšnja poprava doslej zanemarjenih,

b) gradnjo prepotrebnih delavskih stanovanj,

c) gradnjo občinske ubožnice oz. hiralnice,

d) gradnjo jeseniške okrajne bolnice,

e) vsestransko podpiranje revnih solarjev z nabavo brezplačnih učil in knjig, skrb za higijeno in zboljšanje zdravstvenih razmer solarjev,

e) skrb za vajence vseh strok in pažnja nad izvajanjem soc. zaščitne zakonodaje,

f) podpiranje prosvetnih, strokovnih, dobrotelčnih, športnih in vzgojnih društev in organizacij,

g) načrtna ureditev preskrbe ubožcev in soc. higijene.

10. V osebni politiki nam je glavno vodilo sposobnost nameščenca in ne pripadnost katerikoli skupini. Ocena naj bo javna, plače primerne za preskrbo nameščenstva in njih družin.

11. V svrhu izvedbe gospodarskega načrta je potrebna ustanovitev občinske (mestne) hranilnice. Tam bodo jeseniški prebivalci lahko dobili pomoč, predvsem posojila po nizki obrestni meri v stanovanjske in obrtne svrhe. S tem se hočemo Jeseničani tudi gospodarsko osvoboditi tujega varuštva.

12. V davčni politiki nam bo glavno načelo, da se davkoplačevalci sorazmerno obremenjujejo po gospodarski moči. Posredne davščine, predvsem trošarine naj ne obremenjujejo gospodarsko šibkih, temveč gospodarsko močne, t. j. predvsem kapital in luksuz.

13. Hočemo voditi gospodarstvo brez posojil. Gospodarski načrt hočemo izvajati postopno in premišljeno.

14. Hočemo dati pobudo in si prizadevati, da se popravijo drž. nameščencem storjene krivice in da dobe državni nameščenci take službene prejemke, da bodo lahko dostojno skrbeli za svoje družine.

15. Strnjeno se bomo borili za ohranitev in prospeli industrije v Sloveniji. Pravtako strnjeno hočemo braniti priborjene delavske pravice in si prizadevati za njih zboljšanje.

16. Jesenice morajo voditi pri borbi in delu za slovensko narodno čast, za njegovo svobodo in posebej za potrebe slovenskega delovnega ljudstva. Pokažejo naj pri občinskih volitvah slovenskemu narodu pot, ki vede do sloge in po njej do zmage vseh narodnih stremeljenj in zahtev po pravici. Odločitev Jesenic naj bo zato vsem Slovincem zgled in znamenje pogumnega koraka iz dosedanjih razmer k svojepravnemu ozemlju jugoslovanske državne zveze — k svobodni Združeni Sloveniji, ki jo vsi hočemo in zanjo delamo.

17. Vse naloge, ki nas dohitijo pri upravi občine preko okvira tega sporazuma, hočemo sporazumno reševati tako, da bo rešitev v korist jeseniškemu delovnemu ljudstvu.

18. Z vsemi močmi hočemo čimprej uresničiti v tem sporazumu določene naloge.

Jesenice, 12. oktobra 1936.

Glasujte vsi za našo listo
katere nosilec je dr. Aleš Stanovnik.

Jesenice, dne 7. X. 1938.

Centralni upravi

S. M. : R. J.

Beograd

Dragi sodrugi !

Potvrjujemo prejem Vašega dopisa, s dne 28 p.m. v katerem zahtevate:

1./Podružnica ima tako s dopisom na podjetje KID s svoje strani prakticati poton MAO vložene zahteve.

2./Podružnica ima takoj istopiti iz MAO in o tem obvesti - ti članstvo poton našega časopisa.

3./V nasprotnem slučaju bo v nadaljnih merah sklepal plenum Centralnega odbora.

Na to Vam po aglasnem in polnomočnim sklepom navzočih odbornikov, na seji s dne 6.t.m. odgovarjamo sledeče :

1./ prvo točko Vaše zahteve odklanjamo in sicer iz razloga, ker so se zahteve vložile istim poton, kakor vse vložene zahteve zadnjih let; ker je upravičenost in potreba teh zahtev imeslo članstvo ter celotno delavstvo in zato, ker se za posamezne točke vršijo že pogajanja oziroma so že zaključene.

2./drugo točko Vaše zahteve odklanjamo in sicer iz razloga, MAO oziroma skupno delovanje strokovnih organizacij obstoja že iz časa Jerama, kar je dokaz podpisani vseh teh na kolektivnih pogodbah, katerih niti sami ne moremo odpovedati niti spreminjati. To, kar je bilo preje neoficiálno je sedaj samo oficiálno in ničesar drugega. Pri 2600 delavcih, 800 naših članov nemore delati čudežov in kar je tudi v nasprotnu s M.K. - sva izrekom "proletarci vseh dežel združite se". O medsebojnem odnosu v MAO smo pa že poročali članstvu vzamizabizumizumizum, kar bomo storili tudi na javnem zborovanju. Misel MAO je zdrava in nad vse koristna za delo predvse v današnjih razmerah, zato jo bomo tudi naprej podpirali. Ti člani MAO, ki ne bodo za iskreno sodelovanje, jih bomo pa že smali gošit.

3./k tretji točki pripominjamo, da Vam predloge in priponke prilagamo k temu dopisu.

Ponovno izjavljamo, da smo Vam že obvestili o postavitvi MAO in njegovem programu z dopisovanjem, s dne 1. julija t.l., kakor tudi smo Vam poslali prepis vloženih zahtev z dne 29. julija t.l. Da pa odpadejo vsaka izgovaranja vam pošiljamo dopis z dne 29. julija v prepisu, v katerem so tudi vlozene zahteve, kakor tudi Vam pošiljamo pojasnila k tem zahtevam in pravilnik /osnutka/ higijenski in tehnično varnostnih in drugih zaščitnih sredstev.

Dalje Vam poročamo, da KID namerava poslati ekscurzijo v svrhu študija po inozemskih obratih, gotovo število delavcev. Pozvala je tudi razne organizacije, da naj predlagajo potri iz svoje srede. Mi smo o tem razpravljali in prišli do zaključka, da je skoraj boljše, da se udeležimo, ker drugače smo popolnoma onemogočeni proti njihovim poročilom. Zato želimo, da nam do ponedeljka sporočite kakšnega mnenja ste vi, ter beležimo s sodruštva pozdravom

Za :

Savez Metalstkih Radnika Jugoslavije

Akcijska enotnost delavstva ni bila samo trn v peti režimu JRZ, voditeljem meščanskih strank in KID, marveč tudi socialdemokratski centrali SMRJ v Beogradu in njenim trabantom. Zahtevi centrale SMRJ se pobudniki MAO niso hoteli ukloniti, zato je beogradska centrala razpustila odbor jeseniške podružnice, za novega predsednika pa postavila Rudolfa Kunšiča, ki se je ob okupaciji 1941 razkril kot pripadnik Hitlerjeve pete kolone

Dopol dne 6. 12. 37.
Perko Vencelj

Jesenice, dne 26. marca 1937.

Perko Vencelj

Javornik.

Obveščamo Te, da te je Centralna uprava S.M.R.J. v Beogradu na svoji seji dne 22. marca t.l. na temelju Saveznih pravil §.6. točka d in e izključila iz članstva S.M.R.J.

Izvoli gornje sprejeti na znanje.

Za:
Savez Metalstkih Radnika Jugoslavije
podružnica Jesenice.

Rudolf Kunšič

Jakob
t. e. tajnik:

Faksimile o izključitvi Vencelja Perka iz SMRJ

Podatki

Funkcija

Delavec v žični valjarni, žerjavovodja Zaupnik 1937
Ekstremen komunist, vodja vsega pokreta proti podjetju, zakulisni organizator lanske stavke pri "Slogradu", propagator za stavko.

Izjava na shodu 14.1.37. Redukcija plač za 32%, mesečno 1,400.000.- Omenja dopis KID na Perka, Kralja, Čelesnika: KID svojih obdolžitev ne more dokazati, ker so prosta laž. On bo izdržal pa čeprav se ga odpusti.
I/2b, 2a/

Izjava na shodu 17.1.37. Kar piše KID v svojem časopisu je vse laž, s katero hoče KID delavstvo peljati v pogubo, časopisa ne sprejemati.
I/3

Poziva trgovce in obrtnike, da pomagajo pri borbi, izjava o redukciji plač 20-50%. I/3a.

Izjava na shodu 21.1.37. Ponovna izjava, da je njegov račun pravilen, preje premajhen. Nobena delavske hiša ne sme prejemati tega "sleparskega lista" I/4, 4a.

Izjava na shodu 31.1.37. Govorim kot župan. I/5, 5a.

Izjava na sestanku žičnih valjavcev, njegov račun glede plač je pravilen. I/6a.

Izjava na sestanku Saveznega sveta 7.2.37. Ni bil vzrok za obustavitev obrata žičn. valj. voda, temveč je to trik podjetja, da se napravi delavstvo mehko. Delavstvo pa se ne bo pustilo, če tudi gre podjetje z bičem nad nje. I/7a

Izjava na sestanku 24.II.37. KID mu grozi z odpustom ker je rekel, da so "krvosesi", tega pa ni dejel, če se mu to dokaže, bo sam vzel obračun. I/9

Ta kolektivna pogodba je sramota za delavstvo. I/9a.

Perko in tovariši so za stavko 15.2.37 IV/1.

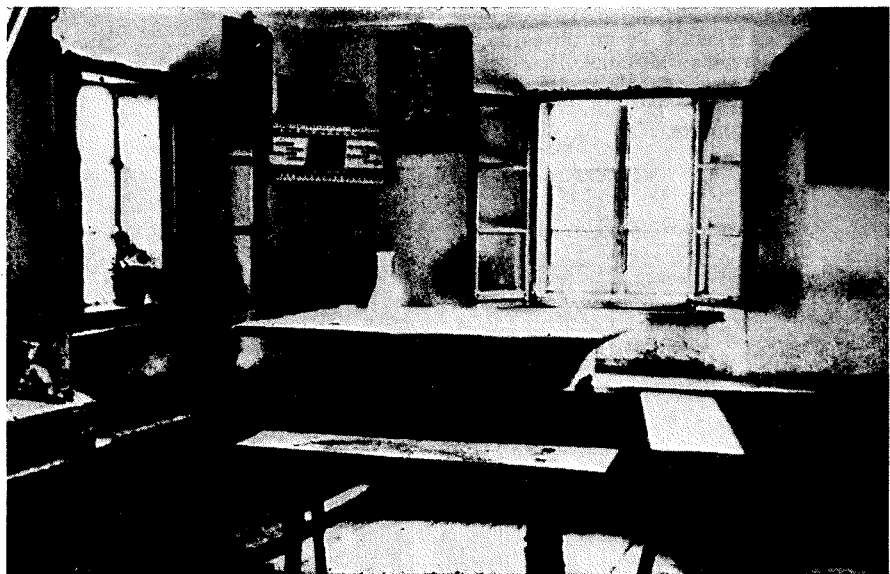
Perko in tov. delajo na stavko, vse je bilo pripravljeno. 3.II. 1937 IV/2.

Odločitev centrale SMRJ je opogumila tudi KID, da je protiupravno udarila po revolucionarnih delavskih zaupnikih. Njeni vohuni so pripravili podatke. Take podatke so zbrali o revolucionarju Venclju Perku

Franjo Slavko Federl, jeseniški komunist, ki je prinesel Venclju Perku obvestilo, da mora na pomemben sestanek 17. aprila v Trbovlje, kjer ga bo čakala zveza z nadaljnji pojasnili. To je bilo povabilo na ustanovni kongres KPS na Čebinovem

Hiša na Čebinovem, kjer je bil v noči na 18. april 1937 ustanovni kongres KPS

Izba, v kateri je bil ustanovni kongres KPS

18. aprila 1937

Gojmir Anton KOS: Prvi kongres KPS na Čebinovem

Delavci ! Delovno ljudstvo ! Slovenci !

« Zive naj vsi narodi,
ki dan dočakat hrepene,
da koder sonce hodi,
ne bo pod njim sužnje glave :
da rojak,
prost bo vsak,
ne vrag, le sosed bo mejak.

PRESEREN, 1845. l.

Nad usodo našega stoletja mučenega in zatiranega slovenskega naroda, ki je pretrpel v svoji zgodovini vse, kar more pretrpeti majhen, nikoli svoboden narod, se grozeče kopičijo oblaki, ki jim ni primere v njegovi zgodovini.

Na kocko je postavljen njegov narodni obstoj v trenutku, ko je on sam — radi razcepljenosti in neenotnosti — neoborožen in nesposoben za obrambo.

Mednarodni dogodki in položaj znotraj Jugoslavije se razvijajo v taki smeri, da brez vsakega pretiravanja lahko rečemo : slovenski narod v vsej svoji zgodovini ni bil še nikdar v tako veliki nevarnosti, v kakršni je danes.

Združeni fašistični vojni hujskači s Hitlerjevo Nemi-

Narodni heroj Stane Žagar, član ustanovnega kongresa KPS in CK KPS, ideološki vodja gorenjskih komunistov, organizator delavsko-kmečkega gibanja, leta 1941 član Glavnega poveljstva slovenskih partizanskih čet in instruktor CK KPS na Gorenjskem, padel marca 1942

Jože Gregorčič, jeseniški revolucionar, španski borec, poveljnik gorenjskih partizanov, narodni heroj, padel septembra 1942 na Jelovici

Ivan Jan

NEKAJ POSEBNOSTI NOB NA GORENJSKEM V LETU 1941—1942

Večkratni poskusi za širjenje vstaje, vprašanja okoli ofenzivnosti ali defenzivnosti gorenjskih partizanskih enot, možnosti osvobajanja kakega koščka ozemlja v tej pokrajini kot baze za širjenje vstaje ter pomen dražgoške bitke, to so še vedno zanimiva vprašanja.

Gorenjska sega v alpsko področje — tedaj med Italijo in Nemčijo (Avstrijo) — in prek nje potekajo in so potekale pomembne komunikacije, na katere je okupator računal že pred zasedbo.

V začetku in pri pripravi na vstajo pa je tudi slovensko vodstvo upora računalo nekako takole: Gorenjska je najbolj razvita, ima precejšnjo industrijo in veliko delavstva ter razmeroma močno KP, ki bo povedla ljudi v vstajo. Prav tako je na Gorenjskem zadosti gozdov in njen relief je primeren za gverilsko bojevanje ter za hitro manevriranje, kjer vstaja mora uspeti najprej in najboljše.

Zaradi »sosedstva« z Avstrijo je bilo poleg drugega že od vsega začetka dosti težje na levem bregu kot na desnem bregu Save. S severne strani Karavank je lahko prišel samo sovražnik. Umik partizanov proti Avstriji je lahko samo povečal nevarnost, kar so pokazali poznejši dogodki.

Vstaja na Gorenjskem se je na pobudo in pod osebnim vodstvom revolucionarjev-komunistov julija 1941 res uspešno začela, a takoj se je pokazalo, da napotki zanjo niso vsebovali stvarne ocene okupatorja in pa pomembnosti gorenjskega prometnega vozlišča v sklopu okupatorjevih načrtov in njegove moči.

Tudi ko analiziramo poznejše poskuse za širjenje vstaje na Gorenjskem, ta element — geostrateški, geopolitični — pri ocenjevanju razmer ni bil zadosti upoštevan.

Spregledana, zapostavljena je bila geografska, geopolitična pomembnost pokrajine, njen sestav in okupatorjeva vojaška moč. Razmeroma majhno, močno komunikativno ozemlje, strmine Karavank in Julijcev, razsekanost in razčlenjenost pokrajine, ki jo poleg tega po dolgem seka reka Sava (le-ta je bila vseskozi huda ovira za partizane) in še kaj, je šlo v prid okupatorju in v škodo partizanskim enotam.

Nemci niso ne mogli, ne smeli dovoliti, da se v tej pokrajini razrašča vstaja brez močnih posegov proti njej.

Važno je tudi dejstvo, da je bila Gorenjska vsa leta okupacije, tako kot Štajerska, pod Nemci in da se je vse odvijalo pod znanim Hitlerjevim naročilom, da »mi to deželo napravite spet nemško!« To je že takoj po zasedbi pomenilo nepopisno nasilje in naglo germanizacijo z namenom, da bo pokrajina čimprej godna za priključitev k rajhu.¹

Tako se je sicer dobro pripravljena vstaja na Gorenjskem začela odvijati v pogojih neugodnega odnosa sil in elementov. V prvih mesecih vstaje je bilo moč naleteti tudi na dve skrajnosti glede načina boja: na eni strani je bilo preveč optimizma, ki je mejil že na podcenjevanje nemškega okupatorja, na drugi strani pa preveč defitizma, češ da na naj-ožjem predelu Gorenjske ni pravih pogojev za nastanek, rast in obstoj partizanskih enot in za oborožen boj proti tako močnemu okupatorju. Dejansko pa je šlo za iskanje primerne borbene poti, za prve oblike boja proti močnemu, izkušenemu in premetenemu sovražniku, ki je takoj začel s svojo socialno demagogijo, hkrati pa je uvedel najbolj črn nasilniški režim, ki so ga simbolizirali razpredena gestapovska mreža, begunjska kaznilnica, izseljevanje ter streljanje talcev.

Vloga delavskih središč: Jesenic, Kranja, Tržiča, Škofje Loke in kamniške okolice je prišla do izraza takoj v začetku vstaje, saj so vstajo organizirali in vodili revolucionarji prav iz teh centrov. Vendar je bilo treba precej prelite krvi in izkušenj, da je tako kot drugod prišlo do spoznanja, da boj ne bo ne lahek ne kratkotrajen.

V političnih referatih in tudi v ocenah nekaterih zgodovinarjev najdemo hudo kritiko Gorenjcev, ki da niso ubogali vodstva NOB iz Ljubljane in da zaradi »oportunizma« niso preprečili izseljevanja in niso pregnali Nemcev, pač pa so se skrivali pred njimi in so zato morali dolenjski in notranjski partizani dokazati, da je mogoče ustvariti osvobojeno ozemlje tudi na Gorenjskem.

Sodim, da je mogoče odgovoriti na vprašanje, zakaj je nastalo prvo večje osvobojeno ozemlje na Dolenjskem in Notranjskem, ne pa na Gorenjskem, šele po podrobni analizi ne le subjektivnih, marveč tudi objektivnih faktorjev. Ti so na Gorenjskem onemogočali, na Dolenjskem in Notranjskem pa omogočili delno in začasno osvoboditev.

Toda o tem nekaj besed še kasneje.

Začetek vstaje na Gorenjskem moramo torej gledati skozi prizmo silovite okupatorjeve moči, njegovega oblastnega aparata in njegove nepreklicne pripravljenosti, da za vsako ceno »pomiri« pokrajino. Začetno fazo vstaje na Gorenjskem in trdovratnost upora najbolj ilustrirajo sami okupatorjevi voditelji. Takratni višji vodja SS in policije za XVIII. vojno okrožje SS-Brigadenführer dr. Schell je 4. avgusta 1941 polkovniku Mascusu, poveljniku redarstvene policije za alpske dežele, telefoniral:

»Namestnik komandanta korpusa mi je povedal, da je šef civilne uprave za Koroško prosil za enote, ki naj bi takoj odšle v akcijo ter na tem območju vzpostavile red in varnost. Danes me je ponovno prosil za natančne informacije in za podatke o moči enot. Vojska kako enoto odstopa le v zelo nujnih primerih. Prosim, da mi še danes zvečer brzojavno sporočite, ALI POLICIJA RESNIČNO NI VEČ GOSPODAR POLOŽAJA,

ALI PA NI VEČ ZMOŽNA ZAGOTOVITI VARNOSTI. TAKŠNE RAZMERE BI BILE V TRETJEM RAJHU EDINSTVENE«. ²

To pomeni, da so Nemci pokrajino imeli za sestavni del rajha, in pa da so bile razmere zaradi vstaje na Gorenjskem v primerjavi z drugimi zasedenimi pokrajinami res izjemne.

Kaj je torej pokazal začetek oborožene julijske vstaje in dogodki na Gorenjskem v začetku avgusta 1941?

Vstaja je dosegla svoj namen: okupator je bil občutno prizadet, kar je nehotе priznal sicer z naglimi, močnimi, brezobzirnimi in nasilniškimi posegi tako proti prvim partizanom kot tudi proti njihovim sodelavcem in prebivalstvu na terenu. Hkrati s tem je priznal in pokazal tudi politično slabost, kar je izražala tudi začasno izsiljena ustavitev množičnega izseljevanja gorenjskega prebivalstva.

Zaradi oboroženega upora je bilo na Gorenjsko — zlasti na levi breg Save — pripeljanih znatno število predvsem policijskih enot, ki jih je Nemcem potem primanjkovalo drugod.

Prav tako se okupatorju ni posrečilo od prebivalstva izolirati komunistov — organizatorjev vstaje, kar je bil njihov očitni namen. Zgodilo se je nasprotno: okupator je bil prisiljen razkriti svoj pravi nasilniški obraz, komunisti-organizatorji vstaje pa so v očeh prebivalstva rasli kot pravi borci za svobodo.

Na strani upornikov pa se je tudi pokazala vrsta slabosti. Te so izvirale iz neizkušenosti in vsega, kar je spremljalo te začetke: Nemci so bili vojaško neprimerno močnejši in nagli, uporabljali pa so tudi različne oglednike in vodiče. Partizani se v nekaj dneh niso mogli vojaško utrditi.

Moštvo je bilo sicer prežeto z visoko zavestjo in moralo, a pripravljeno je bilo le na krajše bojevanje. Po napadu Nemčije na Sovjetsko zvezo so preveč podcenjevali nemško moč in zvižanost. Primanjkovalo je osposobljenih, z revolucionarnimi idejami prežetih poveljnikov.

Oborožitev je bila še zelo pomanjkljiva. Poleg tega pa moštvo tudi še ni znalo dobro ravnati s tistim, kar so imeli. Zato po eni strani ni bilo samozavestno, po drugi pa občasno preveč zaneseno, čemur je treba dodati še neizkušenost.

Pomembno vlogo je igrala tudi lega in konfiguracija terena. Okupator je storil vse, da bi na ozemlju, ki je bilo politično, vojaško in gospodarsko zanj tako važno, strl upor že v začetku. Zavedal se je pomembnosti komunikacij in industrije, ki je bila razmeščena v tej pokrajini. Prav ta razvitost pa mu je hkrati pri napadanju omogočala naglo manevriranje.

Kljub pomanjkanju orožja in organizacijskim slabostim ter omahovanju posameznikov, so bili uporniški začetki zelo ofenzivni. Nekaj ljudi je po prvih udarcih res odpadlo, nekaj se jih je pred nasiljem prestrašilo in izgubilo perspektivo, vendar to ni bilo poglavitno.

Oglejmo si še nekaj značilnih poskusov gorenjske vstaje, ki jo poznamo kot zimsko ali decembrsko vstajo, katere zaključek je bila dražgoška bitka.

Po začetnih spopadih in žrtvah od avgusta do konca novembra 1941, v času hude preizkušnje mladih gorenjskih partizanskih enot, je na novo nastajala množična politična osnova oboroženega boja. Nemški pritisk proti gorenjskim partizanom ni popuščal. Nasprotno: iz dneva v dan je bil hujši. To zlasti na levem bregu Save: v Kamniških planinah in v Karavankah. Tako se je že v prvem letu vstaje pokazalo, da Gorenjske ne smemo enačiti, vsaj glede pogojev in razmer za bojevanje ne. Na levem bregu Save so bili pogoji boja mnogo neugodnejši kot na desnem. To ne le zaradi meje proti Avstriji in rajhu, temveč tudi zaradi konfiguracije zemljišča.

Prav zaradi tega in zaradi bližajoče se zime je pokrajinsko vodstvo vstaje (Žagar, Kebe, Brejc) sredi oktobra 1941 na Mohorju sklenilo, da bodo na desni breg Save poklicali tudi redke preživele partizane s kamniškega predela, oziroma s Karavank. Po mnenju voditeljev (gorenjske) vstaje bi bili v škofjeloškem hribovju, na območju Selške in Poljanske doline laže kos silovitemu okupatorjevemu zasledovanju in napadom.³ Škofjeloška okolica (hribovito zemljišče) je omogočalo več manevriranja in širše zaledje v vojaškem, političnem (teren zelo pripravljen) in tudi v materialnem smislu, v kritičnem momentu pa bi se mogle partizanske enote umakniti na italijansko okupirano ozemlje v Dolomite. Taka ugotovitev je bila pravilna, realna. Tako so se v pozni jeseni v škofjeloškem hribovju poleg Cankarjevega bataljona že zadrževali skoraj vsi gorenjski partizani, katerih število je po poletni vstaji s 356 borcev do konca novembra padlo za 139 (in to ob 79 novincih). Kakšne razmere so na zimo 1941 vladale na Gorenjskem, pove tudi podatek, da je okupator do konca decembra 1941 pobil že 146 talcev, med njimi tudi več organizatorjev vstaje.⁴

Konec novembra in v začetku decembra je na Gorenjskem — gibanju v tej pokrajini je osrednje vodstvo v Ljubljani posvečalo veliko pozornosti — prišlo do priprav na znano zimsko vstajo. Njeno središče je bilo v škofjeloškem hribovju, druga žarišča pa okoli Bleda, v Bohinju, v okolici Jesenic in v Zgornjesavski dolini.

Po znamenitem uspehu Cankarjevega bataljona 12. decembra 1941 v Rovtu se je vstaja, v kateri se je pridružilo partizanom več kot 650 ljudi, k sodelovanju pa jih je bilo pritegnjenih dosti več, naglo razširila.⁵ V tem je bil zajet predvsem desni breg Save, kar je v zvezi s prej povedanim povsem logično. Zdaj nas zanima, ali naj ostanemo pri dosedanjih ocenah te vstaje ali pa bo o tem treba pretehtati še kaj? Vsiljuje se vprašanje, ali je bila zimska vstaja na Gorenjskem zadosti široka, zadosti pripravljena, začeta v primernem času? Okupator je ugotovil, da se je v »zadnjem tednu na tukajšnjem ozemlju začelo dobro organizirano, bliskovito uporniško gibanje« (Handl, orožniški komandant za Gorenjsko, 22. decembra 1941),⁶ ki je imelo za posledico, da so Nemci zaradi nemoči kar iz 18 orožniških postaj umaknili svoje posadke in je s tem nastalo prvo in sicer manjše in kratkotrajno svobodno ozemlje na Slovenskem.

Ko je nekaj mesecev pozneje to vstajo ocenjeval tov. Kardelj, je med drugim ugotovil, da sta dva momenta vplivala negativno, in pravi:

»Naši so dejansko dvignili v borbo celo Gorenjsko južno od Save... a ker se partijsko vodstvo in gorenjski štab nista znašla, uporni kmetje niso bili pravočasno vključeni v odrede in oboroženi, pa so jih Nemci neoborožene razbili in postrelili, na stotine pa poslali v Nemčijo na prisilno delo. Prav tako niso znali izkoristiti upora Luksemburžanov...«⁷

Zaradi do nedavnega pomanjkanja tako nemških dokumentov kot tudi podrobnejših raziskav te vstaje — če izvezamemo Križnarjeve in zlasti Ferenčeve razprave — moramo zdaj reči naslednje: gorenjski partizanski štab skupno s partijskim pokrajinskim komitejem spočetka prav gotovo ni računal na tako obsežno vstajo. Iz nekaterih podatkov lahko sklepamo, da sredi zime kljub nepravilnim ocenam trenutka in moči okupatorja niso nameravali dvigniti v upor takih množic, kot jih je potem zajel uporniški vihar. Žagar, Gregorčič, Bernard, ki so bili vojaško že izobraženi, so realno računali, koliko ljudi lahko obvlada en, četudi star in preizkušen partizan. Tako je bilo mišljenje, da bi v okolici Bohinja, Bleda in Jesenic dvignili v upor kvečjemu okoli 100 ljudi. Toliko bi jih tudi zmogla obvladati skupina dvanajstih ljudi, ki je bila v te kraje poslana prve dni decembra.⁸

Seveda za Škofjeloško ozemlje to ne more veljati, saj je bil tam že prisoten Cankarjev bataljon ter po 12. decembru še drugi partizani (kamniški), ki so bili močna opora vstaji v okolici Škofje Loke.

Čeravno so partizani čutili nemško moč, vendar pri ocenjevanju razmer niso vedeli da je ta moč na Gorenjskem vse večja in je svoj vrh dosegla prav sredi decembrske vstaje. Dne 17. decembra 1941 je namreč sam Heinrich Himmler pismeno (prej že ustno) imenoval policijskega generallajtnanta Schreyerja, Daluegovega pomočnika, za poveljnika celotne »policijsko-vojaške akcije v nemirnih območjih v Južni Koroški (Gorenjski) in Južni Štajerski...«⁹

Na Gorenjsko so začele prihajati nemške okrepitve — o nemških enotah je zlasti veliko, vsestransko in prepričljivo pisal že dr. Tone Ferenc —, Schreyerjev štab pa se je naselil na Bledu pod imenom »Polizei-Einsatzstab Südost« — Policijski akcijski štab Jugovzhod. Ta posebej ustanovljeni visoki štab je skupno z Rösenerjem in v povezavi z Berlinom vse do 10. februarja 1942 vodil napade proti gorenjskim partizanom. Tako tudi v Dražgošah.¹⁰

Ob vsem tem tudi vsi številni uporniki kljub morebitni oborožitvi ne bi mogli doseči zamišljenega namena, tj. osvoboditi predele in doline južno od Save, Bohinja itd. Poleg tega so bili uporniki orientirani na kratkotrajno bojevanje, kar je bilo sicer propagandno geslo organizatorjev, vendar se je to po prvih močnih nemških napadih maščevalo. Ljudje so začeli odhajati domov. To tudi zato, ker ni bilo orožja, ker sredi zime in sredi Gorenjske ni bilo mogoče dolgo držati osvobojenih predelov in zato, ker Nemci — ob prej rečenem — tega tudi niso mogli in smeli dovoliti. Tedaj so bili še vse premočni.

Ali res tudi upirajočih se Luksemburžanov — to je poglavje zase — — niso znali pritegniti v svoje vrste? Če gledamo realno, to tudi ni bilo mogoče, in sicer iz preprostega razloga, ker je gverilsko bojevanje in

uspeh možen le, če gverilec zna vsaj jezik ljudi, kjer se bojuje, če pozna kraje in razmere, kjer se zadržuje. Upiranje Luksemburžanov je bilo pomembno, toda čas in okoliščine za njihovo angažiranje v decembrskem uporu niso bile ugodne. Njihovemu upiranju je osrednje vodstvo pripisovalo prevelik pomen.

Kaj pa lahko še rečemo o množičnosti tega zimskega upora?

Vse kaže, da so bile dotlej o tem poskusu vstaje ocenjevane le njene posledice, manj pa vzroki.

V začetku decembra 1941 na Gorenjskem res ni bilo veliko nemških sil in ljudje so bili vznemirjeni zaradi selitev. Tudi ustavitev Hitlerjevega prodiranja v Rusijo je bila pomemben činitelj in tudi uspehi Cankarjevega bataljona dotlej so bili izredni in odločujoči. Se pravi, da odločitev na vstajo v tem času temelji na tehtnih vzrokih.

Splošno-vojaški trenutek v resnici ni bil ugoden: bila je zima, okupator se je hitro okrepil, njegovo zadrževanje na Gorenjskem je bila nujnost, vojna se je zavlekla, orožja ni bilo zadosti — in vstaja se je nujno zožila. Številna udeležba v njej je po svoje izražala veliko željo po svobodi in osvoboditvi, kar pa tedaj še ni bilo mogoče doseči. Že tedaj se je pokazalo, da vstaja na Gorenjskem mora rasti samo postopoma.

V bistvu pa — seveda ob žrtvah — je vstaja okupatorja tedaj zelo prizadela, in to je pglavitno.

Prav vstaja je preprečila izseljevanje prebivalstva iz Poljanske in Selške doline pa tudi iz drugih krajev Gorenjske ter preprečila začasno priključitev Gorenjske in Štajerske k rajhu.¹¹

Ne glede na osip večjega dela sodelujočih upornikov je ta vstaja tudi vojaško okrepila gorenjske partizane, zlasti Cankarjev bataljon, saj je v njem tedaj ostalo čez 100 novincev, ki so bili pripravljeni na nove boje in žrtve.

Ti dogodki niso razburkali le Gorenjske, temveč tudi druge slovenske pokrajine in tako krepili uporniški in narodno zavedni duh ter vlivali vero v nadaljnji boj proti okupatorju.

Komaj nastale, vojaško neutrjene in slabo oborožene uporniške enote so okupatorju sicer zadale skrbi in dokazovale, da se Gorenjska z okupacijo ne bo pomirila, vendar kljub pripravljenosti niso bile kos izurjenim in nasilniškim policijskim oddelkom.

Tako so nemške enote pod Alpami in Karavankami zlahka in že v začetku uničevale uporniška žarišča. Le dvanajst partizanov Cankarjevega bataljona in nekaj drugih borcev je bilo prešibko vojaško jedro, da bi moglo združevati in voditi sicer za boj pripravljene množice. Tako je nemškim okupacijskim silam konec decembra 1941 po zadužitvi množične vstaje v zgornjem kotu Gorenjske uspelo območje gorenjske vstaje zožiti na škofjeloško hribovje.

Dosti večje uspehe oziroma večjo trdnost in trajnost pa bi decembrska vstaja na Gorenjskem dosegla, če bi se tudi drugod po vsej Sloveniji odvijale akcije skladno in istočasno. »Ko je bila po vsej Gorenjski vstaja, je bila ljubljanska pokrajina pasivna«, pravi Edvard Kardelj v pismu Titu 29. marca 1942, ko mu poroča o razmerah v Sloveniji.¹²

Zato se vsiljujejo nova vprašanja: zakaj tudi v drugih slovenskih pokrajinah — npr. v ljubljanski — partizanska vodstva niso istočasno dvignila ljudi v upor? So ali niso vodstva imela smernice za kaj takega, kar se je decembra 1941 godilo na Gorenjskem? Različnost v času in izvajanju upora je že tedaj porajala nove različnosti za razvoj v naslednjem letu.

Tako zožena zimska vstaja in priprave okupatorja na odločilen spopad z gorenjskimi partizani, vse to je po ostrih bojih v zadnjih decembrskih dneh 1941 v Poljanski dolini porajalo znamenito bitko v Dražgošah. O njenih vzrokih, poteku, o vseh silnicah tega časa in dejanj bo treba še govoriti in pisati, kajti, če se vživimo v takratne razmere, le stežka dojemamo, da se je nekaj takega in tedaj res moglo zgoditi. Tu vsega ne moremo navajati, izogniti pa se ne moremo vsaj naslednjemu:

Spopad, ki se je v Dražgošah razrasel v veliko tridnevno bitko, je bilo nekaj, kar se je prvič zgodilo v zgodovini slovenskega partizanstva. Nemci kljub velikanski premoči — saj je najmanj 25 napadalcev prišlo na enega dražgoškega branilca — in občutnim žrtvam (zaradi pomanjkanja nemških dokumentov, to še ni dognano), niso dosegli svojega namena. Cankarjev bataljon je ob relativno majhnih izgubah (9 mrtvih in 11 ranjenih) po organiziranem umiku in sredi zime ostal celovit.

Četudi so nemški napadalci po umiku partizanzov žal zločinsko pobili 41 Dražgošanov, vas pa požgali in porušili, čeravno so potem del Cankarjevega bataljona presenetili na Mošenjski planini, kjer je v hudem boju in mrazu padlo dvanajst partizanov, to ne more spremeniti ocene dražgoške bitke. Zlasti še, če upoštevamo tudi udarec v Rovtu in boje v Poljanski dolini konec decembra. V decembru 1941 pa do 12. januarja 1942 so Nemci v bojih s Cankarjevim bataljonom izgubili nekaj sto policistov, orožnikov in vojakov. Natančnih podatkov o tem še ni, kajti svoje izgube zlasti v tem času so prikrivali vse doslej. Ne glede na večje ali manjše število žrtev je tak izhod boja za okupatorja na ozemlju, ki ga je štel za svojega, pomenil neuspeh brez primere.

Dasiravno se je Cankarjev bataljon v Dražgošah branil frontalno, je bila odločitev za tak boj realna. Dražgoško zemljišče, ki je omogočalo ustrezne položaje, številnost in oborožitev bataljona, z visokim bojnim duhom prepojeno moštvo, ki so ga podpirali vaščani, visok sneg v dražgoških strminah ter poveljstvo, ki je vedelo, kaj hoče vse, vse to je pripomoglo, da je bila obrambna bitka cankarjevcev v Dražgošah za Nemce neuspešna in da so branilci kljub zimi zdržali na položajih cele tri dni.

V teh dneh je Cankarjev bataljon, prežet s fanatično vero v pravičen boj za lepšo prihodnost, pokazal množično junaštvo in požrtvovalnost, njegovo poveljstvo pa veliko iznajdljivost, odločnost in sposobnost stvarne presoje položaja in bojnih možnosti ter spretnost v poveljevanju.

Lahko tudi mirno ugotovimo, da je bil tridnevni spopad Cankarjevega bataljona v Dražgošah dotlej največja partizanska bitka, če ne tudi največja na Slovenskem, hkrati in zanesljivo pa tudi najpomembnejši boj partizanskih enot na Gorenjskem.

Ko je gorenjsko partizansko poveljstvo ugotovilo, da za množično vstajo po decembrskih spopadih ni več stvarnih možnosti, se je odločilo

po tej poti doseči podoben ali še večji učinek. V tem je popolnoma uspelo, saj je bila z dražgoško bitko razbita propaganda o nemški nepremagljivosti ter izničeni njihovi načrti o mirnem priključevanju Gorenjske k rajhu.

Tega ne zmanjša niti dejstvo, da je bila dražgoška bitka v tem času osamljen utrinek na Slovenskem. Umik iz Dražgoš in poznejša razdelitev bataljona na manjše skupine sta bila samo logična nujnost v teh razmerah in pravilno uporabljena partizanska taktika. Vsako vsiljevanje frontalne taktike bojevanja je že tedaj in tudi pozneje doživelo poraz.

Dražgoška bitka je bila za Nemce tudi moralen, ne le vojaški neuspeh. Elitne okupatorjeve enote so se kljub velikanski premoči tudi tu zatekle k običajnemu nasilju nad neoboroženim prebivalstvom.

Zimska vstaja, ki se v teh pogojih in času sicer ni mogla utrditi in razrasti, je doživela svojstven zaključek v obrambni dražgoški bitki, je kljub vsemu rodila velike vojaške in politične rezultate. Dežela tudi poslej ni bila pomirjena in partizani ne uničeni.

Zaradi tega je okupator še vso zimo zadržal na Gorenjskem več policijskih bataljonov in drugih enot, skupaj najmanj 4000 mož. Te enote so neprestano zasledovale partizane po vsej Gorenjski.¹³

Čeravno o dražgoški bitki še ni mogoče izreči zadnje ocene, pa z gotovostjo lahko ugotovimo naslednje:

Da je bila dražgoška bitka v zimi 1941-1942 edinstven vojaški spopad proti nacističnim zavojevalcem v okviru Hitlerjevega rajha in v zasedeni Evropi. Česa podobnega — kar tri dni neprestanega in uspešnega boja — v tem času drugod ni bilo.

Pomembnost in veličina dražgoške bitke sta še večji glede na čas, v katerem se je odigrala. Tedaj je ves svet zaskrbljen opazoval vojno. To predvsem med Nemčijo in Sovjetsko zvezo in na njen izid.

Po dražgoški bitki so se vojaškemu in policijskemu preganjanju partizanskih skupin pridružili še gestapovski vdori v organizacije OF in KP. Zato je postalo delo na terenu izredno težavno, vendar ni zamrlo. Skupine in odbori Osvobodilne fronte ter posamezni aktivisti, ki jih gestapo ni dosegel ter spravil v zapore, pred puške ali v taborišče, so delovali naprej, na mesta padlih, ustreljenih in zaprtih pa so stopali novi. Navedimo le, da je bilo od decembra 1941 do marca 1942 na Gorenjskem aretiranih 236 komunistov in aktivistov OF, izmed katerih so jih čez 100 ustrelili med talci. Padli so številni organizatorji vstaje, v gestapovske roke je padel tudi sekretar PK KPS za Gorenjsko Tone Dolinšek-Metod.¹⁴

Prav pozimi na pomlad, ko Nemci niso nehali zasledovati in napadi gorenjskih partizanov, je padlo veliko prvoborcev in trenutno nezamenljivih voditeljev. Padel je Stane Bokal, pa talentirani poveljnik Jaka Bernard, padel komandir in španski borec Matija Udvarc-Vajs, pa Tomaž Godec, padli so še številni drugi in 27. marca 1942 tudi vodilni človek gorenjske vstaje in član glavnega poveljstva slovenskih partizanskih čet Stane Žagar.¹⁵

V prvih pomladnih dneh leta 1942 so razredčene partizanske skupine, ki so bolj ali manj uspešno prezimile, postopoma preraščale v nove čete in bataljone.

Iz te osnove je bila na Gorenjskem, skladno z razvojem narodnoosvobodilnega boja v drugih slovenskih pokrajinah, v aprilu 1942 ustanovljena I. grupa odredov. Preživeli, zdaj še bolj utrjeni in v izkušnjah bogatejši borci Cankarjevega bataljona, nekdanji dražgoški borci, so bili kvas novih partizanskih enot. Gorenjske partizanske čete in bataljoni so šle z novim poletom v tretje obdobje narodnoosvobodilnega boja.

Za velike ofenzive, pomladne in poletne naloge v letu 1942 pa kljub razraščanju tedaj ni bilo dovolj primernega kadra. Izkrvavel je v zimskih in pomladnih dneh, nemška moč pa tu še ni nič slabila. Nasprotno: prihajale so nove, za boj proti partizanom izurjene enote.

Zato ni bilo čudno, da je tov. Kardelj 18. maja 1942 med drugim ugotavljal, da »gibanje na Štajerskem in Gorenjskem sedaj zaostaja za ljubljansko pokrajino in celo za Primorsko...«, in nekaj dni kasneje (22. maja) spet, da se »naš načrt (ofenziva) prilično uresničuje z izjemo Gorenjske, kjer gre mnogo počasneje, kakor smo pričakovali, a v ljubljanski pokrajini — hitreje, kot smo mislili...«. ¹⁶

Osrednje vodstvo je v težnji po poživiljenem upor in širjenju svobodnega ozemlja spet nerealno ocenjevalo sovražnika — podcenjevalo ga je, precenjevalo pa takratne moči in sposobnosti NOG in partizanstva na Gorenjskem. To so utemeljevali z močnim in številnim delavskim razredom.

Take ocene so bile med drugim posledica slabih zvez med Gorenjsko in med vodstvom v Ljubljani ter rezultat nepreverjenih poročil iz te pokrajine. Vendar pa so enote I. grupe odredov na Gorenjskem v juniju in juliju 1942 razvile široko aktivnost. Te enote so bile okrepljene s partizani, ki jih je glavno poveljstvo poslalo iz ljubljanske pokrajine.

V želji, da bi na Gorenjskem na poletje 1942 spet dvignili množično vstajo in osvobodili del pokrajine, je glavno poveljstvo izdelalo preoptimistične načrte o osvoboditvi Gorenjske. Pri tem se ni zadosti opiralo na stvarne in v resnici neugodne razmere. V takem vzdušju je bila na Gorenjsko poslana tudi močna II. grupa odredov, o čemer pa so bili Nemci očitno že poučeni. Kako pretirano ugodno je razmere in partizanske uspehe na Gorenjskem v tem času ocenjevalo osrednje vodstvo, je moč razbrati iz treh poročil v juliju in avgustu 1942. ¹⁷

Tu se ne moremo dlje zadržati pri dogodkih v tako usodnem obdobju kot je bilo poletje 1942, naštetih pa moramo naslednje dopolnitve in ugotovitve:

Partizanska in nemška ofenziva — tudi kot posledica odkritih partizanskih načrtov — v tej pokrajini je bila planirana na isti čas. To je že v začetku spremenilo razmere, ki so služile kot osnova pri ocenjevanju stanja na Gorenjskem. Kako ugodno in optimistično je okoliščine v tej pokrajini ocenjevalo osrednje vodstvo, je videti iz namenov, da bi se v to pokrajino preselilo tudi Glavno poveljstvo slovenskih partizanskih čet.

Zaradi tedaj vse večje nemške moči in aktivnosti so načrti Glavnega poveljstva slovenskih partizanskih čet naleteli na drugačne okoliščine, kot so računali:

Ofenzivni načrti partizanov so zato časovno soupadali z obsežno in najsilovitejšo nemško očiščevalno ofenzivo na Gorenjskem sploh, ki v vo-

jaškem pogledu ne zaostaja za italijansko ofenzivo na Dolenjskem in Notranjskem. Okupatorjeva ofenziva je bila vsestransko dobro pripravljena, podprta z elitnimi policijskimi enotami in zato za partizanske enote skrajno nevarna. Poleg tega so se Nemci začeli okoriščati tudi s partizansko taktiko bojevanja in ves teren prepregli z zasedami. Tudi ponoči niso odhajali iz gozdov;

Neugodnemu trenutku se je spet pridružila premalo pretehtana ocena goratega, razsekanega in poleg tega s komunikacijami na gosto preženega ozemlja, tako nepogrešljivega v okupatorjevih načrtih;

Narodnoosvobodilni boj na Gorenjskem se je v tem času po hudih zimskih mesecih šele obnavljal in ob takih ocenitvah trenutka, sovražnika in ozemlja tudi partizanska taktika ni povsem ustrezala razmeram. Lahko bi govorili tudi o pravilnosti in nepravilnosti namenov in načrtov, na katerih osnovi bi osvobodili del Gorenjske. Ko naj bi do tega prišlo, je prišla II. grupa odredov, ki se je spočetka gibala kot združena, regularna, resnično elitna partizanska enota, vendar je bila neprestano opazovana in zasledovana od okupatorjevih sil, izkušenj iz bojov z Nemci pa ni imela dovolj. Dejansko je tak, združen način prihoda ustrezal sovražnikovim načrtom in njegovi taktiki.

Kompaktna, ofenzivna in borbena II. grupa odredov, ki je prišla v pomoč gorenjskim partizanom, in njena taktika, to je bil rezultat njenih dotakratnih bojov, ki so jih vodili predvsem z Italijani v ljubljanski pokrajini. To pa je bilo v ostrem nasprotju s taktiko in močjo I. grupe odredov. Tu se ne moremo strinjati s trditvijo nekaterih zgodovinarjev, da ne I. ne II. grupa odredov nista imeli pravih predstav o nemški moči, ko pa je vendar poveljstvo I. grupe odredov (in drugi) opozarjalo novodošlo II. grupo odredov na vse, kar je pretilo od Nemcev, in tudi na taktiko na Gorenjskem.¹⁸ Toda — II. grupa odredov, vajena na zmage v ljubljanski pokrajini ter z napotili glavnega poveljstva slovenskih partizanskih čet glede širjenja in vzpodbujanja ofenzivnosti na Gorenjskem, opisovanja in prenašanja izkušenj boja gorenjskih partizanov ni mogla takoj osvojiti.

Taktika I. grupe odredov je bila že posledica premoči in nasilja, ki ga je okupator zganjal v tej pokrajini. Tako so že spomladi 1942 močne nemške sile in hajke zelo razredčile gorenjske partizane. Rezultat tega so bile majhne, razdrobljene in po vsej Gorenjski raztrosene čete, ki so nujno uporabljale gverilsko taktiko in vse kar sodi k njej. Zato kljub istim skupnim ciljem spričo takih razmer delovanja I. in II. grupe odredov ni moglo roditi dobrih posledic;

Kako važno je bilo gorenjsko — in tudi štajersko — ozemlje za okupatorja, govori tudi dejstvo, da je za pripravo in vodenje te ofenzive vrhovno vodstvo v Berlinu poslalo na Gorenjsko tako visokega policijskega generala, kot je bil Kurt Daluge, šef redarstvene policije rajha;

Zato je julija in avgusta ter potem še v septembru prišlo do spopadov, kjer so imeli pobudo, premoč in vse druge prednosti Nemci. V teh spopadih je padlo mnogo borcev, poleg tega pa so bili v vse te boje in pohode vloženi nepopisni napor. Za pot prek kake doline na drugo hribovje, npr. pod Storžičem, so pratizani potrebovali dolge ure, noči in

dneve. Nasprotno pa je sovražnik lahko naglo prevažal svoje sile po gostih gorenjskih cestah in železnicah ter jih premeščal iz kraja v kraj. Zato ni čudno, da je bila ob teh sovražnikovih prednostih vsaka partizanska slabost in napaka kaznovana takoj in z občutnimi žrtvami;

V času pohoda II. grupe odredov ne smemo prezreti dejstva, da so Nemci tedaj prvič občutno uporabili tudi domače plačance — raztrgance, ki so skupno s policijskimi enotami veliko pripomogli k sovražnikovim uspehom;

Ne gre tudi pozabiti, da so bili na delu tudi prvi belogardistični organizatorji, kot npr. dr. Vinko Bedenk, Ivan Brodar, Janez Umnik, Vid Mejač in podobni, ki so delovali zlasti med partizanskimi novinci;

Zaradi okupatorjevega pritiska pod Storžičem in Krvavcem ter v Karavankah sploh se je moral začasno umakniti na Koroško tudi večji del kokrškega bataljona. Zato tudi ni bilo več skladišč hrane na Begunjsčici in drugod, na kar so računali borci II. grupe odredov ob prihodu tja.

Če gledamo — kar je tudi potrebno — vse te težave skozi moč in načrte okupatorjeve policije in vojske ter skozi čas, ko je Hitlerjeva armada tudi na vzhodu imela največje uspehe, so nam tudi razumljivejša takratna poročila štabov I. in II. grupe odredov. Ta so namreč precej različna, celo drug drugega obtožujoča in dostikrat niso pokazala pravih vzrokov, ki so botrovali preštevilnim žrtvam.¹⁹ Kljub oslABLjenosti, žrtvam, naporom in strahoviti premoči, ko je šlo za gol fizični obstanek, pa so na Gorenjskem kot tudi na Koroškem partizani opravili vrsto akcij in ostali na svojih ozemljih.

O širjenju vstaje, bojih in izpolnjevanju nalog poleti 1942 na Gorenjskem torej poveljstvi I. in II. grupe odredov poročata večkrat zelo različno, čeravno so ju vodili sposobni poveljniki.

Toda vse to kaže na razmere, miselnost in taktiko obeh v različnih krajih in razmerah nastajajočih enot. Če poročilo poveljstva II. grupe odredov v septembru 1942 očitajoče govori o obnašanju in delu enot I. grupe odredov (gorenjske), kar s svojimi poročili demantirajo poročila štaba I. grupe odredov z naštevanjem dejstev in izražanjem pripravljenosti, poročila in ugotovitve štaba II. grupe odredov z dne 14. novembra 1942 — torej že z določene časovne oddaljenosti in z novimi spoznanji — govore drugače.

Med drugim pravijo: »Zavlačevanje našega odhoda (misli: iz ljubljanske pokrajine), predvsem pa pohod na Gorenjsko, se je pokazal kot velika zmota...«²⁰

Toda dolga leta nazaj so veljale dosti drugačne ocene (in v precejšnji meri še zdaj), ki niso bile objektivne in v iskanju grešnega kozla ne v prid gorenjskim partizanom. Predvsem pa so bile in so izraz nepoglabljanja v takratne razmere sil itd.

Šele spomini Mihe Marinka (izšli 1971) so dokončno potrdili domnevo, da je bil načrt za področje Gorenjske tedaj »čista iluzija«. Potem našteva in opisuje objektivni pomen Gorenjske za Nemce z dodatkom, da je bilo tedaj — osrednje slovensko vodstvo — »pač pod vtisom razmaha splošne vstaje v vsem zahodnem delu Srbije« itd., da pa so bile »v Sloveniji drugačne razmere, drugi pogoji...« in kot je bilo rečeno

prej: taka različnost je lastna tudi vsaki pokrajini Slovenije.²¹ Pri razglabljanju in ocenjevanju gorenjskih razmer in krajev je botrovala še ena pomanjkljivost. Ne v letu 1941, ne v 1942 v pripravah na vstajo in v njenem izvajanju na Gorenjskem neposredno ni sodeloval niti en član iz osrednjega slovenskega vodstva, če izvzamemo Staneta Žagarja, člana glavnega poveljstva slovenskih partizanskih čet. Toda tudi on je tu deloval bolj kot gorenjski človek kot pa predstavnik osrednjega vodilnega telesa. Tudi ta pomanjkljivost je bila eden izmed vzrokov spredaj opisanih ocen.

Vsi ti ofenzivni poizkusi, opravljanje nalog za vsako ceno, pa so seveda terjali občutne žrtve, saj so v letu 1942 na Gorenjskem padli skoraj vsi pomembnejši organizatorji in voditelji vstaje. Z glavami skozi zidove pri najboljši volji ni bilo mogoče, zato so glave tudi padale. Tu je tudi vzrok za že tolikokrat ponovljene fraze o »defenzivnosti« gorenjskih partizanov. Te kadrovske vrzeli je čutiti vse do danes.

Toda — tako in podobno se dogaja v vsaki vojni, v taki, kot je bila pri nas, pa še posebno rado. Kljub drago plačanim napakam so bile osnovne naloge boja opravljene in kljub občasni maloštevilnosti, defenzivnosti ali demoralizacijam, gorenjski partizani niso nikoli zapustili pokrajine, tudi v najhujših časih ne. Premagali so vse težave in ostali na Gorenjskem.

Naštevane vsega tega pa nič ne zmanjšuje veličine bojev na Gorenjskem in drugod, temveč nasprotno: samo povečuje ga, kajti sovražnik je bil močan in nepopustljiv. Hitlerjevi vojaki in policisti niso radi tekli in če partizanov na tem področju niso mogli uničiti, so s tem nehote priznali trdoživost gorenjskega partizanstva in NOB sploh. Pri vsem tem gre le za prikazovanje dejstev, za dopolnjevanje praznin, za nova, globlja spoznanja in v pouk prihodnjim rodovom.

1. Dr. Tone Ferenc: Nacistična raznarodovalna politika v Sloveniji v letih 1941—45, str. 140, 142 in 171. — 2. Dr. Tone Ferenc: Narodnoosvobodilni boj na Gorenjskem, januarja 1942, »TV—15«, št. 20 od 12. 5. 1968. — 3. Ivan Križnar: Kranjske partizanske enote v 1941. letu, Kranjski zbornik 1970, str. 19. — 4. Janez Gerčar: Begunje, izšlo 1969, str. 186—190. — 5. Ivan Križnar: Socialna in politična pripadnost borcev, Prispevki IZDG 1966, str. 325. — 6. Zbornik dokumentov in podatkov o NOV, VI/6, dok. št. 213. — 7. Pismo Edvarda Kardelja z dne 29. marca 1942 tov. Titu o položaju v Sloveniji, Zbornik dokumentov in podatkov o NOV, VI/2 dok. št. 34, str. 73. — 8. Franc Konobelj-Slovenko: Pod Mežakljo in Karavankami so se uprli: Decembrska vstaja, str. 169—171, ter osebne pripovedi udeležencev avtorju. — 9. Dr. Tone Ferenc: Narodnoosvobodilni boji na Gorenjskem januarja 1942, »TV—15«, št. 24—26, letnik 1968. — 10. Prav tako. — 11. Dr. Tone Ferenc: Narodnoosvobodilni boji na Gorenjskem januarja 1942, »TV—15«, št. 39, letnik 1968. — 12. Edvard Kardelj tov. Titu 29. marca 1942, Zbornik dokumentov in podatkov o NOV, VI/2, dok. št. 34, str. 76, 78. — 13. Dr. Tone Ferenc: Narodnoosvobodilni boj na Gorenjskem januarja 1942, »TV—15«, št. 24—26, letnik 1968. — 14. Udor gestapa v organizacije Partije, OF in SKOJ v kranjskem okrožju, arhiv CK ZKS, mapa kranjskega okrožja. — 15. Niko Kavčič: Ustanovitev, razvoj in akcije loške čete v letu 1942, Loški razgledi 1955, str. 10; — Ivan Bertoncelj, pisani spomini jeseni 1959, arhiv pokrajinskega muzeja Kranj, fasc. 12—13; — Stane Kersnik, ustna izjava januarja 1960, Zbornik dokumentov in podatkov o NOV, VI/2, dok. št. 153, opomba 2. — 16. Zbornik dokumentov in podatkov o NOV, VI/2, dok. št. 89, str. 238 in isti zbornik, dok. št. 102 str. 270. — 17. Zbornik dokumentov in podatkov o NOV, VI/2, dok. št. 57, str. 135—143; dokum. št. 99, str. 261 dokum. št. 107, str. 286. — 18. Poročilo štaba I. grupe odre-

dov z dne 14. julija 1942 glavnemu poveljstvu slovenskih partizanskih čet o položaju na Gorenjskem, poročilo iste grupe istemu štabu dne 3. avgusta 1942 in poročilo 26. avgusta 1942, Zbornik dokumentov in podatkov o NOV, VI/3, dokum. št. 59, 95 in 128. — 19. Prav tako kot pod 18 ter poročilo štaba II. grupe o pohodu na Štajersko čez Gorenjsko, Zbornik dokumentov in podatkov o NOV, VI/4, dok. št. 26. — 20. Poročilo politkomisarja II. grupe odredov centralnemu komiteju KPS z dne 14. novembra 1942 o položaju na Štajerskem, Zbornik dokumentov in podatkov o NOV, VI/4, dok. št. 86, str. 255. — 21. Miha Marinko: Moji spomini, MK 1971., str. 261—262.

Onari smrti, onari groze,
puške - ogenj, ogenj - puške
v Mostoh, Gabrovcih in Črni,
trikrat v Begunjah in Kokeri
v srce groze, v srce strah.

Onari smrti, onari groze
na obzoru mojem nemem:
živi v ognju so egoreli
na gradiscu, na Korenemu
in v Horavcih...

Onari smrti, onari groze
puške - ogenj, ogenj - puške
na Golniku in v Jorčah
v Kniažu, Kovorju, Tosticah
in na Klavčici, v Petunjah
in le dan poprej v Brodeh,
v srce groze, v srce strah.

Joj, ta strahni mesec julij,
mesec smrti, mesec groze:
na stotine so zasuli
svoje življenja ob koleh
ob cestah in po vaseh,
po vaseh in ob cestah!

Onari smrti, onari groze
ne ugasnejo v oči,
ne stopijo se v sodeh.

V PRIZNANJE
 ZA NESEBIČNE ŽRTVE
 V KAMPANJI
 » VSE ZA NAŠO VOJSKO «
 IZDAL POOF ZA ČOŘENJSKO
 V L. 19 44-45

France Klinar-Kladivar

DORICI ...

*Dan je umrl... Umrla je zarja...
Okno živi... Zvon polnoč udarja...
Rožencvet od solz dekleta rjavi.
Iskra preko vasi, v njej se svetlo obeli
Cesta v blisku, po njej pa oko upajoče
Išče in išče, srce pa trepetajoče
V noči naročaj hiti...*

*»Saj boš prišel, oznanja te kres,
Plamen njegov gori do nebes!«
Okno živi... in... dekle drhti...
Mesec žari pošastno nad gorami
In ptice nočne krik tam za mejami:
Nagelj na oknu orosila je kri.*

April 1944.

Dekletu v spomin na fanta, ki je padel zaradi izdaje prodancev.

France Klinar-Kladivar

TOVARISU ALEŠU JELENCU

*Arijo verig izpel si v himne svobode finale,
Leščerbe temnic vzblestele so v zlate lestence dvoran,
Éden iz pekla — cvetje bohotno kali krvi so pognale.
Šumam sanjajočim se lik uresničil je sanj:
Uro dvanajsto udaril je bron. —*

Svoboden slovenski si dom!

*Trnjev venec so ti vtisnili v čelo znoječe,
Ogenj v očeh podplutih je vzgorel krvavo,
Vkovci so rezali globoko v meso te boleče,
Ali ti si se vzpel in dvignil ponosno glavo,
Roke stisnil v pest
In zavest*

*Še v najhujši muki ni se zlomila:
Up v vstajenje naroda bila je sila:*

Smrti naroda izkopan je grob!

*Blisk je presekala temno noč zla,
Ognji kresov so oznanjali naroda vstajo,
Rdeča zvezda na praporu je zvala na vstajo
Cvetje krvavečega naroda:
Udar — sonca žar:*

Jeklene okove zdrobil slovenski je rob.

maj 1945.

Aleš Jelenc

PREVZEM OBLASTI NA JESENICAH

Priprave za prevzem oblasti segajo več kot leto pred osvoboditev. Začele so se z II. zasedanjem AVNOJ in kočevskega zbora odposlancev, ki sta sprejela zgodovinske sklepe za povojno ureditev naše širše in ožje domovine.

13. in 14. maja 1944 je bila na Mosteh na Jelovici pokrajinska konferenca OF za Gorenjsko. Konferenca so se udeležili delegati Kočevskega zbora in AVNOJ tov. Lidija Šentjunc, Boris Kraigher, Hribar in Avbelj, celotno pokrajinsko vodstvo OF in KP za Gorenjsko, člani okrožnih odborov OF in komitejev KP, vojaško vodstvo enot, ki so delovale na področju Gorenjske (Gorenjski odred) in predstavniki vojske državne varnosti.

Po temeljiti oceni dela na področju Gorenjske in analizi političnega stanja ter v zvezi s tem izvajanja sklepov AVNOJ in Kočevskega zbora, je konferenca sklenila:

1. Krepitev partizanske vojske. Pokazala se je potreba po aktivnejših vojaških akcijah, ki naj bi sovražnika čimbolj ovirale in ga vezale. Sam Gorenjski odred ni zadostoval za zadostno operativno aktivnost na tem področju. Zato je bilo sklenjeno, da je potrebno z vso silo pospeševati mobilizacijo v našo vojsko. (Temu je sledila konec avgusta 1944 reorganizacija Gorenjskega odreda v Škofjeloški in Kokrški odred ter formiranje Jeseniško-bohinjskega odreda. Septembra 1944 je bila ustanovljena tudi Komanda gorenjskega vojnega področja s komandami mest. Osnovna zadolžitev te vojaške organizacije je bila mobilizacija prebivalstva v sodelovanju z odbori OF in gospodarskimi komisijami, zbiranje materialnih sredstev za potrebe vojske, organizacija rednih kurirskih zvez, organiziranje obveščevalne službe, sodelovanje z vsemi vojaškimi enotami, ki so prihajale na njen teritorij kot tudi razbremenjevanje vojske z manjšimi, a učinkovitimi partizanskimi akcijami.)

2. Utrditev oblasti. Porast narodnoosvobodilnega gibanja je zahteval močnejšo povezanost med terenskimi političnimi delavci in vojsko ter razširitev delovanja na gospodarsko področje. Zato je bilo sklenjeno, da se na terenu ustanavljajo narodnoosvobodilni odbori tako, da to funkcijo v prvi fazi prevzamejo okrožni, okrajni, mestni in vaški odbori OF; v tovarnah pa je izvesti pojačane politične akcije za hitrejše ustanavljanje odborov Delavske enotnosti (DE).

(Po tej konferenci je bila prva pokrajinska konferenca Delavske enotnosti, ki je izvolila Pokrajinski odbor DE.)

3. Borba proti prodirajoči reakciji. Poživiti delo za agitacijo in propagando z ustanavljanjem novih tehnik, mobilizacijo kadrov za tehnike ter razširiti kolportažno mrežo.

Na osnovi sklepov in nalog Pokrajinske konference o graditvi in utrjevanju ljudske oblasti je bilo junija 1944 v Radovni posvetovanje vseh okrožnih in okrajnih aktivistov OF in KP, poverjenišva OZNA in okrožne tehnike. Konference so se udeležili še sekretar ObK KPS za Gorenjsko Bogdan Osolnik, instruktor CK France Perovšek in član POOF odgovoren za prosveto in šolstvo Ivan Bertoncely-Janoš.

Konferenca je kritično ocenila dotedanje delo na svojem področju in analizirala politično stanje. Ugodno je ocenila delo na področju okrajev Radovljica, Bohinj in Gorje-Bled. Istočasno je ugotovila, da je kljub mnogo aktivnejšemu delu v prvi polovici leta 1944 v okraju Jesenice in Kranjska gora to delo potrebno še okrepiti in organizacijsko utrditi, zlasti na področju Jesenic. Delo jeseniških aktivistov je bilo izredno težavno, ne le zaradi geografske lege Jesenic, stisnjenih med Karavanke in Mežakljo ter predeljenih s Savo, cesto in dvojno progo, temveč tudi zaradi močnih okupatorjevih vojaških postojank ter gestapa z domačimi izdajalci-raztrganci, ki jih je vodil Andrej Noč-Glažar. Okupator je pravilno ocenil pomembnost Jesenic, tako z gospodarskega stališča, kot strateško važnega križišča in vpadnice na Balkan. Jeseniška tovarna je predstavljala s 4000 zaposlenimi delavci iz vseh krajev in vasi gornjega dela Gorenjske srce in pljuča tega področja. Zato je konferenca poleg osvojitve sklepov za izvedbo nalog pokrajinske konference, sprejela še posebno zadolžitev aktivistov okrožja in okraja Jesenice za organizacijo prenosa vseh političnih, mobilizacijskih, sabotažnih in propagandnih akcij potom odborov DE neposredno v tovarno. S tem bi bili ustvarjeni pogoji za direktno povezovanje delavcev v tovarni sami. Vsi prisotni na konferenci so bili zadolženi za konkretne naloge.

Ves politični aktiv jeseniškega okrožja brez izjeme se je z vso resnostjo in odgovornostjo lotil zastavljenih nalog. Pojačano delovanje mladinske in ženske organizacije, mestnih in vaških narodnoosvobodilnih odborov, obratnih odborov DE v tovarnah, okrepitev terenske in vojaške obveščevalne službe, organizacija minersko-diverzantskih skupin na neposrednem področju Jesenic in zlasti v tovarni kot tudi izvajanje propagandne akcije s tednikom »Jeseniški kovinar«, ki je obravnaval vso politično problematiko in delovanje jeseniškega železarja, je imelo za posledico pospešeno aktivizacijo prebivalstva, masovno pridobivanje novih pripadnikov in aktivnih sodelavcev Osvobodilne fronte, posebno še med delavstvom v tovarni. Rezultati tega so bile pogostejše sabotažne akcije in organizirano odhajanje delavstva in napredne delovne inteligence v NOV, kot tudi pad blagovne proizvodnje v železarni. (V letu 1939 je znašala blagovna proizvodnja 84.453 tone, v letu 1944 pa le še 34.092 tone.)

Tako nastalo pomanjkanje delovne sile v tovarni je hotel okupator nadomestiti s formiranjem delovnega taborišča, kamor je dovažal delovno silo s Primorske, iz okupirane Ljubljane in celo iz Francije. S tem pa je za OF nastal nov problem, kako onesposobiti tovarno, ki je bila važen činitelj za okupatorjevo oboroževanje. Po nasvetu okrajnih in okrožnih aktivistov s pokrajinskim vodstvom je bilo sklenjeno, da se

organizira miniranje vseh generatorjev in tako ohromi delovanje tovarne. Sabotažna akcija, ki jo je izpeljala DE, je le delno uspela, ker so razen enega zatajili vsi tempirni svinčniki, ki smo jih dobili od zaveznikov. Kljub temu je akcija dosegla izredno močan moralni uspeh pri delavstvu v tovarni in prebivalcih. (Akcijo je izpeljal Franc Koren, ki je sam znosil v tovarno 120 kg eksploziva in organiziral miniranje.)

Vsesplošno razpoloženje prebivalstva in delavstva in sprejete obveznosti so zahtevale od političnega aktiva takojšnjo novo akcijo, to je mobilizacijo delovne sile na Jesenicah samih, ki so bile ne le strateško težko dostopne, temveč tudi od vseh gorenjskih mest najmočnejše oborožene. Sam aktiv tako obsežne akcije ne bi zmogel. S prihodom Prešernove brigade, ki se je pred tem borila v Baški grapi, na Pokljuko, je bila izvedba mobilizacije mogoča. V noči med 19. in 20. julijem je Prešernova brigada mobilizirala vse za vojsko sposobne zapornike v taborišču pod Mežakljo. Mobilizirala je tudi v bližnji Kurji vasi. Na osnovi načrta taborišča pod Mežakljo, ki so ga naredili terenski obveščevalci, je vojaško vodstvo skupaj s terenskimi političnimi aktivisti izdelalo točen program odvijanja akcije. Sama mobilizacija je trajala manj kot eno uro in bi bila do konca izpeljana brez vsakih težav, da ni nekdo od vodičev vodil skupine novih mobilizirancev po poti, ki ni bila v programu. To je imelo za posledico spopad med sovražnikovo vojsko in borci Prešernove brigade, ki so varovali prehod mobilizirancev na zbirno mesto. Padli so štirje borci Prešernove brigade. Okoli 30 mobilizirancev ni preneslo ognjenega krsta, razbežali so se po Mežaklji. Kljub napakam v izvajanju akcije, je bila le-ta zelo uspešna, saj je brigada mobilizirala nad 500 novih borcev, dvignila moralo pri ljudeh in tako olajšala delo terenskim aktivistom. Po tem dogodku so delavci in prebivalci vedno bolj sami odhajali v partizane, tako da je bil komaj mesec dni po tej akciji izpopolnjen novo formirani Jeseniško-bohinjski odred, ki so ga sestavljali borci s področja Jesenic in Bohinja in ki je do konca vojne opravljal uspešne vojaške akcije. Okupator je po tej akciji še bolj okrepil vojaško obrambo Jesenic z enotami, ki so mu še kako manjkale na fronti proti našim zaveznikom. Tudi ti ukrepi mu niso pomagali in ni mogel zavreti vedno večje aktivnosti med prebivalstvom in preprečiti odhajanja v NOV.

Vzporedno z organiziranim utrjevanjem mestnih in vaških NOO, z razširjenim organiziranim delovanjem tudi na gospodarskem področju, so potekale v tem času v tovarni po obratnih odborih DE priprave za izvolitev delegatov za okrožni posvet DE, ki se je nato vršil sredi avgusta 1944 na Obranci na Mežaklji. Posveta se je udeležilo 25 delegatov DE iz tovarne. Izvoljen je bil Tovarniški odbor DE s predsednikom tov. Francem Žurmanom in dvema namestnikoma, tov. Lojzetom Ulčarjem in tov. Borisom Kuharičem, odgovornimi za tehnično problematiko v tovarni.

Posvet je analiziral uspehe in napake dosedanjega delovanja DE v tovarni in sprejel naslednje sklepe:

1. do skrajnih možnosti hromiti delo za sovražnika;

— nadaljevati s politično in propagandno akcijo; slehernega delavca, ki še omahuje, prepričati, da se aktivno vključi v DE;

- vršiti neprestano mobilizacijsko akcijo za odhod za vojsko sposobnega delavstva v partizane;

- v sodelovanju s terensko organizacijo izvesti organiziran odhod strokovnih delavcev in inženirjev v NOV;

- organizirati čimveč sabotaž pri delu, posebno še pri izdelkih, ki so namenjeni okupatorjevi vojski.

2. še povečati širjenje naše literature med delavci in delovno inteligenco ter organizirati večjo materialno pomoč naši vojski in partizanskim bolnišnicam.

3. pripraviti ukrepe za zavarovanje in prevzem tovarne ob kapitulaciji sovražnika;

- zbrati točne tehnične podatke vseh obratov in materialnega stanja;

- formirati odbore tovarniške zaščite, kateri naj pripravijo tako organizirano zaščito, da bo zagotovljeno preprečevanje uničenja tovarne ob umiku sovražnika.

Organizacija DE je vse sprejete naloge vzlic terorju okupatorja dosledno izvajala. Ob stalni mobilizaciji delavcev so organizirali za odhod v NOV tudi del strokovnega kadra in inženirjev in s tem povzročili okupatorju hud udarec, saj zanje ni imel nadomestila. Povečalo se je število sabotažnih akcij. Delavci so prostovoljno odstopali težke karte za NOV.

V tem času so bile formirane tudi Gospodarske komisije (mestne in vaške) pri vseh NOO, ki so jih sestavljali legalci. Njihova glavna naloga je bila organizirano zbiranje materiala in hrane za preskrbo NOV in prebivalstva gospodarsko pasivnih predelov na osvobojenem in polosvobojenem ozemlju. Zbirali so vse podatke s področja gospodarstva, ki bi služili za pospešeno normalizacijo življenjskih pogojev prebivalstva ob osvoboditvi.

V delo prav vseh organizacij so bile zlasti v legali kot eden glavnih nosilcev vseh akcij vključene naše žene. Organizacija AFŽ je uspešno zapolnjevala vse praznine, ki so nastale z odhodom moških v NOV.

Z enako zavzetostjo se je vključevala v narodnoosvobodilno borbo mladina. V začetku septembra je bila mladinska okrožna konferenca v Bohinju (na Fužinah). Pod geslom: Vse za vojsko, vsi v vojsko! se je mladina obvezala za pospešeno mobilizacijo starejših mladincev iz lastnih vrst, povečanje propagandne dejavnosti, trosilnih in napisnih akcij; zbiranja sanitetnega in ostalega materiala v pomoč vojski, sabotažnih akcij in še več pomagati ostalim organizacijam na terenu.

Vse te številne akcije, tako v tovarni, kot na terenu, so sovražnika stalno vznemirjale. Odločil se je, da uniči okrožni politični aktiv, ki je imel svoj sedež v Radovni. Okrožja ni odkril. Poleg tega pa so člani OOOF in OK KPS stalno delali na terenu in so se na sedežu okrožja zbirali le občasno, da so analizirali izvršeno delo, nato pa se z novimi zadolžitvami vračali na teren. Zaradi neuspeha svojega namena se je okupator v onemoglem besu znesel nad starci, ženami in otroci Radovne, prepričan, da bo morija in požig Radovne demoralizirala in prestrašila prebivalstvo ter tako zavrla aktivno dejavnost OF.

Tudi v tem se je okupator zmotil. Prebivalstvo je na ta zločin odgovorilo z novimi akcijami, ki so dokazale njegovo privrženost OF in

hotenje pomagati NOV. Komaj ustanovljeni NO odbori so uspeli samo pod goro od Žirovnice do Begunj zbrati pri kmetih prostovoljno oddajo 86 ton žita za potrebe naše vojske in prebivalstva na Primorskem. To je bilo za kmetijsko pasiven predel Gorenjske ogromno. Kmetje sami so z vozmi prepeljali žito mimo Radovljice in Bleda do Gorij. Od tam so ga Gorjanci spravili do Koprivnika in Gorjuš, Bohinjci pa na Jelovico, kjer ga je prevzela vojska Gorenjskega vojnega področja. Kjer ni šlo drugače, so vaščani vreče z žitom znosili na hrbtih. To je bila le ena od akcij množičnega sodelovanja prebivalstva za preskrbo vojske.

Naši kurirji, ki so pod izredno težkimi pogoji redno vzdrževali stike med terenom, političnimi in vojaškimi edinicami, so prevzemali in vodili nove prostovoljce in mobilizirance. (Prehodi čez Savo, Bistrice in železniške proge so bili stalno močno zavarovani s sovražnimi zasedami. Kurirska pošta pa je bila znatno hitrejša od današnje.)

Vsesplošna politična aktivnost in vsakodnevne akcije naše vojske, to je Kokrškega odreda, ki je deloval pod Karavankami, in Jeseniško-bohinjskega odreda tostran Save, so izzvale pojačan pritisk gestapa in njegovih domačih pomagačev, ki so skupno z okupatorjevo vojsko dnevno zasledovali naše aktiviste, zlasti na področju Jesenic. Na ta način so hoteli onemogočiti naše gibanje in delovanje. Istočasno je okupator začel izvajati gestapovsko-belogardistično akcijo vrinjanja svojih ljudi v naše vrste. Pod pretvezo kazenskega zaposlovanja v jeseniški železarni so belogardisti in gestapo pošiljali svoje ljudi v taborišče na Jesenicah, odkoder naj bi prišli v NOV, tam pa naj bi delovali predvsem z umori in zastrupljanjem vojaškega komandnega kadra, pa tudi celih vojaških enot. Samo naši dobro organizirani službi Komande mest, Odredov in predvsem OZNA gre zasluga, da so bili v glavnem vsi ti poizkusi že vnaprej onemogočeni in sovražni agentje pravočasno odkriti.

Tudi v jeseniškem okrožju je okupator ustanovil belogardistično postojanko v Lescah. V našem kotu pa se belogardizem ni mogel razviti, ker so ljudje že prepričano sodelovali z OF.

Vsi napor in delo tako terenskih političnih organizacij, kakor tudi vojske, so veljali izpolnjevanju nalog AVNOJ in KZ. Uspešno napredovanje naše NOV, osvoboditev Beograda kot tudi vojaška in politična situacija v svetu, so narekovali temeljito organizacijo dokončnih priprav za prevzem oblasti. V ta namen je bila za 13. in 14. november 1944 sklicana okrožna partijska konferenca in okrožna konferenca OF v hotelu Zlatorog ob Bohinjskem jezeru. Konference se je udeležilo okoli 180 legalcev (večina žena), izvoljenih delegatov OF, ki so obenem bili tudi delegati vaških NO odborov in MNOO Jesenic, Bleda in Radovljice, delegati OZNE, politično vodstvo vojaških formacij s področja Jeseniškega okrožja kot tudi okrajni in okrožni aktivisti OF in KP. Vseh udeležencev je bilo okoli 250. Prisotnost tov. Mihe Marinka, člana CK KPS, tov. Bogdana Osolnika, sekretarja ObK KPS za Gorenjsko, tov. Antona Peternelja-Igorja, člana ObK KPS za Gorenjsko, je potrdila pomembnost konference in nalog, ki jih bo sprejela. Konferenco sta vodila tovariša Marinko in Osolnik.

Na podlagi kritične ocene in analize opravljenega dela je konferenca sprejela naslednje sklepe:

1. vse politične organizacije nadaljevati z delom na vseh področjih v smislu sklepov AVNOJ in KZ s posebnim poudarkom na:
 - organizirano pripravljen prevzem oblasti;
 - priprava kadrov s konkretnimi zadolžitvami za prevzem oblasti na vseh področjih;
 - utrditev organizacije dela Narodne zaščite pri NO odborih z nalogo čuvanja javnih ustanov, materialnih dobrin in javnega reda;
 - posebno pozornost posvetiti organiziranosti delovanja tovarniških zaščit DE v tovarnah;
2. izvršiti dokončno mobilizacijo vseh ljudskih sil, predvsem strokovnega kadra iz industrije in gospodarstva;
 - zagotoviti NOV redno materialno oskrbo;
3. ob osvoboditvi se okrožje reorganizira v dva okraja, in sicer okraj Jesenice s sedežem na Jesenicah (takratni okraj Kranjska gora in Jesenice) in okraj Radovljica s sedežem v Radovljici (takrat okraji Gorje-Bled, Bohinj in Radovljica).

Na tej konferenci je bil izvoljen prvi voljeni Okrožni odbor OF za Jeseniško okrožje, ki je imel istočasno funkcijo okrožnega narodno-osvobodilnega odbora.

Vse organizacije, NO odbori — vaški in mestni — in odbori NZ so intenzivno delali na pripravah za prevzem oblasti in ukrepih, kako sovražniku pri umiku preprečiti uničevanje, zavarovati materialne zaloge, predvsem zaloge živil. Prebivalstvo so pripravljali na disciplino, da ne bi prišlo do ropa in neredov, in na to, da pomagajo čuvati narodno imetje in vse, kar bi nam služilo za obnovo. OF je v tem smislu izdala tiskan poziv na prebivalstvo. Najodgovornejšo nalogo pa je dobila DE in TZ DE v tovarni — za vsako ceno očuvati tovarno pred uničenjem.

Dogodki so se vrstili z bliskovito naglico. V začetku decembra se je izvršila mobilizacija mlajših ilegalnih terenskih aktivistov v vojsko (okoli 200 v našem okrožju). Nadomestile so jih žene in mladinke, ki so tako postale skoraj edine terenske delavke. Vzporedno so se nenehno vršile mobilizacijske akcije Komand mest Jesenice, Radovljice, Bohinj-Bled ter Jeseniško-bohinjskega in Kokrškega odreda. Terenski odbori OF in DE pa so organizirali mobilizacijo strokovnega kadra. Poleg izvrševanja drugih nalog, so terenci tudi mobilizirali.

Konec marca in v začetku aprila 1945 je sovražnik skušal z organizirano veliko ofenzivo razbiti IX. korpus, ki se je zadrževal na Primorskem. Istočasno je hotel uničiti čimveč vojaških partizanskih enot na Gorenjskem, da bi na ta način zagotovil nemoten umik svojih vojaških formacij z Balkana, odkoder ga je potiskala zmagovita jugoslovanska NOV, ter iz Italije, po kateri so z juga prodirali zavezniki. Tako je 4. aprila organiziral iz Bohinjske Bistrice napad na Bohinj z namenom, da bi uničil Jeseniško-bohinjski odred in požgal vasi v osvobojeni zgornji Bohinjski dolini. Glavna borba je bila pri Sv. Janezu in na Ribčevem lazju. Po osemurni borbi je Jeseniško-bohinjski odred pognal sovražnika v paničen beg, tako da sovražnik nikoli več ni poizkušal vdreti na osvo-

bojeno ozemlje. Jeseniško-bohinjski odred pa je tolkel nato sovražnika v Selški dolini. Po nalogu IX. korpusa se je vrnil na področje jeseniškega okrožja v Mojstrano z nalogo, da prepreči umik švabov čez Podkoren in nato odide na Koroško. Na tej poti je spotoma očistil še Bohinjsko Bistrico 6. maja 1945.

Konec aprila se je zadnjikrat pred svobodo sestal okrožni komite KP in okrožni odbor OF na Podjelah. Se enkrat je bilo preverjeno stanje na terenu, nakar so se vsi člani vrnili na določena področja, da bodo v pomoč terenskim delavcem. Glavna skrb je bila še vedno posvečena železarni na Jesenicah in tovarni v Lescah. Določili so tudi, da bo do razformiranja okrožja ob osvoboditvi sedež okrožja na Bledu.

Okrožni odbor OF in Okrajni odbor OF sta smatrala kot najvažnejšo nalogo čim hitreje doseči predajo tovarne v upravo delavcev, da bi se tako zagotovil obstoj tovarne in materialnih zalog s čim manj žrtvami. Zato je bilo sodelovanje s Tovarniškim odborom DE zelo tesno. Okrožni odbor je potem prek TODE ponovno zahteval sestanek z dr. Klinarjem, glavnim direktorjem tovarne. Klinar se je vabilu odzval in prišel 5. maja na Poljane. Na skupnem sestanku s TODE je bila postavljena zahteva, da takoj preda upravo tovarne TODE. Klinar se je izgovoril, da tega sam ne more, da pa bo prišel ponovno na razgovor naslednji dan s svojimi sodelavci. (Stike z dr. Klinarjem je Okrožni odbor OF navezal jeseni 1944 na pobudo ObK KPS. Sekretar ObK KPS Bogdan Osolnik je predlagal, da naj od Klinarja kot najvažnejšega vodilnega uslužbenca tovarne, po narodnosti Slovenca, zahtevamo, da z ostalim strokovnim kadrom in inženirji pride v partizane. Dr. Herman Klinar je na sestanek prišel, toda sam. Prvi sestanek je bil jeseni 1944 v Jeseniškem rovtu, drugi pozno jeseni v Kropi, prav tako tretji marca 1945 v Kropi ter četrti v začetku aprila 1945 v Jeseniškem rovtu. Ni se hotel vključiti v aktivno delo, niti ni materialno pomagal. Vse, kar smo dosegli, je bilo to, da je z njegovo vednostjo šlo več materiala z Jesenic v Kropo, ki je delala razna orodja, žblje in drugo za NOV in potrebe osvobojenega ozemlja. To pa ne odtehta osebno vzeto ene same težke karte, ki si jo je jeseniški delavec odtrgal od ust in jo dal za našo vojsko.)

6. maja dopoldan je res prišel dr. Klinar s štirimi sodelavci na Poljane. Kot prejšnji dan, se je sestanek med predstavniki KID in TODE vršil v restavracijski sobi gostilne na Poljanah. Prisotna sta bila še član OOOF, odgovoren za DE, Ciril Škofic-Sandi in sekretar OOOF. Klinar se je najprej opiral na to, da so oni samo uprava tovarne, lastniki pa so Westen, Praprotnik in drugi delničarji. Na ugotovitev, da so to sodelavci okupatorja in da bo tovarna po osvoboditvi v vsakem primeru zasežena, je bil podpisan primopredajni akt, s katerim je Uprava KID tovarno izročila delavcem. Dejanska primopredaja pa je bila TODE izvršena v tovarni sami. Tudi generalni direktor Noot je predal ključe TODE.

S tem je bila izvršena ena najvažnejših akcij prevzema oblasti. Vse druge akcije okrog prevzema oblasti na Jesenicah in ostalih področjih okrožja so bile ob dolgoročni organizirani predpripravi zagotovljene.

4. maj. Dan, ki je razveselil srce vsakega Gorenjca. Kokrški odred je zasedel Begunje in odprl vrata begunjske mučilnice. Da je zagotovil varen umik zapornikov, se je tolkel s kvislinško vojsko, ki je napadla Begunje. Vsa Gorenjska je bila preplavljena z umikajočo se vojsko sovražnika in njegovih pomagačev.

5., 6. in 7. maja so Jeseničani v skupinah prihajali v partizane na Poljane. Komanda mesta je nove mobilizirance oboroževala in takoj pošiljala na položaje proti Gorjam in Bledu, kjer se je vodila borba z Nemci in Vlasovci.

Tovarniški odbor DE in tovarniška zaščita sta takoj ob prevzemu 6. maja zavarovala tovarno. Stražili so noč in dan do osvoboditve. Odlično delo tovarniške zaščite je bilo v tem, da je že pred prevzemom tovarne očistila tovarno min. Nemci so namreč minirali tovarniški železniški most, plavže in martinove peči.

8. maja je vkorakala na Jesenice Komanda mesta Jesenic. Jesenice so bile svobodne. Prav tako tudi druga področja jeseniškega okrožja. Samo v Gornjesavski dolini je imel Jeseniško-bohinjski odred še ogorčene borbe z umikajočim se sovražnikom.

V zgodnjih jutranjih urah 8. maja se je Jeseniško-bohinjski odred pri Mojstrani spopadel s kolono SS in jo po večurnih borbah prisilil k predaji. Pozno popoldan istega dne se je skozi osvobodjene, z zastavami okrašene Jesenice, peljala nemška kolona stotih kamionov s težkimi flak topovi in nad 1300 posadke v smeri Kranjske gore. (Na Jesenicah je bila samo Komanda mesta od vojaških formacij.) S sovražno kolono se je spopadel del Jeseniško-bohinjskega odreda, ker je drugi del šel že na položaje proti Kranjski gori, kjer pa je naletel na sovražnika, ki je čakal na prodirajočo kolono. Vnel se je hud neenak boj z močnejšim sovražnikom. Takrat pa je prek Vršiča udarila motorizirana brigada IV. armije in skupaj z odredom prisilila sovražnika k vdaji. Tako je bila osvobodjena tudi Gornjesavska dolina.

MNO odbori so prevzeli dotedanje občinske uprave neokrnjene z vso dokumentacijo. Na Jesenicah so predajo izvršili uslužbenci občine — naši legalni aktivisti. Predsednik MNOO Jesenice je bil tov. Ivan Brišar, tajnik pa tov. Genussi. Na Bledu je predajo izvršil okupatorjev župan Paar. Občinsko upravo so prevzeli tov. dr. Degleria, Vinko Beguš in Franc Rozman-Planinc, predsednik MNOO Bled. Enako je v Radovljici prevzel občinsko upravo MNOO Radovljica pod vodstvom tovarišev Staneta Perca in Martina Prešerna.

Okrožje se je razdelilo, kot je bilo določeno že novembra 1944 v okraj Jesenice in okraj Radovljica. Teritorialna razdelitev je bila skoraj enaka današnjima občinama. Predsednik Okrajnega odbora je bil tov. Anton Ambrožič-Božo. Oba okraja sta še naprej tesno sodelovala in si pomagala, kjer sta mogla.

Pred NOO sta bila dva težka problema — prehrana pretežno delavskega prebivalstva in obnova.

Kljub temu, da je bilo prebivalstvo ob osvoboditvi izredno disciplinirano, da so bile takoj popisane vse zasežene prehrambene in materialne

dobrine, je bilo vsega, zlasti pa hrane, mnogo premalo, do nove letine pa je bilo še daleč. Posebno težko je bilo na Jesenicah, ki so brez kmetijskega zaledja. Tudi bližnji radovljiški okraj ni mogel dosti pomagati, saj je prenekateri kmet dal zadnjo glavo živine za prehrano vojske v času borbe. Približno enaka je bila situacija v vsej Jugoslaviji. Tako je bila uvedena do skrajnosti racionalna delitev hrane na karte. Prebivalstvo pa ni godrnjalo, temveč se je skupaj z NO odbori z vso zagnanostjo lotilo dela na vseh področjih. Vsak je hotel po svojih močeh doprinesiti svoj delež za čimhitrejšo obnovo izčrpane, izropane in porušene domovine. (Pri tem ni manjkalo samoiniciative. Naša železnica je ostala praktično brez lokomotiv in vagonov, katere je okupator odpeljal čez mejo. Tov. Franc Pesjak st. se je z nekaterimi železničarji odpeljal na Koroško in pri zavezniški vojski zahteval, da dovoli, da odpeljejo nazaj v Jugoslavijo svoje lokomotive in vagone. Pripeljali so cele kompozicije. To akcijo so dvakrat ali trikrat (ne spominjam se natančno) ponovili.

Tudi tovarna je takoj pričela z delom, vendar v omejenem obsegu. Polno so delali v predelovalnih obratih, ki so imeli dovolj surovin. Ostali obrati so se postopno vključevali v proizvodnjo. Vključevanje je bilo odvisno od pomanjkanja surovin in premoga, remonta in postopne demobilizacije delovne sile. Do prihoda delegata ministrstva za industrijo in rudarstvo dr. Miha Potočnika, dne 21. 5. 1945, je upravljal tovarno tovarniški odbor DE. Organizacija DE je bila reorganizirana v enotne sindikate. Poleg vseh akcij, ki jih je izvedla organizacija DE v času okupacije, je izvršila pomembno politično akcijo tudi s tem, da je v enotni delavski organizaciji združevala pripadnike vseh frakcij nekdanjih delavskih gibanj in jih usmerjala v enotno socialistično delavsko gibanje.

Po vrnitvi s Koroške okoli 20. maja je bil Jeseniško-bohinjski odred razformiran in dodeljen KNOJ. Prav tako so se v enote KNOJ vključile komande mest in kurirji. Naloga KNOJ je bila zaščita naših meja.

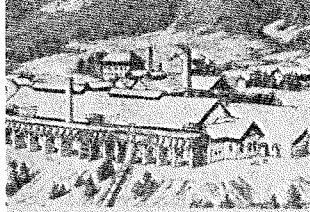
S formiranjem Ljudske milice je prevzela le-ta naloge NZ.

NO odbori so s svojim upravno-administrativnim aparatom (referati za industrijo, trgovino, prehrano, šolstvo, finance, kmetijstvo itd.) od prvega dne po osvoboditvi delovali normalno, zaradi pomanjkanja materialnih in finančnih sredstev pa pod izredno težkimi pogoji.

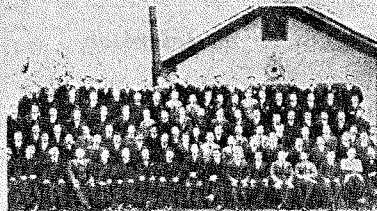
NO odbori so pripravili prve regularne volitve. Do izvedbe prvih, v svobodi izvršenih volitev ljudske oblasti, so izvrševali vse oblastne funkcije NO odbori, ki so bili izvoljeni še v času borbe.

Z izvedbo volitev v krajevne ljudske odbore in okrajni ljudski odbor je bila izvršena naloga II. zasedanja AVNOJ in Kočevskega zbora odposlancev.

1869

Naša železarna leta 1890

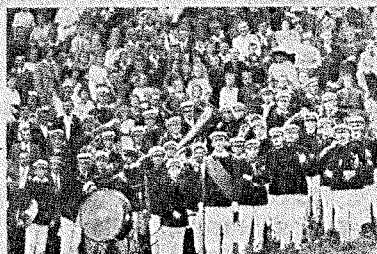
Zbor delavskih zaupnikov SMRJ

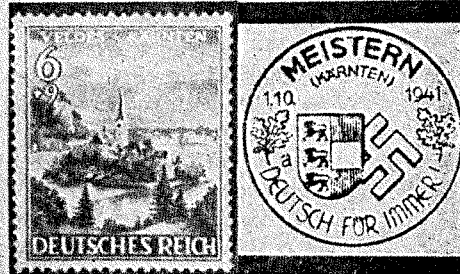
Središče Jesenic leta 1940

Martinarji leta 1891

Izlet Svobode Jesenice

Nemci so okupirali Gorenjsko aprila 1941

Plavž na Javorniku (1897)

Na Jesenicah stavkajo (1935)

Tako so morili svobodoljubne Gorenjce

OD DELAVCA - PROLETARCA

vorniški plavžarji okoli leta 1900

Delavske žene v stavki leta 1935

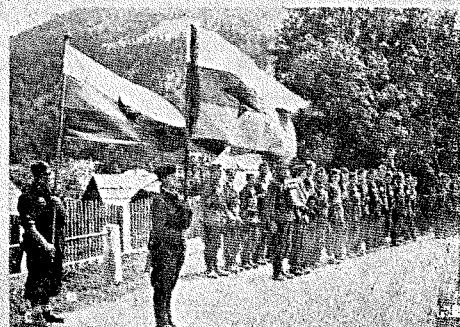
Partizani so uničili sovražno patruljo

Stavka na Javorniku leta 1904

Zandarji na Javorniku (l. 1936)

Po štiriletnih bojih — osvobojeni

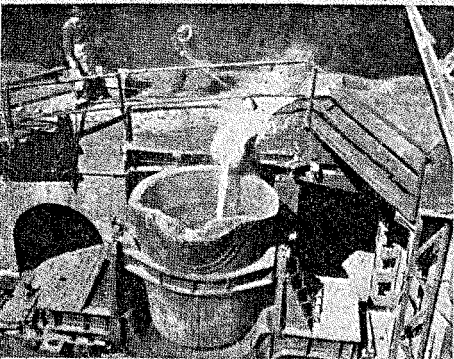
1959

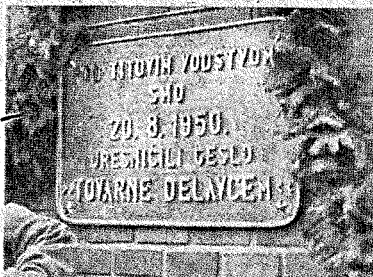
Pričela je obnova porušene domovine

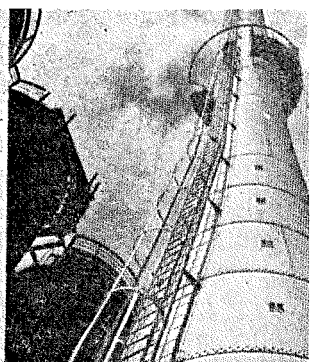
Slovesno smo prižgali plavže (1946)

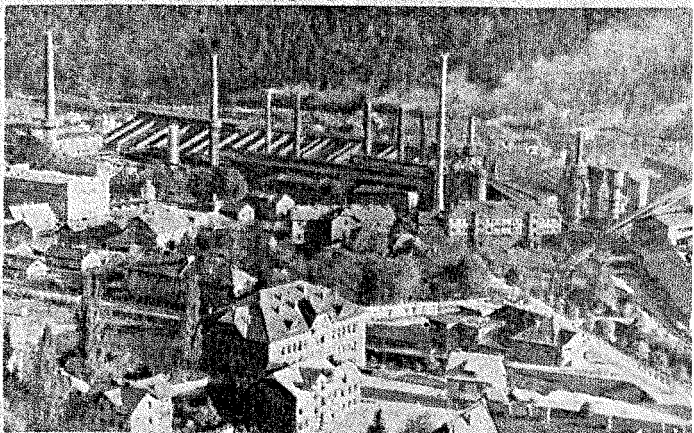
Prvi šarži... za socializem

20. 8. 1950 smo začeli sami upravljati

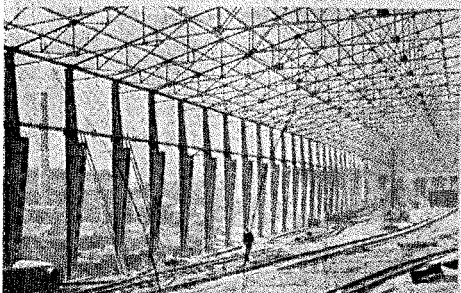

Modernizirali smo plavžarske obra

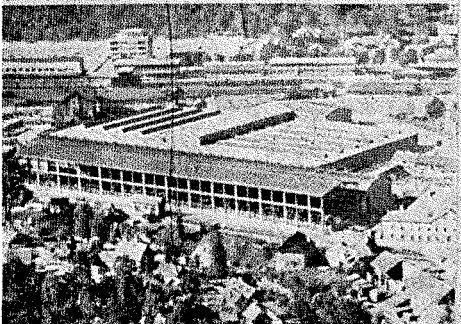

Naša železarna danes

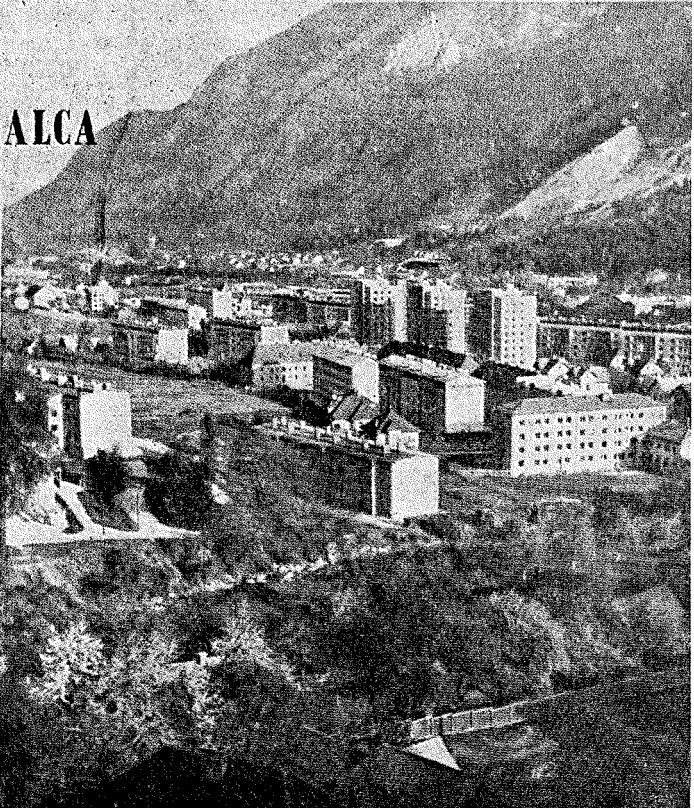
DO DELAVCA - UPRAVLJALCA

Začeli smo načrtno graditi (Javornik)

Hrenovica se je umaknila novim obratom

Jesenice so spremenile svojo podobo

S. Smolej

France Klinar-Kladivar
JOŽETU ČELESNIKU

*Jek gora — pošta nevesti prežalostna...
»O kresu«, si dejal,
»Ženin bo nevesti roko podal.
Eni sem bil in ostanem ji zvest,
Temelj nerazrušljiv ji le še postavim.«
Usode demon te je strl zločest...*

*Bor si bil in kljuboval si vetrom burje.
Orel si bil in ni te ustrašilo viharo neurje,
Razširil peruti in poletel tja pod nebo,
Celini varuh, hrast močan na dobravi...
Uri se je steklo pero in nam je hudo, hudo...*

*Solza krvi je orosila krilo nevesti,
Venec bel je oškrlatel od nje.
Ožarjene od zarje krvave gore,
Brda so se odela v megleno tenčico bolesi.
O kresu, si sanjal, da bo poroka,
Dom trdno bo stal... Okovje že poka:
Epoha žrtve tvoje prihaja.*

Junij 1944.

Milan Polak

ZAPIS O DELAVSKEM SAMOUPRAVLJANJU V ŽELEZARNI JESENICE

UVOD

Ko smo se pred leti sestali na svečani seji delavskega sveta železarne, da bi proslavili stoletnico obstoja naše železarne, stoletnico organizirane in industrijske proizvodnje jekla v dvatisočletni jeklarski tradiciji v našem kraju, smo se spomnili vseh pomembnih obdobjev te dolge dobe. Ugotovili smo, da je obdobje delavskega samoupravljanja, katerega 25-letnico slavimo letos, bilo najpomembnejše obdobje te dolgoletne tradicije dela in življenja jeseniških železarjev, saj je bilo to obdobje obdobje najhitrejšega razvoja proizvodnje, največje rasti družbenega standarda in popolne preusmeritve proizvodno ekonomskih odnosov v naši tovarni. Jeseniški železarji smo bili takrat med prvimi v Jugoslaviji, ki smo prevzeli pobudo o delavskem samoupravljanju in na podlagi navodil o delu delavskih svetov v gospodarskih podjetjih izvolili prvi delavski svet v naši tovarni že 29. januarja 1950, to je še pred izidom temeljnega zakona o gospodarjenju z gospodarskimi podjetji in z višjimi gospodarskimi združenji po delovnih kolektivih, ki ga je skupščina SFRJ sprejela na zasedanju dne 27. junija 1950. leta. Skupaj z delavci drugih gospodarskih organizacij širom naše domovine smo začeli pionirsko utirati pot v novi etapi razvoja socialističnih sil in družbeno ekonomskih odnosov. Naša pot se je začela v težkih pogojih še nezadostno razvitih proizvodnih sil, v času komaj uresničenega osnovnega programa industrializacije, ko so v gospodarstvu prevladovalle še administrativne metode upravljanja. Kljub temu smo v relativno kratkem času demantirali prognoze tistih naših nasprotnikov, ki so trdili, da naša zgradba delavskega samoupravljanja stoji na trhljih nogah, da so to le gradovi v oblakih, ki se bodo razrušili pri prvem manjšem potresu, pri prvih večjih težavah. Ne da smo demantirali te trditve, temveč smo dokazali, da smo v tem času zgradili tako močno zgradbo delavskega samoupravljanja, da je ni mogoče več podreti, lahko jo samo še dogradimo in utrdimo.

V ta namen smo vsa ta leta usmerjali napore, iskali najprimernejše načine in najprikladnejše oblike delovanja. Posebno skrb smo posvečali težnji, da samoupravljanje kar najbolj približamo neposrednemu proizvajalcu in da čim večje število neposrednih samoupravljalcev direktno

in aktivno vključimo v samoupravljanje. Prehrojena pot ni bila lahka, bila pa je uspešna in pravilna, zato je prav, da se v kratkih obrisih ozremo nanjo.

Prvi delavski svet smo v naši tovarni izvolili 29. januarja 1950, torej skoraj pol leta pred izidom temeljnega zakona o upravljanju gospodarskih organizacij po delovnih kolektivih. Tega dne se je zbralo v Titovem domu na Jesenicah 274 delegatov iz železarne, ki so po otvoritvenem govoru Janka Verdnika, tajnika upravnega odbora sindikalne podružnice izvolili 87 predstavnikov železarne v prvi organ samoupravljanja.

Prvi delavski svet je v delavskem samoupravljanju videl takrat utrditev oblasti delavskega razreda, obenem pa organ, ki bo imel možnosti in pristojnosti za izboljšanje življenjske ravni delavcev in ki bo v oporo upravi podjetja pri reševanju zapletenih vprašanj notranje organizacije pri izboljšanju notranjega reda in discipline, pri čemer pa so odločno zavračali trditve sovražne propagande, da bo delavski svet priganjaški aparat. Delovno disciplino in red naj bi gradili na samozavesti delavcev, delavski svet sam pa je pomenil nov korak k demokratizaciji upravljanja socialističnega gospodarstva. Bil je važna politična pridobitev delavskega razreda zlasti z vidika splošne gospodarske in politične situacije v naši deželi.

Tajnik upravnega odbora sindikalne podružnice je ob ustanovitvi nakazal novoizvoljenemu in novoustanovljenemu delavskemu svetu tele naloge:

Delavski svet naj bi pomagal vodstvu podjetja pri reševanju gospodarsko mobilizatorskih nalog. Delavski svet bi proučeval plan, dajal svoja mnenja pri razdrobitvi plana na obrate, oddelke, brigade in celo na posamezna delovna mesta. Skrbel bi za osnovni plan za dvig življenjske ravni zaposlenih, prevzel naj bi skrb o tem, kako delavci živijo in kakšna imajo stanovanja. Proučeval bi pravila delovnega reda, sodeloval pri vseh tehničnih in ostalih vprašanjih izboljšanja in povišanja produktivnosti dela, kvalitete, racionalizacije, znižanja polne lastne cene. Reševal naj bi vprašanja tarifnega sistema, norm in čimboljšega razporejanja delovne sile. Njegova važna naloga naj bi bila tudi splošno vprašanje notranje organizacije podjetja. Vzgoja strokovnega kadra in njihovo razmeščanje. Delavski svet naj bi pomagal v borbi proti fluktuaciji delovne sile in pri zmanjšanju izostankov na minimum. Skrbel bi za novo sprejete delavce in razpravljaj o tehnični ter higienski zaščiti delavca. Moral bi voditi borbo proti razsipništvu ter drugim škodljivim pojavom in tako varovati ljudsko premoženje. Kot posebno važno nalogo delavskega sveta so poudarjali, da bi moral s svojim revolucionarnim odnosom organizirati borbo proti vsem subjektivnim težavam, ki jih predvsem povzročajo oportunisti, podcenjevalci naprednih sil in malodušneži.

S temi nalogami so se lotili dela v takratnih zelo težkih razmerah socialistične graditve. Bili smo sredi uresničevanja petletnega načrta, v katerem je železarna imela odgovorno in zahtevno nalogo, saj je morala razrušeni jugoslovanski industriji nuditi kar 55 % vseh proizvodov črne metalurgije, predvsem pa valjanega materiala. To je bilo obdobje najhujše informbirojevske gonje proti Jugoslaviji. To je bilo obdobje zagarantirane preskrbe, polno težav pri oskrbovanju delavstva z osnovnimi življenjskimi potrebščinami, pa so se samoupravni organi skupaj s sindikatom morali ukvarjati tudi s tem. Toda kljub temu se je prvi delavski svet lotil dela in začel krčiti pot samoupravljanju.

Od 87 članov prvega delavskega sveta pod predsedstvom Franca Arha, za tajništvom inž. Iva Arzenška, sedaj pomočnika glavnega direktorja, je le še peščica zaposlenih v tovarni. Večina je že invalidsko ali starostno upokojenih, nekaj članov je odšlo v druga podjetja, skoro četrtina pa je že pokojnih. Prvi delavski svet pod predsedstvom Franca Arha je na šestih sejah predvsem razpravljal o socialističnem tekmovanju, o razbitju in izpolnjevanju plana po mesecih, dneh, brigadah in posameznikih, o vprašanih proizvodnje in gospodarjenja v podjetju, o iskanju in izrabi notranjih delovnih rezerv, o zajemčeni preskrbi delavstva z osnovnimi življenjskimi potrebščinami. To so bili še vedno skromni začetki.

20. avgust 1950

Po izidu temeljnega zakona o delavskem samoupravljanju v podjetjih, ki ga je sprejela skupščina FLRJ dne 27. junija 1950, je predsednik delavskega sveta naše tovarne Franc Arh sklical sejo dne 14. avgusta 1950. Na tej seji so izvolili deset članski upravni odbor, direktor pa je bil po službeni dolžnosti enajsti član upravnega odbora. Izvolili so za namestnika predsednika Srečka Jagodica in za predsednika upravnega odbora Viktorja Ropreta.

Novoizvoljeni upravni odbor se je sestel takoj naslednjega dne in sklenil, da bo svečani prevzem tovarne 20. avgusta 1950. Sklenili so tudi, da mora upravni odbor do tega datuma prevzeti podjetje v upravljanje od takratnih upravnih organov.

To je bil pomemben zgodovinski dan. Bila je lepa sončna nedelja 20. avgusta 1950, ko je upravni odbor svečano prevzel tovarno. Svečanost je bila ob pol desetih dopoldan pred glavno upravno stavbo na Jesenicah v prisotnosti člana politbiroja CK KPJ, ministra vlade FLRJ in predsednika sveta za strojogradnjo tov. Franca Leskoška-Luke, predsednika vlade SRS tov. Miha Marinka, predsednika glavnega odbora zveze sindikatov Jugoslavije tov. Djura Salaja in predsednika glavnega odbora zveze sindikatov Slovenije tov. Janka Rudolfa. Številno množico kolektiva železarne in občanov Jesenic je pozdravil tov. Leskošek, nato pa je namestniku predsednika delavskega sveta Srečku Jagodicu simbolično predal ključke železarne z naslednjimi besedami:

»Vas so delavci izvolili v delavski svet. Vam je izkazalo delavstvo železarne veliko zaupanje in s tem ste sprejeli veliko nalogo. Izročam vam ključke tega velikega podjetja v imenu državne oblasti. Vi ste sedaj odgovorni za vse delo v železarni. Vodite železarno po zakonitih predpisih v okviru petletnega gospodarskega plana, po navodilih in smernicah, kakor jih narekujejo interesi naše socialistične skupnosti. Skrbite o delavcih, o njihovem delu, njihovem življenju, o njihovih družinah. Dvigajte njihovo kulturno in politično zavest, vodite pravilno gospodarsko politiko, učite se in učite druge. Partija in oblast vam bosta pomagali. Čuvajte tovarno, ki je skupna last. Zavedajte se, da sovražnik bdi in išče prilike, da bi vam škodoval. Čestitam vam k prazniku in želim mnogo uspehov.«

Te besede na pot delavskemu samoupravljanju v naši tovarni je tov. Franc Leskošek-Luka vpisal v spominsko knjigo, mi pa smo vlili v bron

besede ustvarjenega gesla proletarske revolucije: **POD TITOVIM VODSTVOM SMO 20. 8. 1950 URESNIČILI GESLO — »TOVARNE DELAVCEM«** in ploščo vzdali na upravno stavbo železarne v spomin na ta veliki dan nam in rodovom, ki bodo prišli za nami.

Besede, s katerimi nas je tov. Luka napotil na delo, smo vseh teh petindvajset let nosili v srcu, se po njih ravnali in jih tudi v celoti izpolnili kljub velikim težavam, na katere smo naleteli pri našem delu in kljub temu, da smo včasih bili na naši poti popolnoma osamljeni. Tovarno smo modernizirali, kolikor smo mogli, z lastnimi močmi, veliko smo se naučili, veliko pa smo naučili tudi druge. Skrbeli smo za dvig družbenega standarda, saj smo z gradnjo stanovanj za naše delavce popolnoma spremenili videz Jesenic in okolice v razmeroma kratki dobi.

Prva mandatna doba

V svoji prvi mandatni dobi se je delavski svet sestal 20 krat, upravni odbor pa 63 krat. V delu smo si že nabrali določene izkušnje, proučevali pa smo tudi izkušnje drugih, saj so v tem obdobju (v času od avgusta do oktobra 1950) izvolili v Jugoslaviji delavske svete že v 6310 podjetjih, 31. decembra 1958 leta pa je imelo delavske svete že 11.631 podjetij in je v njih sodelovalo skupaj 294.892 članov.

V tem obdobju je delavski svet deloval kot centralni organ samoupravljanja v železarni. Pridobival je vedno več pristojnosti, menjavalo pa se je kdaj pa kdaj tudi število članov. Upravni odbor sam vsa ta leta ni menjal oblike in funkcije, spreminjale pa so se oblika, funkcije in vsebina dela organov samoupravljanja v obratih, delovnih enotah in v grupah obratov. Čeprav organi delavskega samoupravljanja niso našli vselej stoddostno prave poti, so vseeno stremeli za tem, da bi delavsko samoupravljanje čimbolj približali neposrednemu proizvajalcu in v delavsko samoupravljanje vključili širši krog neposrednih proizvajalcev. To je že v prvih treh letih pripeljalo do misli o ustanovitvi obratnih delavskih svetov.

Obratni delavski sveti

Obratne delavske svete smo ustanovili leta 1953 na podlagi sklepa delavskega sveta železarne na seji z dne 24. februarja 1953 v vseh takratnih 22 obratih železarne, šteli pa so od 9 do 25 članov. Čeprav smo pri ustanavljanju obratnih delavskih svetov pripravili tudi poslovnik za njihovo delo, smo kasneje ugotovili, da pristojnosti, ki so bile določene, niso bile dovolj konkretne, predvsem pa niso bile razmejene. Tudi prave povezave med obratnimi delavskimi sveti ter med upravnim odborom in delavskim svetom železarne ni bilo. Pokazalo pa se je tudi, da delavski svet železarne in upravni odbor nista nudila dovolj pomoči novoustanovljenim obratnim delavskim svetom. Obratni delavski sveti so bili preveč osamljeni. Zato niso prihajali do pravega izraza. Njihovo delo se je največkrat prepletalo z delom sindikalnih odborov. To pa je bil signal, da je treba delavsko samoupravljanje po obratih reorganizirati.

Grupni delavski sveti niso zaživel

Leta 1956 je delavski svet železarne na predlog sindikalne organizacije skrčil število obratnih delavskih svetov na 9 grupnih in 2 obratna delavska sveta. Toda tudi ta zamisel, da bi se tako izboljšala kvaliteta dela, ni bila realizirana, pač pa je bila izvedena le organizacijska sprememba samoupravnega sistema in zmanjšano število članov obratnih delavskih svetov od 251 na 182.

Tej organizacijski spremembi ni sledila sprememba organizacije dela v železarni ali nasprotno, organizacijska sprememba samoupravnega sistema ni imela za osnovo sprememb organizacije dela.

Grupni delavski sveti so bili izvoljeni za posamezne grupe sorodnih obratov, kot na primer za jeklarno, ki je združevala martinarno in elektrojeklarno, za valjarne profilov, ki so združevale lahko, srednjo in težko progo, valjarno žice ter jeklovlek ali za pločevinsko valjarno, ki je združevala valjarno 1300, valjarno 2400 in odpravo na Javorniku.

Na tak način formiranih grup brez operativnega vodstva, formiranih samo zaradi grupnih delavskih svetov je bilo v železarni devet. Pristojnosti, ki jih je tem grupnim delavskim svetom določil delavski svet železarne, so bile podobne pristojnostim, ki so jih dotlej imeli obratni delavski sveti.

Na žalost so tudi tokrat pristojnosti od prve do zadnje bile le posvetovalnega značaja, brez kakršnekoli materialne osnove. Vsa vprašanja in predloge, za katere so bili grupni delavski sveti pristojni, da jih obravnavajo, so morali posredovati upravnemu odboru v odločanje.

Takšni obratni in grupni delavski sveti seveda niso mogli zaživeti, zato je leta 1958 sindikalna organizacija predlagala, naj bi grupne in obratne delavske svete ukinili.

Vsi smo se zavedali, da nekaj ni prav, vendar nismo znali najti poti, čutili pa smo potrebo decentralizacije samoupravljanja. Prav zaradi teh razlogov se delavski svet železarne ni odločil za predlog sindikalne organizacije, temveč je obratnim delavskim svetom podaljšal mandat za pol leta z namenom, da se v tem času pripravijo konkretni predlogi za novo organizacijsko strukturo, za nove metode in vsebino dela, predvsem pa predlog novih pristojnosti, da jih bodo ti organi res lahko tudi samostojno izvajali.

Razprave o tem so se zavlekle, ker smo želeli tudi mnenje družbenopolitičnih organizacij v občini in republiki, toliko časa, da predlogi niso bili izdelani do izteka podaljšanega mandata. Delo obratnih in grupnih delavskih svetov je tako samo po sebi prenehalo brez kakršnega koli sklepa delavskega sveta železarne.

Samouprava ekonomskih enot

Neuspeli poizkus grupnih delavskih svetov nas ni pustil prekrizanih rok. Decentralizacija samoupravljanja je bila v interesu delavstva nujna. Delavski svet železarne je zato imenoval posebno komisijo, ki naj bi pri-

pravila analizo in nov predlog organizacijske strukture samoupravljanja v sodelovanju z upravo, ki bi morala posodobiti tudi organizacijo dela. To je bilo razumljivo glede na številčno močan kolektiv in na dislocirane obrate od Hrenovice do Javornika. V zamisli pa je že bila tudi nova valjarna na Beli. Čutili smo, da tako številnemu kolektivu ne zadošča pri samoupravljanju samo centralni delavski svet in da se mora samoupravljanje nujno decentralizirati s ciljem, da se vanj vključi čimvečje število neposrednih proizvajalcev.

V podjetju smo takrat ustanovili pet ekonomskih enot, in sicer: talilnice, valjarne, predelovalne obrate, strojno energetske obrate in upravno službe. Vsaka ekonomska enota (razen upravnih služb) je dobila svoje operativno vodstvo, oblikovane pa so bile tako, da so imele možnost lastnega obračuna in bi sčasoma lahko postale ekonomsko in finančno samostojne. Predvidevali smo, da bomo neposrednega proizvajalca najuspešnejše pridobili in ga aktivno vključili v samoupravljanje le, če bo lahko samostojno odločal o delitvi ustvarjenih dobrin svojega ožjega delovnega okolja.

Novoustanovljene ekonomske enote so te možnosti imele, zato tudi delavskim svetom teh enot ni bilo težko določiti pristojnosti. Te naj bi ne bile več samo posvetovalne, marveč naj bi imele tudi pravico samostojnega odločanja o vrednosti ustvarjenega dela. Ekonomske enote so začele tako samostojno oblikovati in deliti osebne dohodke na osnovi enote proizvoda. S tem so dobili tudi delavski sveti ekonomskih enot svoj pomen in materialno osnovo, postali so materialno zainteresirani. Žal pa takrat še ni bilo pogojev, da bi pri oblikovanju novoustanovljenih ekonomskih enot lahko prešli že na dohodkovni sistem po ugotavljanju, oblikovanju in delitvi dohodka po vrednosti ustvarjenega dela. Možnosti za to so bile, ni pa še bilo drugih realnih pogojev za takšen prehod.

Tudi ustanovitev obratnih delavskih svetov, tako smo te delavske svete imenovali, smo pripravili drugače kot doslej. Še pred izvolitvijo in konstituiranjem obratnih delavskih svetov je delavski svet na podlagi široke razprave v kolektivu sprejel poslovnik za njihovo delo. Spremenili smo člen 9 pravil železarne in določili nove pristojnosti. V poslovniku za delo obratnih delavskih svetov pristojnosti sedaj niso bile le našteje temveč tudi točno razmejene med obratnimi delavskimi sveti ter delavskim svetom železarne in upravnim odborom. Tako je bila ustvarjena organska zveza med obratnimi delavskimi sveti, upravnim odborom in delavskim svetom železarne.

Z ustanovitvijo obratnih delavskih svetov v ekonomskih enotah se je število dotedanjih samoupravnih organov (grupni in obratni delavski sveti) skrčilo od 11 na 4, ekonomska enota upravnih služb namreč ni imela delavskega sveta, tudi število članov se je zmanjšalo od 182 na 100 in bi navidezno izgledalo, da je decentralizacija zmanjšana, vendar se je bistveno izboljšala kvaliteta in vsebina dela samoupravnih organov v ekonomskih enotah. Prvič smo poizkušali decentralizirati pristojnosti centralnih organov in tako dosegli dejansko še širšo decentralizacijo.

Nova spoznanja

Enoletne izkušnje dela obratnih delavskih svetov so pokazale, da smo z našo decentralizacijo na pravi poti, spoznali smo, da ni bistvo decentralizacije le v velikem številu organov samoupravljanja, temveč v decentralizaciji pristojnosti centralnih organov. Poizkušali smo napraviti še korak naprej. Decentralizirane pristojnosti centralnih organov upravljanja smo skušali prenesti na širši krog samoupravljavcev. Po izidu ustave pa je to bilo tudi potrebno, saj smo morali ustanoviti manjše organizacijske enote, če smo hoteli zadostiti določilom ustave, da delovne skupnosti upravljajo s podjetji kar najbolj neposredno.

Številčno velike ekonomske enote za to niso bile primerne. Obräte smo preimenovali v delovne enote, v delovnih enotah pa ustanovili delavske svete in zборе. Pristojnosti prejšnjih obratnih delavskih svetov smo razmejili med delavske svete delovnih enot in med zборе in tako dosegli do tedaj najširšo decentralizacijo samoupravljanja v kateri je preko zborov delovnih enot sodelovala tudi celotna delovna skupnost železarne.

V tem obdobju je delavski svet železarne sprejel prvi statut železarne. Delavsko samoupravljanje je s tem statutom dobilo vidno mesto v posebnem poglavju, v katerem so določene pristojnosti posameznih organov samoupravljanja in pristojnosti zborov delovnih enot. S takšno organizacijo samoupravljanja se je zopet povečalo število članov v samoupravljanju od dotedanjih 100 na 589 poleg tistih, ki so že sodelovali v delavskem svetu železarne in v upravnem odboru, ker sta ta dva organa ostala po številu nespremenjena.

S takšno organizacijo samoupravljanja dobimo novo kvaliteto neposrednega samoupravljanja. Izkušenj nismo imeli, proizvodni proces v železarni zahteva skoraj v vseh delovnih enotah kontinuirano delo, veliko delovnih enot je po številu zaposlenih zelo velikih (tudi do 500 in več delavcev) in skoraj polovica kolektiva je iz bližnje ali daljne okolice tovarne, pa je zato vezana na prevoz na delo in z dela. To so bili činitelji za uspešno delovanje zborov, mi pa jih pri določanju zborov samoupravnih delovnih enot nismo dovolj upoštevali, pa zato tudi zbori nikoli niso zaživeali tako, kot smo želeli in v statutu predpisali. Delno smo skušali to popraviti s poizkusi ustanavljanja obračunskih enot, ki bi bile po številu delavcev manjše od delovnih enot in bolj prikladne za delo, vendar je tudi to ostalo bolj predpis kot pa dejstvo in je le nekaj delovnih enot ustanovilo obračunske enote, zaživele pa tudi te nikdar niso tako kot bi morale. Le v redkih delovnih enotah, predvsem v tistih, v katerih so se pri pripravljanju in sklicevanju zborov angažirali odgovorni delavci, so zbori delovali, drugod pa so njihove funkcije prevzeli delavski sveti delovnih enot. Glede na določila temeljnega zakona o podjetjih in zakona o volitvah v delavske svete in druge organe upravljanja, kake boljše organizacije niti nismo mogli ustvariti. Čutili pa smo, da je nujno, zlasti v neposrednem samoupravljanju, dokaj spremeniti naš način dela, ki je sicer obstajal, vendar premalo učinkovit.

V luči nove ustave

XV. amandma zvezne in XIII. amandma republiške ustave sta nam omogočila, da smo se resno začeli ukvarjati z realizacijo idej in zamisli o resnični, elastični ter učinkoviti decentralizaciji samoupravljanja, da smo se začeli ukvarjati z realizacijo idej o ustanovitvi oblik neposrednega samoupravljanja, ki bodo dovolj učinkovite in o katerih smo razpravljali skoro na vseh sestankih, posvetovanjih ali konferencah družbenopolitičnih organizacij železarne. Izkušnje, ki smo si jih nabrali malo manj kot v dvajsetih letih, so nam nakazale nadaljnjo pot razvoja samoupravnega sistema, v katerem smo želeli uresničiti zlasti naslednje principe:

- ustanoviti tolikšno število in takšne organe samoupravljanja, da bo možno odpraviti dvotirnost in zagotoviti učinkovitost odločanja,
- vsak organ samoupravljanja mora imeti pravice samostojnega odločanja, odpraviti odločanje oziroma obravnavanje istih vprašanj na več nivojih,
- v delo samoupravnih organov vključiti odgovorne in strokovne delavce in tako zagotoviti strokovno in odgovorno odločanje,
- uvesti učinkovit nadzor nad izvajanjem sklepov posameznih organov samoupravljanja,
- decentralizirati funkcije delavskega sveta železarne in mu dati osnovno funkcijo kreatorja poslovne politike in gospodarjenja in
- zagotoviti učinkovite oblike neposrednega samoupravljanja.

Na podlagi teh načel smo potem temeljito reorganizirali delavsko samoupravljanje in ga nato uzakonili v statutu. Organizacijska struktura v kateri imamo organ upravljanja v tovarni in organe upravljanja v delovnih enotah, ki so na novo organizirane in so zametki bodočih delovnih enot s pravicami ugotavljanja in delitev dohodka, v kateri imamo kolektivne izvršilne organe v tovarni, v delovnih enotah in v obratih specializirane za posamezna področja delovanja ter individualne izvršilne organe, je najpopolnejša organizacijska shema oziroma struktura, kar smo jih doslej imeli. Takšna organizacijska struktura in delitev funkcij na organe upravljanja, kolektivne in individualne izvršilne organe omogoča hitro reševanje posameznih vprašanj, učinkovito ukrepanje in strokovno ter odgovorno odločanje in sklepanje. Hitro reševanje posameznih vprašanj zagotavlja to, da so vsi kolektivni izvršilni organi po številu majhni in prikladni, da se jih takoj skliče, če je potrebno. Če pa se kakšno vprašanje včasih hitro reši, je dobra rešitev toliko bolj učinkovita. Strokovno in odgovorno sklepanje pa je zagotovljeno s tem, da so pristojnosti in funkcije posameznih kolektivnih izvršilnih organov razdeljene na ozka področja, v teh organih sodelujejo tudi strokovnjaki iz tistega področja, ostali člani pa sčasoma sami postanejo do neke mere strokovnjaki. Če k temu dodamo, da ima vsak kolektivni izvršilni organ pravico, da samostojno sklepa o vprašanjih, ki jih je pristojen obravnavati, razen nekaterih važnih, za katera je pri sprejemanju samoupravnih odločitev predpisan drug postopek, potem je učinkovitost dela samoupravnih organov po novi strukturi še toliko prej dosežena.

Posebno pomemben korak smo z novo organizacijo delavskega samoupravljanja napravili s tem, ko smo delovne skupine, ki so že bile orga-

nizirane v proizvodnem procesu in so že imele formalnega vodjo, vključili v sistem neposrednega samoupravljanja. To je pomembno tudi zaradi tega, ker v minulih letih z vključevanjem članov delovne skupnosti neposredno v samoupravljanje nismo dosegli zaželenega uspeha. Zavedamo se, da je osnovna moč samoupravnega sistema v neposrednem samoupravljanju, zato smo temu vprašanju posvetili tudi največ pozornosti. Smatramo, da smo s tem, ko smo določili delovne skupine kot oblike neposrednega samoupravljanja, začeli graditi nove oblike, ki bodo zamisel o neposrednem samoupravljanju tudi dejansko, ne pa samo formalno realizirale. Spričo XV. amandmaja in pa zato, ker glede pomembnih vprašanj lahko v vsakem času skličemo skupaj več delovnih skupin, delovne skupine celotnega obrata ali celotne izmene, in tako zadovoljimo tudi oblike zbora delovnih ljudi, seveda, če je potrebno in če pričakujemo, da bomo s tem dosegli boljše rezultate kot pa, če bi ta pomembna vprašanja obravnavali bolj temeljito na posameznih delovnih skupinah, smo bili prepričani, da ne odstopamo od ustavnih določil.

Dobro smo se zavedali, da se delovna skupnost lahko učinkovito in neposredno vključi v samoupravljanje le, če bo pravočasno in pravilno informirana o vseh dogajanjih v obratu, delovni enoti ali v tovarni in ne nazadnje tudi v združenem podjetju. Delovna skupina je za sprejemanje informacij vsekakor najbolj primerna oblika. Hitra, pravilna in razumljiva informacija je lahko izredno učinkovita.

Težko smo takrat ocenili, koliko so bile v tistem kratkem času delovne skupine uspešne, ker je leto dni delovanja prekratka doba za realno oceno. Smatram pa, da na podlagi rezultatov referendumov o združitvi slovenskih železarn lahko zaključimo, da so delovne skupine v celoti opravičile svoj obstoj in delovanje in bo naša bodoča naloga morala biti usmerjena v to, da jih še bolj razvijamo, gojimo in jim pomagamo, da bodo zaživele tako, kot so v statutu zamišljene. Pri referendumu, s katerim se je delovna skupnost odločila o združitvi slovenskih železarn je namreč h glasovanju pristopilo 93,42 % vseh članov delovne skupnosti, od teh je za združitev glasovalo kar 80,89 %, proti 9,47 %, vzdržalo pa se jih je komaj 3,06 %. Vsekakor smo takšen uspeh dosegli zaradi dobrih priprav in razprav pripravljenega gradiva po delovnih skupinah, ki so se vse od prve do zadnje sestale v času pred referendumom in obravnavale pripravljeno gradivo. Tudi v postopku sprejemanja statuta leta 1970 so delovne skupine opravičile svoj obstoj. Takrat smo sprejemali že tretji statut, pa javna razprava o njem še nikdar ni tako uspela kot tedaj, ko so o tem razpravljali na sestankih delovnih skupin. Lahko trdimo, da je pri takratnem sprejemanju statuta sodelovala celotna delovna skupnost tovarne.

Nova organizacijska struktura samoupravljanja v železarni

Nova organizacijska struktura samoupravljanja v naši tovarni vključuje skupaj z vodji delovnih skupin v samoupravljanje kar 1000 članov delovne skupnosti. Spričo tega je bil opravičen strah, da bo zaradi raz-

ličnih sestankov trpela proizvodnja. Analiza enoletnega delovanja samoupravnih organov tovarne pa je pokazala prav nasprotno sliko. Za seje samoupravnih organov smo v enem letu porabili mnogo manj časa kot leto dni prej. To pomeni, da nismo samo izboljšali kvalitete in vsebine dela samoupravnih organov, temveč smo njihovo delo tudi racionalizirali. Zato smo si prizadevali, da bi delo samoupravnih organov še izpopolnili, še bolj racionalizirali in kot so pobudniki XV. amandmaja pričakovali, vsebinsko poglobili.

Nadaljna ustavna dopolnila so potrdila to tezo. Nova ustavna dopolnila, tako imenovana delavska dopolnila ustave, so samoupravni organi, družbenopolitične organizacije in delavci nasploh sprejeli z zadovoljstvom. Takoj smo se lotili dela, čeprav smo razpolagali le z določili dopolnil brez pravnega in zakonskega tolmačenja teh določil, saj smo že imeli utrjeno osnovo in dveletne izkušnje. Edina dilema, na katero nismo našli pravega odgovora, je bila, koliko in kakšne temeljne organizacije združenega dela naj bi v tovarni ustanovili. Odločilna pri tem je bila definicija temeljne organizacije združenega dela glede na ustavna dopolnila. Čeprav smo se nagibali k ustanavljanju TOZD po obratih, nismo ustanovili temeljnih organizacij združenega dela, ki bi odgovarjale obratom, tako glede velikosti, tehnološko-organizacijske povezanosti in celovitosti, kot glede ekonomsko finančnih zmožnosti, niti ne v okviru delovnih enot, temveč smo združili tudi te štiri temeljne organizacije združenega dela in sicer: talilnice, valjarne, hladno predelavo ter vzdrževanje, energijo in transport. Organizacije skupnih služb nismo ustanovili kot temeljno organizacijo združenega dela, čeprav so bile prisotne tudi takšne tendence in je tudi glede na ustavna dopolnila takšna možnost obstajala.

Odločitev za štiri temeljne organizacije združenega dela

Z ustanovitvijo le štirih temeljnih organizacij združenega dela smo se odrekli dolgoletni težnji, da osnovo samoupravljanja organizacijsko decentraliziramo do poslednjega neposrednega proizvajalca. K temu nas je vodila možnost neposrednega odločanja delavcev prek sestankov delovnih skupin. Velikost temeljnih organizacij združenega dela nas ni toliko motila, kakor nas je motilo določilo ustavnega dopolnila, da mora imeti temeljna organizacija združenega dela lastnost pravne osebe z lastnim obračunom in lastnim žiro računom. Enostavno rečeno, prestrašili smo se velikega števila takšnih temeljnih organizacij združenega dela. Po drugi strani pa nas je priganjal tudi čas, kajti rok za registracijo temeljnih organizacij združenega dela je bil dokaj kratek.

V javni razpravi so se na sestankih delovnih skupin delavci odločili, da se v železarni ustanovijo štiri temeljne organizacije združenega dela in organizacija skupnih služb. Na podlagi te odločitve je delavski svet železarne sprejel na seji, dne 30. decembra 1972, ugotovitveni sklep, da se v železarni ustanovijo TOZD talilnice, TOZD hladna predelava, TOZD vzdrževanje, energija in transport ter organizacija skupnih služb. S tem

sklepom je tudi določen poslovni predmet vsake posamezne temeljne organizacije združenega dela, začasno so imenovani vršilci direktorjev TOZD, določeno je, da se novi samoupravni organi izvolijo najkasneje do 31. maja 1973, do takrat pa je treba pripraviti temeljni sporazum, o združitvi temeljnih organizacij združenega dela v delovno organizacijo železarne Jesenice, upravi pa je naročeno, da najkasneje do 31. januarja 1973 priglasi pri okrožnem gospodarskem sodišču v Ljubljani sklep o ustanovitvi temeljnih organizacij združenega dela.

Vse to je bilo opravljeno v prvi polovici 1973. leta. Samoupravna organizacija, za katero smo se dogovorili s temeljnim samoupravnim sporazumom o združevanju TOZD v delovno organizacijo železarno Jesenice in ki smo si jo določili v statutih TOZD, se ni mnogo razlikovala od prejšnje po obliki. Znatno pa so se v tej organizaciji spremenili odnosi in vsebina dela posameznih samoupravnih organov.

V temeljnih organizacijah združenega dela smo neposredno izvolili delavske svete, odbore za kadre in medsebojna razmerja, komisije za kršitev delovnih dolžnosti in odbore samoupravne delavske kontrole. Delavski sveti temeljnih organizacij združenega dela pa so izvolili naslednje svoje kolektivne izvršilne organe: odbor za gospodarstvo, odbor za dohodek in nagrajevanje, odbor za delovno varnost in komisijo za racionalizacije in novatorstvo.

Za upravljanje skupnih poslov so delavci temeljnih organizacij združenega dela neposredno izvolili delegacije v delavski svet železarne, ki so bile po številu enake ne glede na pomen in velikost temeljne organizacije združenega dela, oziroma delovne skupnosti skupnih služb, ki je prav tako izvolila v delavski svet železarne svojo delegacijo. Za nadzor izvajanja skupnih poslov in dogovorjenih medsebojnih odnosov pa so delavci temeljnih organizacij združenega dela in delovne skupnosti skupnih služb izvolili po 2 delegata v odbor samoupravne delavske kontrole železarne. Delavski svet železarne je skladno s temeljnim samoupravnim sporazumom o združevanju izvolil te kolektivne izvršilne organe: Odbor za gospodarstvo, odbor za dohodek in nagrajevanje, odbor za delovne in življenjske pogoje, odbor za kadre, odbor za splošne zadeve in informiranje, odbor za raziskave, izume in racionalizacije ter komisijo za stanovanjska vprašanja.

Kvalitetne spremembe v vsebini dela samoupravnih organov temeljnih organizacij združenega dela in skupnih samoupravnih organov, ko so nastale z ustanovitvijo temeljnih organizacij združenega dela, so bile zlasti v tem, da organi upravljanja, delavski sveti TOZD in delavski svet železarne niso mogli več samostojno odločati o ključnih vprašanjih gospodarjenja kot so dolgoročni, srednjeročni in letni načrti, periodični in zaključni računi, investicije in kreditiranje, združevanje sredstev in poslovna politika. Delavski sveti TOZD so po teh vprašanjih lahko sklepali le po predhodni razpravi v samoupravnih delovnih skupinah, delavski svet železarne pa le s soglasjem vseh delegacij TOZD. Samostojnih in avtonomnih pristojnosti, o katerih so delavski sveti TOZD in delavski svet železarne lahko sklepali z večino glasov vseh članov (ne glede na delegacije TOZD v delavskem svetu železarne) je ostalo bore malo. Nova

kvaliteta teh organov je bil delegatski način dela, organi upravljanja zgublajo vlogo kreatorja poslovne politike in vlogo organa oblasti v tovarni, zlasti delavski svet železarne postaja vse bolj koordinator odločitev delavcev TOZD, ki jih v delavskem svetu železarne zastopajo delegacije TOZD in tako se oblast neminljivo seli v temeljne organizacije združenega dela.

Druga velika sprememba v vsebini dela samoupravnih organov in samoupravnih odnosih v temeljnih organizacijah združenega dela je nastala z ustanavljanjem zborov delavcev TOZD, kot nove ustavne kategorije neposrednega odločanja delavcev TOZD. Zbori delavcev TOZD delujejo s pomočjo sestankov samoupravnih delovnih skupin, njihova moč pa je v tem, da na tak način zadeve in probleme s temeljito razpravo veliko bolj obdelajo, da odločitve niso zgolj formalne, temveč so plod stališč in razmišljanja in da vsaka samoupravna delovna skupina izvoli svojega delegata, kateremu zaupajo in ga pooblastijo, da na zboru delegatov samoupravnih delovnih skupin TOZD usklajajo stališča z delegati drugih samoupravnih delovnih skupin.

Delovna skupina, ki smo jo s XIII. ustavnim dopolnilom vključili v neposredno samoupravljanje, je dobila s tem, ko smo ustanovili temeljne organizacije združenega dela in zbore delavcev TOZD, novo še bolj pomembno vlogo. Delovna skupina postaja del zbora delavcev TOZD in s tem pravice, da odloča:

- o statusnih spremembah temeljne organizacije združenega dela,
- o vseh oblikah združevanja v organizacije združenega dela,
- o združevanju dela in sredstev,
- o dolgoročnih in srednjeročnih programih ter o letnih načrtih temeljne organizacije združenega dela, železarne in združenega podjetja,
- o delitvi celotnega dohodka,
- o statutu in samoupravnih sporazumih, njihovih spremembah in dopolnitvah,
- o kandidatih za člane samoupravnih organov temeljne organizacije združenega dela, o kandidatih za delegate za skupne samoupravne organe, za delegate za organe družbeno političnih skupnosti in druge delegate,
- o drugih zadevah, ki jih predvidevajo ustava, zakoni, samoupravni sporazumi, statut in so neodtujljiva pravica delavcev.

Delovna skupina zaradi tega pridobi tudi novo ime, ki že samo po sebi odraža njeno novo vlogo. Delovna skupina sedaj postaja »samoupravna delovna skupina«.

Poleg pravic odločanja, ki jih ima samoupravna delovna skupina kot del zbora delavcev TOZD, pa obdrži še vse svoje dosedanje pravice in pristojnosti. Samoupravna delovna skupina v svojem ožjem delovnem okolju, kjer deluje in organizira delo, s katerim ustvarja nove dobrine, na svojih sestankih:

- oblikuje stališča do določenih vprašanj,
- izraža predloge in mnenja ter postavlja zahteve za reševanje zadev v zvezi z delom in samoupravljanjem,
- izmenjuje obojestranske informacije,

Zapis o delavskem samoupravljanju v Železarni Jesenice

- postavlja vprašanja iz celotnega področja delovanja in poslovanja obrata, temeljne organizacije združenega dela, železarne in združenega podjetja,
- obravnava druge zadeve, ki jih delavski svet TOZD daje v javno razpravo,
- nadzoruje učinkovitost izvajanja samoupravnih odločitev,
- obvezno obravnava vprašanja, o katerih delavci odločajo na referendumu,
- obravnava predloge splošnih aktov, njihove spremembe in dopolnitve,
- obravnava zadeve iz neposrednega delovnega okolja, zlasti s področja varstva pri delu.

Izkušnje so pokazale, da je v tej organizacijski strukturi samoupravljanja bil prevelik razmak med samoupravnimi delovnimi skupinami in samoupravnimi organi v temeljnih organizacijah združenega dela, ki so izvajalci stališč, pobud in odločitev samoupravnih delovnih skupin. Zvesti nagnjenjem, da samoupravljanje približamo neposrednemu proizvajalcu, podkrepljeni z določili ustave že razmišljamo, kako ta razmak zmanjšati in kako ter na kakšen način še bolj prenesti oblast v temeljne organizacije združenega dela. Začeli smo razmišljati o novi organizaciji samoupravnega sistema, začeli smo razmišljati o ustanavljanju manjših temeljnih organizacij združenega dela, po možnosti na ravni obratov. Dela smo se lotili z vso vnemo, ker se zavedamo, da bomo tako bliže uresničevanju ustave in zgodovinskim besedam tovariša Tita, ki jih je izrekel pred skupščino FLRJ 27. junija 1950, ko so sprejemali temeljni zakon o delavskem samoupravljanju. Takrat je dejal, da geslo proletarske revolucije »Tovarne delavcem« ni nikakršno abstraktno geslo, temveč ima v sebi globok vsebinski smisel in vsebuje ves program socialističnih odnosov v proizvodnji.

Z uresničevanjem ustave smo zaorali ledino še na enem področju. Delegacije, ki smo jih izvolili v temeljnih organizacijah združenega dela v zbor združenega dela skupščine občine in v skupščine samoupravnih interesnih skupnosti na področju vzgoje in izobraževanje, kulturo, otroško varstvo, socialno skrbstvo, zaposlovanje, telesno kulturo, zdravstvo, invalidsko pokojninsko zavarovanje ter znanost in raziskovanje že delujejo, vendar še zelo skromno in še niso zveza med delavci TOZD in skupščino občine oziroma skupščinami samoupravnih interesnih skupnosti. Kolikor je še nedorečenega v temeljnih organizacijah združenega dela po teh vprašanjih, toliko več je nerazumevanja v samoupravnih interesnih skupnostih za pravo dogovarjanje.

Zaključek po doslej prehojeni poti samoupravljanja

O poti, ki smo jo prehodili, o napakah in napredku, ki smo ga dosegli, bi za konec lahko napravili takle zaključek.

Delavsko samoupravljanje v teh petindvajsetih letih ni bilo namenjeno samo sebi, zato bi bilo prav, da bi spregovorili tudi o uspehih, ki smo jih v tem času dosegli v proizvodnji, v organiziranosti dela, v medsebojnih odnosih in v dvigu standarda. Kot dokaz napredka na vseh teh področjih bi lahko navedli celo vrsto primerjalnih podatkov. Naj navedemo le podatek, da smo pri nekaj manjšem številu delavcev

od leta 1950 pa do konca leta 1974 (po podatkih zaključnih računov povečali proizvodnjo za prodajo od 120.880 ton na 370.834 ton, kar je več kot trikratno povečanje, in storilnost v istem obdobju povečali z 39,2 kg/h/moža na 140,4 kg/h/moža skupne proizvodnje, kar pa je skoraj 4 krat več. Vrednostno je premik še večji, vendar je zaradi inflacije in devalvacije dinarja težko primerljiv. Povečanje ne gre samo na račun povečanih kapacitet proizvodnje, ampak tudi na račun boljše organizacije dela in proizvodnje, boljše izrabe delovnega časa in obstoječih kapacitet.

Samoupravni organi so vedno trezno cenili situacijo na določeni etapi razvoja, vedno so znali najti pravo mero, pa naj je šlo za osebne dohodke, ali za sredstva, namenjena za sklad skupne porabe in rast družbenega standarda, oziroma za poslovni sklad podjetja, namenjenega za razširjeno reprodukcijo. V tem pogledu smo napravili največ kar smo mogli, čeprav smo želeli še več. V tovarni smo zgradili nove objekte, nove naprave in modernizirali nekatere zelo zastarele obrate. Z vlaganjem v družbeno raven smo spremenili podobo Jesenic z novimi naselji na Plavžu, Podmežakljo, za progo, na Javorniku, Koroški Beli in drugod. Naš delavec je danes pomemben oblikovalec družbenega življenja v tovarni in izven tovarne. Srečamo ga kot delegata v organih skupščine občine, pri oblikovanju kulturnega, športnega in drugega rekreativnega življenja v občini, srečamo ga v samoupravnih interesnih skupnostih družbenega pomena in v samoupravnih interesnih skupnostih s področja gospodarstva. Naš delavec je v pravem smislu postal oblikovalec dela in življenja tako znotraj tovarne kot v širšem družbenem prostoru.

Samoupravnim organom so ves čas delovanja stale ob strani družbenopolitične organizacije železarne in delo samoupravnih organov dopolnjevale s svojimi predlogi, pobudami in idejami. Iskreno so nam pomagale v naših prizadevanjih družbenopolitične organizacije, posebno sindikalna organizacija je bila največkrat pobudnik in vztrajen borec za rast delavskega samoupravljanja.

II

Miha Klinar

*Rapsodija o splavarjih
na ognjeni reki*

1. Prolog
2. Setveni spev
3. Prometejeva pesem
4. Podtalni tokovi
5. Spev o dekli ubogi
6. Splavarji na ognjeni reki
7. Žrtveni spev
8. Rdeči torzo
9. Himna

PROLOG

Svoje srce

*rudarsko svetilko
sem plaho prižgal
na temnih brezcestjih noči,
izgubljenih v minulost.*

*Prisluhnil sem pesmi krvi,
ki iz mrtvih daljav
skozi moje srce se
v prihodnosti zarjo pretaka
za razbeljeno kapljo
razbeljena kaplja.*

*Vaša sem pesem postal,
pozabljeni predniki,
vi, ki na železnih poljanah
iskali ste
srečo zlatih ozar,
deželo obljubljeno,
pa vas življenje
do smrti gonilo je
v rove in k plavžem
od dnine na dnino
in ko vas zdrobilo je
v zadnjo drobtino,
v zemljo ste legli
kakor po šihlu
večni sirotniki
k večnem počitku.*

*Vaša sem pesem postal
in pesnik sirotnik
med vami, sirotniki —*

*vi, ki se v moji krvi pretakate
iz dedov, očeta in matere
iz sive davnine
kot kri praspóčetja
moje ognjene železne doline.*

*Vaša sem pesem postal,
pozabljeni delavci —
vi, ki prišli ste
od plavžev ugaslih,
fužin opuščenih,
topilci, livarji,
valjavci, žičarji,
kovači, žebjarji —
rokodelski popotniki
iz krajev slovenskih
in iz tujine —
vi, ki prišli ste
za kruhom, sirotniki,
vi, ki garali ste
za borne drobtine
vi, ki ob delu
vso kri iztočili ste,
a v plačilo
za delo dobili ste
črno razpelo,
iz železa kovano,
že zdavnaj brezimno,
že zdavnaj zrjavelo
nad gomilami vašimi,
s ščavjem preraslimi
na pokopališčih zravnanih
moje doline.*

*Vaša sem pesem postal,
izmučeni delavci,
vi, ki se v moji krvi pretakate
iz dedov, očeta in matere
v pesem
iz sive davnine.*

SETVENI SPEV

*Moli in delaj in bodi ponižen,
moli in delaj in bodi ponižen,
moli in delaj in bodi ponižen,
moli in delaj in bodi ponižen,
ponižen
ponižen
ponižen
ponižen!*

*Kot očeta in mater spoštuj gospodarja,
za vsako drobtino mu bodi hvaležen!
Kdor ni hvaležen, kdor ni ponižen,
ga po božji pravici pravica posvetna
kaznuje
preganja
z nesrečo
udarja.*

*Moli in delaj in bodi ponižen,
ponižen
ponižen
ponižen
ponižen!*

*Molil si, delal si,
bil si ponižen,
garal kot živina
v petek in svetek*

*v petek
in svetek,
v svetek
in petek*

*bogatil gospodarje,
sam pa si stradal,
stradal in hiral,
prenašal krivice,*

*a v duši,
joj, v duši
te žgalo je,
žgalo je.*

*Leto za letom
bič črne pravice
se ti zajedal je
v razbičano dušo
vse globlje,
vse globlje.*

Leto za letom
kakor ledina
se ti je duša
v grudo drobila
pod plugi krivice —
drobila
se v rovih,
ob plavžih
drobila se
letom za letom —
ali nenadoma
RDEČA BESEDA
zrno za zrnem
v dušo trpečo
kakor v prst plodno
ti pala je, pala je
RDEČA BESEDA
zrno ob zrnju
ti v duši trpeči
vzkalila je
in rdečo pšenico
v rovih pod zemljo,
ob plavžih in strojih
na železnih ozarah
rodila je
in ČRNI SIROTNIK
kot zmajal bi s pleči
si hlapčevsko breme
z duše trpeče
odvrgel, odvrgel
in z rdečim ponosom
gospodi in bogu
se prvič, se prvič
postavil po robu,
se prvič
se prvič
postavil
po robu
RDEČI UPORNIK
Oj!
zaprl si rove,
pogasil si plavže,
jeklo iz martinovk
se je izteklo,
kačam ognjenim,
razigranim od plesa
črni fakir
si nehal igrati.

Rapsodija o splavarjih na ognjeni reki

Popustile so žice
razglášene strune,
činele valjarn
so nehale peti,
bobni v žebljarnah
postali so gluhi.
Veter nad dimniki
sive vrvi je porezal,
dolino zajela
je mrakobna tišina,
TI, PUNTAR SIROTNIK,
pa rdečo svetlobo
si v krvi začutil
VECNI UPORNIK.

PROMETEJEVA PESEM

*Evropa-roparska ptica
seje smrt.*

*Evropa-roparska ptica
neti požar.*

*Kdor seje veter,
žanje vihar.
Kdor ljudstvo zatira,
nekoč bo strt.*

*To so samo besede besed,
ti pa si na verigo oblasti pripet,
na verigo oblasti si prikovan,
na žrtveniku oblasti boš žrtvovan.*

*Zlatnike kovali
bodo iz tvoje krvi.
Roparska ptica
že nate preži.*

*Za roparsko ptico
kletke ni.*

*Proti roparski ptici
si brez moči.*

*Pravica in mir... vse dim je besed:
ti si na verigo oblasti pripet,
na verigo oblasti si prikovan,
na žrtveniku oblasti boš žrtvovan:*

*Izdali so mir
in rdečo zastavo
zvodniki.*

*Ti pa korakal si v smrt
pred generali-krvniki:
krvavel si na Ceru,
krvavel si na Drini,
v gorah karpatskih
in v Soški dolini
v strelskih si jarkih umiral.*

*Tvoji koraki
kot bobni mrtvaški
so bobneli ob Soči
in bobneli na Krasu,
bobneli doma so
in v daljni tujini.*

Rapsodija o splavarjih na ognjeni reki

Kje vse si korakal?

Kje vse si umiral?

Kamenje kraško

je v tvoji krvi cvetelo

in sneg

v zimah ruskih.

Čemu si korakal?

Za kaj si umiral?

Za kaj in za koga?

ujetnik na Ruskem

si z gnevom razmišljal

v Vjeckem močvirju,

v gozdovih sibirskih

in v srcu preklinjal

večni sirotnik brez domovine

vse domovine na svetu.

Doma pa so žene,

otroci in starci

ob delu in gladu

morali mreti.

Za koga?

Za koga?

te gnev je sežigal

in v žgočem sovraštvu

najraje

ves svet bi zadavil.

Pa se tema je nad stepo leđeno

z rdečimi bliski v požaru razklala,

svet kot da v dvoje se je planetov razlomil

v rdečem Oktobru

in zarja svobode se je v tebi prižgala

SIROTNİK — UPORNIK.

In že si korakal

vojak delavske vojske

z rdečo pesmijo v duši

svetlobi naproti —

svetlobi, ki mora prižgati na svetu

novu življenje delavcu, kmetu,

vsem, ki skele jih krivice okovi,

vsem, ki nasilje jih biča še z biči,

naj bi se zvezda rdeča prižgala,

ZVEZDA — VODNICA.

V RDEČEM VIHARJU

*Evropa-roparska ptica
v strahu predsmrtnem
je vztrepetala.*

OKTOBRSKA BAKLA

*je rdeče plamene upora
v srca vsem bednim, trpečim,
nesrečnim na svetu prižgala.*

UPORI IN STAVKE

in spet si korakal

PUNTAR SIROTNIK

s pestjo stisnjeno v duši

SLOVENSKI UPORNIK:

*ustavil si stroje v jeseniški dolini,
zahrumele so ulice po miru in kruhu,
v Ljubljani, v Zasavju si se potisočeryl
in v Miljah
in v Trstu.*

*V mornarski obleki si v Boki
prapor upora razvil.*

Pred ženami

z rdečo zastavo

si korakal v Ljubljani.

Vojak v Judenburgu

s svinčenkami križan si bil.

In v Muravu, v Radgoni

krvavel si pod streli.

VRELCI KRVİ

pa kot bakle krvave

so nove plamene prižgali:

v Trbovljah si stavkal,

v Mežici in Črni.

V Idriji si živemu srebru

cinobraste žile zaprl.

V Mariboru na črte si tračnic

note koračnice rdeče zapisal

in zakorakal

po ulicah mesta ob Dravi.

Množic krvaveči protest

povsod si korakal:

republiki kmečki si v Vinici

puntar slovenski zvestobo prisegel.

V Šmihelu in Stopičah

sam si postal si vladar.

Rapsodija o splavarjih na ognjeni reki

*V ravnem Prekmurju
si zvezdo sovjetsko prižgal:*
ČAST DELU

IN DELU OBLAST!
Povsod plamenel si
v rdečem uporu,
Gospodi po robu
si se v Mariboru
postavil vojak...

K rdeči svobodi bi narod hlapcev korakal,
k rdeči svobodi korakal bi proletariat,
pa so ga izdali vodniki-zvodniki
in pri ministrskih jaslih postali
lakaji pijavk.

PUNTAR SIROTNİK pa krvavel si pod streli:
na Zaloški cesti
vrtnica rdeča
med trni svinčenk
ti zacvetela je
na prsih uporniških.
V Trbovljah razklali svobodo
so bajoneti.
V jeseniški dolini
ob ploščah oklopnega vlaka
se v kri je razbil
uporniški rdeči vihar:

Jočite, žene,
jočite, matere,
bratje in sestre,
očetje, otroci,
starci in starke
za vlakom krst črnih
z Zaloške ceste.

Vse lokomotive, zatulite žalost,
žalost zatulite, mrtve sirene,
nad črnimi krstami rdeče svobode
zatulite žalost!

S kopiti, SIROTNİK, so na tla te pobili,
v jeklene okove so te vkovali,
prebili so noge ti z rapallskimi žebli,
desnico so zvili ti ob Dravi in Zili
in jo pribili
na rob Karavank,
levico zlomili ti v prekmurski ravnini:
žebli, o žebli
so kamni meja.

*Z žico bodečo so nago telo ti prepredli.
Z biči kot v bajki Prometeju ptice
s kljuni jeklenimi
so ti hoteli
Prometejev ogenj
iz prsi izključvati.
V ječe si romal med bajoneti,
v prisilna izgnanstva
pregnanec med brati.
Umiral pod streli si
in v rabljevih zankah,
pod noži Orjune
in v mukah Glavnjače,
umiral si z ognjem prometejskim v duši
pa kakor Prometej
nisi mogel umreti.*

PODTALNI TOKOVI

*Ugasli plameni, a pod pepelom
žerjavka upora ni nehala tleti.*

*Podtalni tokovi v nedrjih zemlje
pod črnim nasiljem ne smejo umreti.
Še gnala bo kri src rdeče turbine
za luči revolucije, ki nikoli ne mine.
Zato, puntar SIROTNIK,
naprej skoz temine!*

*ČAS PA JE MORJE, VIHARNO IN SIVO,
OBZORJE MEGLENO JE SIVO KOT JEČE,
KI VANJE JE ČAS ČLOVEKA ZAPRL,
DA BI OBZORJA K RDECI OBALI,
OBZORJA K ČLOVESKI SVOBODI IN SREČI
POD TEŽO ŽIVLJENJA NIKDAR NE UZRL.*

*Tam pred tovarno
ob mreži je stal
fant
star osemnajst let*

*Dela zaman je
v tovarni iskal
fant
star osemnajst let*

*Gledal sem gledal
bledi obraz
gledal sem gledal
vsak dan*

*Vsak dan je bil drug
in vendar enak
Vsak rad bi delo
in kruh*

*Tam pred tovarno
ob mreži je stal
fant
star osemnajst let*

*Vsak dan bolj suh
vsak dan bolj bled
vsak dan bolj daleč
kruh.*

*Kdo na križpotjih, v temo izgubljenih,
nam, razdvojenim pred lučmi varljivimi,
prižgal brez laži bo na poti k prihodnosti
pravi signal?*

Črni rudarji med skladi premoga
nemočni preklinjajo bedo in glad.
Otroci v barakah kot oljne svetilke
slabotno brlijo, medlijo, ugašajo.
In žene kot sence nemočne in tihe
se spreminjajo v vzdihе,
v solzé se drobijo,
da človek najraje, pijan od brezupa,
nad sabo z dinamitom obok bi porušil
in v smrt se pokopal
pod črnimi skladi premoga
v prah črni
peščica prahu.
Joј, o prejoј!

PROČ Z MISLIMI ČRNIMI!

PUNTAR SIROTNİK
rudar med rudarji
sam beden, sam gladen
pa poје o zarji:
o zarji, ki vabi
vse bedne, trpeče
na breg rdečega jutра
k rdeči pomladi.

ČAS PA JE MORJE, VIHARNO IN SIVO,
OBZORJE MEGLENO JE SIVO KOT JEČE,
KI VANJE JE ČAS ČLOVEKA ZAPRL,
DA BI OBZORJA K RDEČI OBALI,
OBZORJA K ČLOVEŠKI SVOBODI IN SREČI
POD TEŽO ŽIVLJENJA NIKDAR NE UZRL.

O bratje rudarji, pokoplјite strah,
zvrhajte srca z rdečim pogumom,

VI ČRNI KURJAČI V NEDRJIH ZEMLJE
VI ČRNI KURJAČI V NEDRJIH LADJE
VI RDEČI MORNARJI V MORJU VESOLJA
napolnite kotle z rdečim gorivom,
s svojimi srci poženite turbine,
da se rdeči vijaki zavrtajo smelo
skozi vihar v razbesnelost vodovja.

O bratje rudarji, pokoplјite strah
pred črno temino in pred viharji:
zvezda vodnica v srcih nam sveti,
s svetlobo nas kliče, vabi nas k zarji
na breg rdečega jutра k rdeči pomladi.

Rapsodija o splavarjih na ognjeni reki

PUNTAR SIROTNIK

rudar med rudarji
večni Prometej
večni upornik
z rudarsko svetilko
v črnih Trbovljah
je rdeči svetilnik
prižgal
in bratom po srcu
in bratom po delu
dal
rdeči signal
za pot
k rdeči prihodnosti.

V Lescah so kovinarji
kladiva rdeča pognali
in sebe skovali
v plug, ki ledino
gladnim pravice
oral je za setev
rdeče pšenice.

Stavka za stavko trka na vrata
za bedne od vekov na veke zaprta
in zapečateni s tisoč pečati
SIROTNIK V SIROTNIKU ZAČUTIL JE BRATA
IN Z BRATI SIROTNIKI ZDRUŽIL SE V PLAMEN
v plamen varilni, ki jeklo prevrta
in s tisoč pečati zapečateni vrata
za bedne od vekov na veke zaprta.

ČAS PA JE MORJE, VIHARNO IN SIVO,
OBZORJE MEGLENO JE SIVO KOT JEČE,
KI VANJE JE ČAS ČLOVEKA ZAPRL,
DA BI OBZORJA K RDEČI OBALI,
OBZORJA K ČLOVESKI SVOBODI IN SREČI
POD TEŽO ŽIVLJENJA NIKDAR NE UZRL.

Teža je v duši, pa je srce izihleti ne more.
Ti jo razumeš. Ti, ki si leta
taval v brezupu za delom in kruhom,
pa so povsod ti, **PUNTAR SIROTNIK,**
gospodarji-pijavke zapirali duri.

ZATO SI BIL, SI IN BOŠ VEČNI UPORNIK

dokler na svetu, na tej žalostni ladji,
človeška svoboda ptica bo v kletki,
dokler pravica bo romala v ječe
vsa nebogljena med bajoneti,
dokler nasilje kapitan bo na ladji,
dokler nasilje krmar bo ob krmilu,
dokler nasilje bo krojilo resnico,
dokler nasilje-sejalec nesloge
z neslogo drobilo bo sužnje uboge,
črne galeote, k pečem prikovane,
črne galeote, vprežene k strojem,
črne galeote, pripete na žice
k razbeljenim veslom na reki ognjeni
in hranjene s sajami, prahom in znojem,
DOKLER BOŠ VOLJNO PRENAŠAL KRIVICE,
NE BO NE SVOBODE IN NE PRAVICE.

Dokler boš žrtev črne nesloge,
bile te bodo z bičem nadloge,
dokler le kaplja boš med kapljami znoja,
dokler boš voljno prenašal krivice,
prenašal krivice voljno brez boja,
ne bo ne svobode in ne pravice.

DROBNO DREVESCE SI, VIHAR TE IZRUIJE,
LE V MNOŽICO ZDRUŽEN LAHKO ČLOVEK KLJUBUJE
kot gozd se postavi viharjem po robu,
nasilju kljubuje, kljubuje krivici
in z bojem pravico si izbojuje.

STAVKA ZA STAVKO TRKA NA VRATA
ZA BEDNE OD VEKOV NA VEKE ZAPRTA
IN ZAPEČATENA S TISOČ PEČATI.
SIROTNIK V SIROTNIKU ZAČUTIL JE BRATA
IN Z BRATI SIROTNIKI ZDRUŽIL SE V PLAMEN:
V PLAMEN VARILNI, KI JEKLO PREVRTA
IN S TISOČ PEČATI ZAPEČATENA VRATA,
ZA BEDNE OD VEKOV NA VEKE ZAPRTA.

Rdeči splavarji
na rekah ognjenih,
železarji-sirotniki
iz moje doline
so nagnali zvodnike
sejalce razdora
sejalce nesloge
in se pretalili
in se prekalili
v jeklo in gong
ZA OZNANILO UPORA.

Rapsodija o splavarjih na ognjeni reki

*Količevski delavci
so kriknili v bedo
in z ognjenimi črkami
svojo besedo
so zapisali
na rdeči lepak.*

*Rudarji v Poljčanah
so rove zaprli
in naravnali,
da bedo bi strli,
na rdečo koračnico
rudarski korak.*

*Na gradbiščih
težaki so krampe odvrgli,
samokolnice vse
so v trenutku obstale
škripčevje v hipu
je onemelo,
roke, ki v kvadre
granit so klesale,
odložile so kladiva
izpustile so dleta,
iz rok zidarskih
kela za kelo
je pala*

PESTI SO SE DVIGNILE

*nemi mešalci
so rdeči cement
zavrteli;
misli kot bliski
so švignile
k rdeči prihodnosti:*

*Vsi so zaslutili jo,
vsi začutili so,
da v sebi jo nosijo.*

*Revščina kmečka
se v zvezo združuje,
s hrano podpira
sirotnike — brate
po rudnikih črnih
po sivih tovarnah,
kot da punt rdeči
z delavci snuje
punt zoper pogoltno
nenasitno gospodo,
gospodo, ki jemlje
ljudstvu svobodo*

LJUDSTVO SE ZBIRA;
TREPETAJTE, TIRANI

Na tehtnico časa
študentje v Ljubljani
so položili
rdečo utež

sinovi sirotnikov
sirotniki sami
so zakorakali
z ramo ob rami
za rdečo zastavo
sami proletariat.

Kranjski tekstilci
napeli nove so statve
in njihov votek
je nove votke pogнал
v Loki, Tržiču in Tacnu
preko Ljubljane

do Maribora
kot da Slovenija vsa
rdeče so statve,
ki nanje je NAROD SIROTNİK napel
nit rdečo upora.

Stavka za stavko . . . Srce mi v zanosu
delavske kronike liste odpira
in ko jih prebira, komaj da sluti
v rdeči svetlobi

kapljo grenkobe
sirotnikove bridke
in grenke povesti.

SPEV O DEKLI UBOGI

I

*O domovina, v deklo ubogo
so te ponižali večni sleparji —
tvoji vladarji in oblastniki
fraki gosposki in črni talarji.
Leto za letom so kri ti sesali
in te pehali v zlo in nesrečo.
Za vrečo zlatnikov bi vso te prodali
s sklepnikom zlatim, z nevestino pečo.
Za tvoje otroke — sirotne trpine
le bič so imeli in črne drobtine.
Kdor pa je kriknil in terjal pravico,
je romal v okovih iz temnice v temnico:*

*IZ GLAVNJACE V MITROVICO
V MARIBOR IZ MITROVICE
KER LJUBILI SO PRAVICO
SINOVI DEKLE MUČENICE
V BILEČO IN LEPOGLAVO
SINOVI DEKLE MUČENICE
KER LJUBILI SO PRAVICO
IZ GLAVNJACE V MITROVICO
V MARIBOR IZ MITROVICE
V BILEČO IN LEPOGLAVO
SINOVI DEKLE MUČENICE
KER LJUBILI SO PRAVICO*

*O domovina — dekla uboga,
tvoje otroke psovali so s ščavi
ob morju in Soči in ob Nadiži,
na Krasu in v Brdih in ob Vipavi,
ob Teru in v Reziji in v Benečiji,
s čuši in psi ob Zili in Dravi.*

*Tuji oblastniki so se jih lastili
in tvojo besedo teptali, drobili.
Narod sirotni brez domovine
zdrobili kot kruh bi do zadnje drobtine.
Kdor pa boril se je za ljudske pravice,
je moral v okove, je moral v temnice:*

IZ GLAVNJACE V MITROVICO
V MARIBOR IZ MITROVICE
KER LJUBILI SO PRAVICO
SINOVI DEKLE MUČENICE
V BILEČO IN LEPOGLAVO
SINOVI DEKLE MUČENICE
KER LJUBILI SO PRAVICO
IZ GLAVNJACE V MITROVICO
V MARIBOR IZ MITROVICE
V BILEČO IN LEPOGLAVO
SINOVI DEKLE MUČENICE
KER LJUBILI SO PRAVICO

Črni mešetarji, večni sleparji
fraki gosposki in črni talarji —
 črni čuvarji gosposke pravice
 v strahu pred žarom rdeče resnice
 raje postali so grobokopi
 za črno sekiro med črnimi snopi,
 in se priklanjali raje zločinu,
 zlu, ustoličenem v rjavem Berlinu,
 zločinu, ki pisal usodo je dekli,
 dekli, ki so jo do golega slekli
 in jo pehali v zlo črne nesreče,
 a njene otroke pošiljali v ječe:

IZ GLAVNJACE V MITROVICO
V MARIBOR IZ MITROVICE
KER LJUBILI SO PRAVICO
SINOVI DEKLE MUČENICE
V BILEČO IN LEPOGLAVO
SINOVI DEKLE MUČENICE
KER LJUBILI SO PRAVICO
IZ GLAVNJACE V MITROVICO
V MARIBOR IZ MITROVICE
V BILEČO IN LEPOGLAVO
SINOVI DEKLE MUČENICE
KER LJUBILI SO PRAVICO

- Kot da mi v žilah kri že suši se,
stihi drobijo se v letopise,
 pa bi mi morala bruhati krike
 na večne sleparje, na oblastnike,
 na vse te pohlepne bogate barabe
 na pragu prihodnosti pred vrati pozabe.

*Oblast kot prekletstvo od veka do veka
slepari in biča, zaslužnjuje človeka
v imenu boga in zlaganih idolov
v lestvici durov za lestvico molov,
z zvoki koračnic med vižami viž
ga s trdimi duri pribija na križ.*

*Stihi drobijo se v letopise,
kot da mi v žilah kri že suši se,
pa bi mi morala bruhati krike
na večne sleparje, na oblastnike.*

*Ti veš, ki oznanjal si rdečo resnico
in iz temnice romal v temnico:*

**IZ GLAVNJACE V MITROVICO
V MARIBOR IZ MITROVICE
KER LJUBILI SO PRAVICO
SINOVI DEKLE MUČENICE
V BILEČO IN LEPOGLAVO
SINOVI DEKLE MUČENICE
KER LJUBILI SO PRAVICO
IZ GLAVNJACE V MITROVICO
V MARIBOR IZ MITROVICE
V BILEČO IN LEPOGLAVO
SINOVI DEKLE MUČENICE
KER LJUBILI SO PRAVICO**

*Nad križem iz vislic je roparska ptica
bila že na preži na žrtve v Evropi,
a tebe SIROTNIK na obtoženski klopi
sodila je zločinska gosposka pravica
kot brate na Dunaju, v Rimu, v Berlinu,
odkar kapital je dal prestol zločinu,
odkar na visokonapetostne žice
komponirala smrt je črne vrstice
s črnimi notami iz porcelana,
odkar je pravica bila poteptana,
odkar so nataknili ji na roke lisice
in jo gonili v črne temnice:*

**IZ GLAVNJACE V MITROVICO
V MARIBOR IZ MITROVICE
KER LJUBILI SO PRAVICO
SINOVI DEKLE MUČENICE
V BILEČO IN LEPOGLAVO
SINOVI DEKLE MUČENICE
KER LJUBILI SO PRAVICO
IZ GLAVNJACE V MITROVICO
V MARIBOR IZ MITROVICE
V BILEČO IN LEPOGLAVO
SINOVI DEKLE MUČENICE
KER LJUBILI SO PRAVICO**

II

Z RAZBOJNIKOM SO PSOVALI TE FRAKI IN POPI,
ljudske svobode in sanj grobokopi.

Cerkve so v hiše laži spremenili
farizeji, ki Kristus razgnal bi jih z biči,
farizeji, ki Kristusu bi danes sodili
in gnali na Golgoto ga med biriči,
psovali vso pot ga kot antikrista
in križali vnovič ga kot — komunista.

Z razbojnikom so psovali te večni sleparji,
FRAKI GOSPOSKI IN ČRNI TALARJI.

Ne Kristusu, križu iz vešal so služili
in nemškemu orlu — tej roparski ptici,
ki nosila je smrt pod meseršmitskimi krili
španskemu ljudstvu in njegovi pravici
za oblast in pravico brezdelne gospode,
gospode, ki strah jo je ljudske svobode.

TI PA IZ JEČ si se prebijal čez meje,
da bi pretihotapil se čez Pireneje,
in bežal pred psi, ki so povsod ti sledili,
doma in na tujem te z žandarji lovili,
z žandarji iz Avstrije, Češke in Švice,
z žandarji — čuvarji gosposke pravice,
s čuvarji oblasti brezdelne gospode,
gospode, ki strah jo je ljudske svobode.

ČEZ EVROPO prebijal si se sam skozi ječe,
kot da brez boja ni ceste do sreče,
kot v duši bi nosil besedo prisege
proti oblasti brezdelne zalege,
brezdelne zalege — pohlepne gospode,
ki ljudstvu odreka pravico svobode.

Zato si prebijal se od meje do meje
za pot, ki te vodila je čez Pireneje.

PREBIJAL SI SE v pirenejske strmine,
za tabo že zdavnaj bile so daljine:

Gordun in Nancy, Pariz, Perpignan,
nov svet se odpiral ti je kakor dlan:
Figueras z mogočno srednjeveško trdnjavo,
Barcelona, Valencia, obris Albacete...

ODŠEL SI NA FRONTO V BLIŽINI MADRIDA
in že si pognal se v naskok na Brunete.

Pri Villi nueva de la Cañada
okusil si težke izgube napada
in prvo slast:

zmago brigade Dimitrov.

Rapsodija o splavarjih na ognjeni reki

Ciudad Universitaria pred fašisti ni pala:

rdeča svoboda še je vihrala.

Ob reki Manzanares nezaceljene rane:

naselja v pepelu, vasi razdejane

z bombniki črnih in rjavih fašistov

do zadnjega branjene s krvjo komunistov.

Rane, o rane... a pljuča in usta

sežigalo žgoče je sonce avgusta.

Noč. Postaja brez luči. Kompozicije vlakov.

V zvezdah nebo — nebo brez oblakov

z vzdihom globokim s tabo zatone

naglo v temo v zaprte vagone.

Tiri. Neznosna soparna vročina.

Pot in prihodnost: vse je temina.

Udi premrli. Prepotena telesa.

Gneča. Enoličnost, ki pojo jo kolesa.

Pesem koles ne zaziba te v spanje.

Brez sna vse do jutra, ki skozi špranje

kot noži Marokancev se zasvetlika.

Kam pelje ta vlak, skrivnost je velika,

in koga prikrivajo zaprti vagoni,

prikriti je treba peti koloni,

najčešče oblečeni v svečeniške talarje,

ki skrunijo ljudstvo in božje oltarje.

Dan je razbeljen. V vagonih tišina.

Postaja v Valenciji. Morja bližina.

V nosnicah je vonj po pelinu in smilju.

Vlak se premakne: »Se nismo na cilju?«

CILJ JE PRIHODNOST, KI PRIDE ZA BOJEM,

S KRVJO TLAKOVANA IN DELAVSKIM ZNOJEM.

TO NI PRIHODNOST BREZDELNE GOSPODE,

GOSPODE, KI STRAH JO JE LJUDSKE SVOBODE.

Pozdravi. Zastave na izstopni postaji:

Caspe terasaste z oljčnimi gaji,

prijazni ljudje, razgreta dekleta:

želja po ljubezni se v srcih razcveta

v vrtnico rdečo — rožo poletja

ob pesmi in vinu sredi živega cvetja.

Kruh dobre besede. Ob Internacionali

ljudje vseh dežel bomo bratje postali.

Slovo. Tovornjaki. Prah. Žgoča vročina

kot da zažgala bo zrak, poln bencina.

Prah lepi ti ustnice. Cementira te z znojem,

ti pa v daljavo drdraš novim bojem

naproti med borci brigade Dimitrov.

Spomin na dekleta ugaša prehitro

in misli že slutijo smrti bližino:

LE KAJ TE, SIROTNİK, JE GNALO V TUJINO?

*Tujina? razmišljaš ... Ne! Domovina
svobodnega ljudstva ni zate tujina,
saj braniš kot lastno jo kri in lastnino,
braniš jo, braniš pred domovino
bogatih pijavk in črnih sleparjev,
sleparjev, ki napravili so iz oltarjev
prestol Molohu brezdelne gospode,
gospode, ki strah jo je ljudske svobode.*

**ŽE ZDAVNAJ SI VEDEL: DVE DOMOVINI
POZNAJO NA SVETU SIROTNI TRPINI.**

*Vse, skoro vse so dekle uboge,
žrtve bogatih in naše nesloge:*

**DOMOVINA BOGATIH NAM VLADA S PRESTOLOV
V IMENU BOGA IN ZLAGANIH IDOLOV**

*domovina bogatih, ki v prah bi zdrobila
špansko svobodo in jo ubila.*

**DOMOVINA GOSPODE DOMOVINA NI TVOJA,
TVOJA BO PLOD LE TVOJEGA BOJA.**

*SVOBODA GOSPODE NI TVOJA SVOBODA,
TVOJO SVOBODO ZASUŽNJUJE GOSPODA.*

**DOMOVINA GOSPODE ZATO NAJ POGINE,
DA ČLOVEK — SIROTNIK BREZ DOMOVINE
DOMOVINO BO NAŠEL DELAVCU, KMETU
IN VSEM, KI ŽIVLJENJE OHRANJAJO SVETU.**

*Ob reki Martin pod brezoblačno sinjino
seme za tako si bil domovino.*

*Bil si kot zarja, ki v rdeče zastave
na zahodu oblekla je sinje daljave.*

*Gledal si sonce v rdečem zatonu
in tonil v daljavo sam v bataljonu,
proti gričem korakal v neznano daljino
v boj za svobodo in domovino ...*

*Jutro izvija iz naročja noči se,
kot da poraja iz same krvi se,
v boju prelite za mesto Belchite:*

*smrt besna kot gadi iz line zvonika
v zatišje po bitki nič več ne sika.
Zemlja ne bruha več ognjenih gejzirov,
v noč lije tišina kot iz praznovirov.*

*Zvoki kitare. Nekdo tiho zapoje.
Noč zemljo povija v svoje povoje.*

*Smer Zaragoza in Sillero krvavi
se na umiku izgublja v daljavi.*

*Nad tabo letala iz gnezd roparske ptice
na preži morilske gosposke pravice.*

Za tabo so griči in krvavi Sillero ...

Rapsodija o splavarjih na ognjeni reki

*Kako brez streliva bi branil Zuero:
porezali niso kril roparski ptici,
saj je služila gosposki pravici.
Čas se utaplja v krvavi jeseni:
v smrt se osipajo dnevi megleni.
Se gledaš Zaragozo in stolpe v daljavi,
čas pa je reka v strugi krvavi.
Leto prelomi se v Tamariti,
a slutnje že črne te zapredajo v niti.
Pri Teruelu že čutiš moč črne gospode,
gospode, ki polasča se ljudske svobode...*

III

*Stihi drobijo se v letopise,
kot da mi v žilah kri že suši se,
pa bi mi morala bruhati krike
na črne sleparje, na oblastnike:
črni mešetarji — večni sleparji
fraki gosposki in črni talarji,
črni čuvarji gosposke pravice
v strahu pred žarom rdeče resnice
raje postali so grobokopi
za črno sekiro med črnimi snopi,
v roko so segli raje zločinu,
zlu, ustoličenem v rjavem Berlinu,
in ljudstvom Evrope grob izkopali,
ko špansko svobodo so žrtvovali,
ko roparski ptici brez boja pustili,
da se Karavank je dotaknila s krili,
da kremplje zasadila je v češke Sudete,
da Prago ujela je v mreže razpete:
Praga je pala na dan, ko v Madridu
evropsko svobodo so postavili k zidu.*

*Stihi drobijo se v letopise,
kot da mi v žilah kri že suši se,
pa bi mi morala bruhati krike
na črne zločince, na črne krvnike
za grozo ugaslo umirajočih
z zlomljenimi tilniki v srednjeveških obročih,
za vse postreljene in umorjene
otroke in starce, moške in žene,
za žrtve nesrečne ČRNE PRAVICE,
PRAVICE, KI PRAVICI JE PLJUNILA V LICE:*

*Evropska gospoda pred gospodo v Madridu,
evropsko svobodo je postavila k zidu.*

*Kdor pa boril se je za špansko pravico,
v Franciji moral je v taborišče za žico.*

Ti v Gursu in taboriščih blizu Marseilla
si se počutil kakor odsekana veja
in gledal nemočen roparsko ptico,
kako zmage gotova razpela je krila
in Varšavi kremplje v srce zasadila ...
O črna jesen pred črno pomladjo,
ko z naslado morilsko, morilsko in gadjo,
zasikala smrt je nad Kopenhagnom in Oslom,
potem pa planila za morilskim je poslom
v Bruselj in Haag neustavljiva,
zmage gotova, nepremagljiva ...
O črna pomlad in še bolj črno poletje,
ko setev zločina šla v bujno je cvetje
s padcem Pariza ... O črno poletje:
kljukasti križ bil nad Parizom razpet je ...
Ti pa si bil kot odsekana veja
za žicami v taboriščih blizu Marseilla.
Pa si pobegnil PUNTAR SIROTNIK,
se vkrcal na ladjo vtihotapljeni potnik,
na ladjo, ki te nosila je v srcu do Splita
lačnega, žejnega med kupi premoga
k domači obali, kjer s solzami oblita
te DOMOVINA — DEKLA UBOGA
čakala je sina upornika.

IV.

Stihi drobijo se v letopise,
kot da mi v žilah kri že suši se,
pa bi mi morala bruhati krike
na večne sleparje, na oblastnike:
oblast kot prekletstvo od veka do veka
slepari in biča, zaslužnjuje človeka
v imenu boga in zlaganih idolov
v lestvici durov za lestvico molov,
z zvoki koračnic med vižami viž
ga s trdimi duri pribija na križ.
Ti veš, ki boril si se za pravico,
pa so obdali te z bodljikavo žico:
TJA ČEZ HRIB IZ IVANJICE
SINA DEKLE MUČENICE
SO TE GNALI V MEĐUREČE
V MEĐUREČE ZA BODEČE
ZA BODEČE ČRNE ŽICE
SINA DEKLE MUČENICE
OBLASTNIKI GROBOKOPI
KI V PODJARMLENJI EVROPI
SO SLUŽILI RJAVI PTICI
RJAVI PTICI — ROPARICI

Rapsodija o splavarjih na ognjeni reki

*Če ogenj prometejski te v prsih skeli,
da bi bogove ponižal v ljudi,
boš zgorel v pepel na dnu črnih temnic
ali med črtami bodljikavih žic.*

*Povest je stara, kot star je svet:
na verigo oblasti si suženj pripet,
na verigo oblasti si prikovan,
na žrtveniku oblasti boš žrtvovan.*

Kot lutka na nitkah si oblasti.

Roparska ptica nate preži.

Za roparsko ptico kletke ni.

Proti roparski ptici si brez moči.

*Povest je stara, kot star je svet:
na verigo oblasti si suženj pripet,
na verigo oblasti si prikovan,
na žrtveniku oblasti boš žrtvovan.*

*Stihi drobijo se v letopise,
kot da mi v žilah kri že suši se,
pa bi mi morala bruhati krike
na črne pijavke, na oblastnike:*

*črni mešetarji — večni sleparji,
fraki gosposki in črni talarji,
črni čuvarji gosposke pravice,
pravice, ki pravici je pljunila v lice,
raje postali so grobokopi
za črno sekiro med črnimi snopi,
raje so segli v roko zločinu,
zlu, ustoličenem v rjavem Berlinu,
zlu, ki namenil pogibel je dekli,
dekli, ki so te do golega slekli.*

O domovina, kakor šakali

so oblastniki s tabo ravnali

in te pehali v zlo in nesrečo:

za mrvico oblasti so te prodali

s sklepnikom zlatim, z nevestino pečo.

SPLAVARJI NA OGNJENI REKI

ČAS
Z BREZČUTNIM OBRAZOM
ČAS
Z MRTVAŠKO LOBANJO
ČAS
KI NAS DROBI
KAKO NAJ POSTANEM
KAMEN
ČE SEM LE GRUDA
DROBLJIVE PRSTI

Mesec je strune razpel
na črno harfo host.
Z nevidnimi prsti
je pesem turobno ubral
veter — virtuoz.

Zazvenel je prvi akord
bolj kot jeklo trd
in se zarezal
nam je v srce,
kot da bi kdo
udaril trdó
ob bajonet.

In že
je pod nevidno taktirko
zaigral
orkester

stoletnih gozdov,
In veter — harfist
je na strune ubral
žalostinko z grobov.

In glej:
visoko v skalah je stal
koščeni dirigent.

Pod njegovo taktirko
je orkester igral

divje
divje
divje igral
koračnico
v smrt.

Rapsodija o splavarjih na ognjeni reki

DNEVI SO NAŠI
SOLZNE OČI
KAKOR DA SMRT
NAD NAMI VISI
SKORO BO ROKE
KOŠČENE SPUSTILA
IN NAS MORILA
VSE POMORILA

NE! PUNTAR SIROTNIK
se je vzravnal
kakor včlovečen protest
nad vijoličaste zublje gozdov
nad okamenele plamene gora
do neba
in v svoje srce
je skríl
vso slovensko zemljó.

PUNTAR SIROTNIK
koračnice svoje igra:
Slišite podtalnih vod tok?
Skoro za slapom slap
zabobni iz gora.
Skoro turbine nevidne
se zavrte
in skoro
sredi pošastne teme
krikne
za lučjo luč
iz vseh src
sikne
za bliskom blisk
v črni vihar
in za kresom kres
zaneti upor
v požar.

PUNTAR SIROTNIK
puntarsko pesem igra:
DROBNO DREVESCE SI
VIHAR TE IZRUIJE
LE V MNOŽICO ZDRUŽEN
ČLOVEK KLJUBUJE
KOT GOZD SE POSTAVI
VIHARJU PO ROBU
ROBSTVU KLJUBUJE
KLJUBUJE NASILJU
ZA LJUDSKO IN SVOJO
SE SVOBODO BOJUJE

PUNTAR SIROTNIK
UPORNIŠKE PESMI IGRA:
BORBA ZA BORBO
TRKA NA VRATA
ZA BEDNE OD VEKOV
NA VEKE ZAPRTA
SIROTNIK V SIROTNIKU
ZAČUTIL JE BRATA
IN Z BRATI SIROTNIKI
ZDRUŽIL SE V PLAMEN
V PLAMEN VARILNI
KI JEKLO PREVRTA
IN S TISOČ PEČATI
ZAPEČATENA VRATA
ZA BEDNE OD VEKOV
NA VEKE ZAPRTA.
GOSPODA POKLEKA
PRED NAŠE KRVNIKE
ZA DROBTINO OBLASTI
ZA SVOJE ZLATNIKE
DOMOVINA GOSPODE
DOMOVINA NI TVOJA
TVOJA BO PLOD
LE TVOJEGA BOJA
SVOBODA GOSPODE
NI TVOJA SVOBODA
TVOJO SVOBODO
ZASUŽNJUJE GOSPODA
DOMOVINA GOSPODE
ZATO NAJ POGINE
DA ČLOVEK — SIROTNIK
BREZ DOMOVINE
DOMOVINO BO NAŠEL
DELAVCU, KMETU
IN VSEM, KI ŽIVLJENJE
OHRANJAJO SVETU.

*Ne, dekla uboga
se gospodi ni vdala,
pred roparsko ptico
na kolena ni pala,
ni zbala se rabljev
in ne viharja
ne kolov in vislic
in ne požara —*

VSTALA
Z OBRAZOM JE MUČENICE
KLJUBOVALNO
PRED GNEZDOM
ROPARSKE PTICE
BOLJ LEPA
BOLJ ČISTA
KOT JUTRANJA ZARJA
IN NAROD — SIROTNIK
SE JE VZRAVNAL
IN NAROD — SIROTNIK
SE JE POGNAL
KOT V REKO OGNJENO
RDEČI SPLAVAR

*suženj, ki ruši
svet s pesmijo v duši:*

*Zaman, gospodje, spletkarite,
zaman, gospodje, sleparite!
Dekla uboga se vam ne vda,
zločinski oblasti se majejo tla.
Zaman, gospodje, sleparite,
zaman, gospodje, spletkarite:*

*V imenu Kristusovih ran
se z razbojniki družite,
v imenu Kristusovih ran
križu iz vislic služite.*

*V imenu Kristusovih ran
nas pobijate,
v imenu Kristusovih ran
k nebu oči zavijate.*

*V imenu Kristusovih ran
domove nam požigate.
V imenu Kristusovih ran
k bratomoru pridigate.*

*»V imenu Kristovih ran
naj pogine partizan!«
s prižnic ščuvate.*

*V imenu Kristusovih ran
ljudstvu v dušo pljuvate.
Zaman, gospodje, spletkarite,
zaman ljudstvo nesrečno sleparite,
ljudstvo teptano se vam ne vda:
zločinski oblasti se majejo tla!*

Razpoke dobivajo
ječ sivi zidovi,
rešetke prešibke so
prešibki okovi
za rdeče izvire
rdeče resnice
za žejne svobode
za žejne pravice
Gospoda pokleka
pred naše krvnike
v strahu za svojo oblast
in zlatnike,
krdelo pijavk
in črnih sleparjev,
sleparjev, ki napravili
so iz oltarjev
prestol MOLOHU
brezdelne gospode,
gospode, ki strah
jo je ljudske svobode
Ljudstvo teptano se vam ne vda:
zločinski oblasti se majejo tla!
NAROD — SIROTNIK
VAM KORAČNICO ČRNO IGRA:

Podli računarji,
listi prepereli
ste se obleteli
z ljudskega drevesa
v smrtnem strahu
prebledeli:
v deželi poraženi
v deželi pregaženi
pesem svobode
oznanjajo streli —
v deželi zaslužnjeni,
v deželi izmučeni
bratje teptani
zedinjeni
v prisego so dvignili
pest,
bratje sirotniki.
Zaman sikate,
gadje!

Rapsodija o splavarjih na ognjeni reki

*Skozi pekel
vaših ječ,
skozi pepel
vaših taborišč,
pod vešali
mimo kolov
V BOJU
VODI NAS K SVOBODI
TISOČ RDEČIH CEST.*

*Ubijajte! Požigajte!
Naj zgorijo domovi!
Lepši bodo novi...*

*Ne pomaga vam nič
ne bog
ne hudič
ne zaščitnik vaš
križ iz vešal.*

*MI SMO VIHAR!
Trgamo
gnile liste.*

*Mi smo vihar,
ki ruši,
vse trhlo ruši!*

*NA VAS
MERI NAŠ UDAR
PO VAS
BIJE NAŠA PEST
TRDA PEST*

*Dolgo
nas je grizla bolest.
Zdaj grize vas.
Naj vas grize!
Zgrize!*

*Mi vam napravimo
čase iz vaših lobanj,
vam jih postavimo
na mize,*

*vanje
natočimo strupa
iz črnih jagod
vašega obupa
in iz našega
rdečega cvetja
svetlih sanj
rdeče prihodnosti.*

*V pohode
so se zgrnile
naše brigade
ohoj, ohoj!
zvihrale v napade
ohoj, ohoj!
Pod prameni zastave
rdeče kot zarje,
na okopih svobode
se narod — sirotnik
bori:
SMRT ZAVOJEVALCEM!
SMRT ZATIRALCEM!
SMRT IZDAJALCEM!*

*Med venci pšenice
pod zvezdo pravice
šest bakel plamti
iz naše krvi.*

*BORBA ZA BORBO TRKA NA VRATA,
ZA BEDNE OD VEKOV NA VEKE ZAPRTA.
SIROTNIK V SIROTNIKU ZAČUTIL JE BRATA
IN Z BRATI SIROTNIKI ZDRUŽIL SE V PLAMEN
V PLAMEN VARILNI, KI JEKLO PREVRTA
IN S TISOČ PEČATI ZAPEČATENA VRATA
ZA BEDNE OD VEKOV NA VEKE ZAPRTA.
NA REKI OGNJENI RDEČIH SPLAVARJEV
OGNJA NAS STRAH NI IN NE VIHARJEV.
SKOZI OGENJ IN KRI IN ČRNE VIHARJE
PREBIJEMO SAMI SE NA BREG RDEČE ZARJE
K RDEČEMU JUTRU K RDEČI POMLADI.
A ČE POGINEMO V OGNJENEM VIHARJU,
RAJE UGASNEMO V PEPEL PO POŽARU,
RAJE IZGINEMO V BREZLIČJE PRAGMOTE,
KOT DA POGINEMO V GNILOBI SRAMOTE.*

ZRTVENI SPEV

PESEM JE SVETLOBA
RABLJEVA SEKIRA JE NE PRESEKA
RABLJEVE VISLICE JE NE MOREJO ZADUSITI
RABLJEVI PSI JE NE MOREJO UJETI
RABLJEVE PUSKE JE NE MOREJO UBITI
DOKLER SI SVETLOBA
NE MORES UMRETI

* * *

*Zdaj bo kmalu pomlad.
Zemlja dehti pomlad.
Zemlja dehti pomlad.
Zdaj bo kmalu pomlad.
Zdaj bo kmalu pomlad.
Zemlja dehti pomlad.
Zakaj v vihro in glad?
Zakaj v zimo in v mraz?
Zemlja dehti pomlad.
Zdaj bo kmalu pomlad.
Ne sanjaj, ne sanjaj, brat.
Še je zima in mraz.
Še je zima in mraz.
Le v sanjah pomlad se budi.
Le v sanjah pomlad se budi.
A smrt še vedno kosi.
Še vedno gre pot skozi kri.*

* * *

*Navzdol in navzgor
in zopet navzdol
iz odtajane prve pomladne prsti
v beli planinski sneg
kolone
gredo molče.
Mesec razbija temo.
Kot žaromet liže goré,
a trudne kolone z brega v breg
gredo molčé.*

* * *

*Starec se vzpenja v breg.
Osmi križ na ramah.
Osmi križ ga skeli.
Osmi križ je težak.*

Starec se vzpenja v breg.
Osmi križ ga teži.
Osmi križ ni lahak
na strmih partizanskih stezah.
Dete, dete drobnó,
staro štirinajst dni.
Dete, dete sladkó
na prsih borke spi.
Dete, dete drobnó
o življenju prav nič ne ve,
o smrti prav nič ne ve
in vendar ga smrt že lovi.

* * *

Bele krpe snega.
Mesec sveti z neba.
Mesec, za oblak se skrij!
Dobra, dobra tema,
v svoj pajčolan nas ovij —
mesec lahko nas izda,
mesec nas vse pogubi.
Strme, strme poti...
Nad njimi mesec vesla,
nad nami mesec vesla,
kot ribič
nas v mreže lovi.

* * *

V dolinah ognji gore
in gorijo v gorskih vaseh.
Po strmini sence drse
v vijugah po gorskih poteh.
Vedno več plamenčkastih črt
riše se v marčevo noč
in liže črno temo
kot kače sikajoč.
Pod nami ognji goré,
ob ognjih se greje smrt,
obsojena sama na smrt,
obsojena zdavnaj že
in vendar rada nocoj
z nami zaplesala bi svoj
zadnji predsmrtni ples.

* * *

Zakaj te misli na smrt?
Saj bo kmalu naš čas,
saj bomo kmalu doma:

Rapsodija o splavarjih na ognjeni reki

*Spet bom železo talil.
Spet bom polja oral.
Zakaj te misli na smrt?
Saj bo pravkar pomlad
in svet bo lep, prelep,
in skoro, skoro, poet,
izpel boš grozo teh let.
A ko bi pal, joj, pal?
Pognal bi v rdeči cvet.*

* * *

*PESEM JE SVETLOBA
RABLJEVA SEKIRA JE NE PRESEKA
RABLJEVE VISLICE JE NE MOREJO ZADUSITI
RABLJEVI PSI JE NE MOREJO UJETI
RABLJEVE PUŠKE JE NE MOREJO UBITI
DOKLER SI SVETLOBA
NE MOREŠ UMRETI*

* * *

*Gora kot mršav konj,
bel sestradan konj,
velik mršav konj,
z ostrogami žičnih ovir.
Gora kot mršav konj,
votel Odisejev konj.
Tu bo počitek
in mir.*

* * *

*V kaverni nas objema tema,
črna mrzla tema,
črna vlažna tema.
Voda z obokov kaplja,
kakor do meri nam čas
črna klepsidra:
kip-kap-kip
črnih kapelj utrip
kap-kip-kap
črnih kapelj tiktak
na črno gmoto ljudi,
utrujenih od strmih poti:
kip-kap-kip
na nizek, ozek hodnik ...*

*Spi, spi, zaspi
kleče, stoje, čepe
kot drugi spe
v tej črni klepsidri:
kap-kip-kap
črnih kapelj tiktak
kip-kap-kip
črnih kapelj utrip
v klepsidri srca.*

* * *

*Bleda, blede megla,
jutranji prvi svit,
prvi strel in rafal,
prvi, prvi krik.
Daleč je v boju pomlad,
v boju je bliže smrt.
Čutim, čutim njen hlad
in sikajoči srd.
Sonce, sonce z neba.
Na snegu sledovi krvi.
Nekdo je zaprl oči.
Nekdo bo zajokal doma.*

* * *

*Vi ste prebili obroč.
mi smo ostali tu.
Vi boste kmalu šli
k zmagi pojoč.
Mi smo ostali tu
in vendar smo z vami šli,
čeprav smo ugasnili v smrt
na pragu miru.
Mrtvi svobode smo prag.
Vsakdo bo čezenj šel.
O da bi vsak korak
bil naše krvi odmev.*

* * *

**PESEM JE SVETLOBA
RABLJEVA SEKIRA JE NE PRESEKA
RABLJEVE VISLICE JE NE MOREJO ZADUŠITI
RABLJEVI PSI JE NE MOREJO UJETI
RABLJEVE PUŠKE JE NE MOREJO UBITI
DOKLER SI SVETLOBA
NE MOREŠ UMRETI**

* * *

Rapsodija o splavarjih na ognjeni reki

*Le redki smo se prebili
po zaledenem kaminu,
 čez skale kot plaz zdrseli
 po žlebu ledenem v dolino.
Odsakovali smo kakor brzice
in padali kakor slapovi
čez skalovite
prepadne stopnice:
 na njih se je smrt polomila,
 a mi — ostali smo živi.*

* * *

*Živi? ... Kdor bi ta hip zagledal
blede upadle obraze,
 blede upadle obraze
 in okostenele postave,
bi mislil, da je srečal mrtvake,
oživele iz stare balade.
 Gledal bi in se pokrižal
 in želel mir dušam nesrečnim,
 sencam bednim na begu
 skozi zasnežene gozdove
 kot jezdec v noč jahajoči
 v daljne neznane dežele
 v odprte grobove.
A mi — od sreče opiti,
od sreče in vročične radosti,
blagrujemo gorske prepade —
 prepade, ki čeznje kot ptice
 z zanesljivimi razpetimi krili
 smo se rešili
 v neizmerno naročje prostosti.
Šele, ko smo se v hosti prešteli,
smo se zgrozili:
 bilo nas je
 kot prstov na roki.*

* * *

*Ponoči smo poslali patroljo
na bojišče okrog pogorišča.
In ko se je ob svitu vrnila,
smo v grozi onemeli
bledi kot bele hoste,
bledi kot belo jutro,
drameče se s streli.*

* * *

Up se bori z brezupom:
smrt ne naveliča se lova,
nad Rutami in Kopajno
preiskala je gmajno za gmajno
in nas s psi izsledila.

Up se bori z brezupom:
Kdaj se bo smrt utrudila?

* * *

Smrt ne naveliča se lova:
bose in gladne nas goni
sita in neutrudljiva.
Smrt ne naveliča se lova
na človeško divjad sred zametov,
poti do vasi nam zapira,
do samotnih koč dobrih kmetov.
Smrt ne naveliča se lova
sita in neutrudljiva

* * *

Gozdovi v mrtvaških haljah,
grozljivi pošastni strahovi,
srhljivi nas s srežem steklijo,
iz žil nam sesajo toploto
in se z našim gladom gostijo.
Spimo na smrekovih vejah
z eno samo odejo pokriti
in z mislijo eno samo:
kako do vasi se prebiti?
Noge, zavite v cunje, že žre ozeblina
in mraz vanje seka razpoke
in v kosti se zajeda skrnina.
Čakamo na komisarjev povratek,
če sploh je prispel do Odreda...
V srcih nas gloda slutnja,
kot da vse je pokosila zaseda —
vse, ki s komisarjem odšli so,
pa se še niso vrnili.
Jalova je tolažba,
da so se morda prebili
in da kje kakor mi ležijo
in žvečijo smrekove igle
in si ljubje drobe za kosilo.
Jalova je tolažba, da so sneg razkopali
do zmrzlega maha in trave:
saj bi pred velim biljem
kakor mi povesili glave.

* * *

Rapsodija o splavarjih na ognjeni reki

*Poti do vasi so zaprte
in kot ure so dolge minute:
davi v naši bližini
je urila smrt rekrute.
Zaman sta Rudi in Stojan
strmela v cev svojega brena*
in vendar ni nihče med nami
odmaknil prsta s petelina:
pa nihče ni meril na smrt, ki
krog nas je plesala
in slepo v gozdove pod Kepo
s topovi streljala.
Nikamor se nismo ganili,
nismo se iskali s pogledi,
čeprav smo slovo jemali,
na trenutek samo še čakali,
kdaj treba se bo posloviti
in se z zadnjim nabojem ubiti:
Ne, ni lahko umreti,
a če drugega ni izhoda,
v strelu samomorilskem
kot roža razcveti se svoboda.*

* * *

*PESEM JE SVETLOBA
RABLJEVA SEKIRA JE NE PRESEKA
RABLJEVE VISLICE JE NE MOREJO ZADUSITI
RABLJEVI PSI JE NE MOREJO UJETI
RABLJEVE PUŠKE JE NE MOREJO UBITI
DOKLER SI SVETLOBA
NE MOREŠ UMRETI*

* * *

*Povsod, povsod je sneg
in s smrtjo breg
že mesec dni
od vseh strani
grozi.
Skozi temno noč
prodirajoč
kolonica molči.
Le pet ljudi,
pet črnih senc
drsi skoz mraz.*

* bren, angleška strojnica

A v slehernem
šest plamenic
gori
in njihov žar
jih vodi v čas
kot rdeči klic:
Naprej! Naprej!
Kaj mar nam sneg!
Kaj mar grozeči breg!
Kaj mar prežecha smrt!
Naprej! Naprej!
Samo prezir
zariše mir
v obraz,
trd kot granit.
Samo prezir
premaga čas,
čas, ki ga meri smrt.
Naprej! Naprej!
Na dnu srca
pa sanje spe.
Naprej! Naprej!
In ko se sanje prebude,
je daleč smrt
in blizu cilj.
»Naprej! Naprej!
Saj nam že leto dni
šest plamenic gori
in sveti nam v temi
na pot k prihodnosti.
Zato naprej!«
Povsod, povsod je sneg
in s smrtjo breg
že mesec dni
od vseh strani
grozi.
Skozi temno noč
prodirajoč
kolonica molči —
le pet ljudi
pet čudnih senc
drsi skoz mráz.

Rapsodija o splavarjih na ognjeni reki

A v slehernem
šest plamenic
gori
in njihov žar
kot rdeči klic
jih vodi v čas
mimo grobov
in pogorišč
in z brega v breg
skoz mráz in sneg
v srce gozdov.

Na dnu srca
pa sanje spe
in v rdečo pesem
se bude:

Tovariši, lepo, lepo
bo v tistih daljnih dneh,
ko znoj izmije kri
in ko se prebudi
ljubezen v vseh ljudeh,
bregove premosti,
ki ločijo ljudi.
Lepo bo v tistih dneh!

Zato ne obupuj
in se žrtvuj
za večno lepi sen
pariških barikad,
ko prvi komunard
za rdeči sen je pal.

Zato ne obupuj
in se žrtvuj
za misel, ki jo svet
z Oktobrom je spoznal,
za misel delavsko,
sijočo nam s kokard
peterokrakih zvezd,
za misel, ki prižgal
jo Lenin je za nas
in z delavsko krvjo
prebudil v nas zavest,
da naša pot je boj.

Miha Klinar

*Po poti tej smo šli,
po poti tej gremo,
dokler človeška kri
sveta ne prerodi,
da konec bo krivic,
ki jih ljudje trpe,
da vsako bo srce,
čutilo za ljudi:
ŽAR RDEČIH PLAMENIC
RAZBIJE NAJ TEMO!*

RDEČI TORZO

*O praznik svobode
praznik pomladi!
Na bregu življenja
smo odložili
breme trpljenja,
z nog si sezuli
vse boje, pohode
skozi ogenj in kri
do miru in svobode.*

*O praznik pomladi
praznik svobode!
Polni vriskov in petja
sredi majskega cvetja
z jutranjo roso
smo se umili
in pozabili,
na smrt pozabili
na praznik svobode
na praznik pomladi.*

*Ob prazničnem kresu
ob pesmi in plesu
dekliške oči so
v nas zagorele
in v tisoč ljubezni
se razcvetele
na praznik pomladi
na praznik svobode...*

*O deklica moja,
zakaj nisi živa,
da bi poljubljaj
usteca tvoja
na praznik svobode
na praznik pomladi.*

*Obriši si solzo,
saj ko bi kanila,
bi me še v grobu,
dragi, ranila
na praznik pomladi
na praznik svobode...*

*Ob prazničnem kresu
dekle plavolaso
z vabečim pogledom
vabi me k plesu
na praznik svobode
na praznik pomladi.*

Miha Klinar

*Lasje kakor tvoji,
oči kakor tvoje,
dlani kakor tvoje,
poljubi kot tvoji
na praznik pomladi
na praznik svobode.*

*Kakor da ti si se
vanjo prelila,
ti, ki te v gozdu
pokriva gomila
na praznik svobode
na praznik pomladi.*

*Lasje kakor tvoji,
oči kakor tvoje,
dlani kakor tvoje,
poljubi kot tvoji...*

Me je vzljubila?

Me kot ti bo ljubila?

*O praznik svobode,
praznik pomladi
praznik ljubezni
praznik pozabe!*

*Daleč so boji,
krvavi spopadi.
daleč grobovi,
smrt, ruševine:*

*cvetje preraslo
celo je spomine
na praznik pomladi
na praznik svobode.*

*TI, KI BORIL SI SE,
TI SI ORAL.*

*TI, KI TRPEL SI,
TI BOŠ SEJAL.*

*A KAJ BOŠ SEJAL
IN KAJ BOŠ POŽEL?*

*POVSOD RUŠEVINE
POVSOD LE PEPEL*

*Zdaj je praznik za nami
in sonce sveti vsakdanje,
obstali smo
med ruševinami
sami.*

Rapsodija o splavarjih na ognjeni reki

*Razbita je moja dolina,
razorožene so misli bojne
in iz srca
se mi trga
bolečina
in nemo strmi
v sledi vojne.*

*Ničesar vam ni ostalo
(premagani sovrag
se reži)*

*O že čez mesec dni
kot lačni berači
boste šli
prosjačit
na roparski Wallstreet...*

*Ničesar nam ni ostalo?
Bojazljive laži!*

*Kdor ima čiste oči,
veruje v rdeče sanje
na ruševinah
starih dni.*

*Sanje? Ha, sanje, sanje...
(premagani sovrag
se reži)*

*O že čez teden dni
kot lačni berači
boste šli
prosjačit
na roparski Wallstreet.*

*Sanje! Da, sanje, sanje
bile so vir naše moči:
z njimi prižgemo peči
za rudo naših dni,
za železo naših dni,
za jeklo naših dni,
za novi svetli plug,
za naš vsakdanji kruh.*

*TI, KI BORIL SI SE,
TI SI ORAL.*

*TI, KI GRADIL SI,
TI SI SEJAL.*

*TI SI ZNOJIL SE
IN TI SI TRPEL.*

*IN KAR BOŠ SEJAL,
BOŠ TUDI POŽEL.*

*Le plani, misel,
smelo pod oboke,
kjer v ritmu se
prevažajo žerjavi.
In vsaj za hip
se pri ljudeh ustavi,
da te vzemo
kakor opeko v roke.
Samo tako
v bodočnost te vgradijo,
samo tako
spoznala boš resnico,
samo tako
imela boš pravico
postati stih
za rdečo rapsodijo.
K ljudem se nagni
pod zemljó v kanalih,
na kable zaigraj
kakor na strune,
spremeni v spev
načrte in račune
in vžgi se iskra svetla
v vseh stikalih.
Zagori sinje
kot varilni plamen,
odvari s sebe
vso navlako staro,
izžgi s sveta
laž temno in prevaro
in snemi vsa bremena
s trudnih rámen.
— Luč bodi! dahni
in nov svet ustvari,
svet, kjer ljudje
ne bomo več na tlaki
kjer bratje bomo si
in vsi enaki,
zato z ljubeznijo
nas vse prežari.
Z ljubeznijo,
da v trdih dneh graditve
pod težo
naša volja ne omaga,
da kakor v boju
tudi v delu zmaga
življenja vredna
in krvi prelite.*

Rapsodija o splavarjih na ognjeni reki

TI, KI BORIL SI SE,
TI SI ORAL.
 TI, KI GRADIL SI,
 TI SI SEJAL.
TI SI ZNOJIL SE
IN TI SI TRPEL.
 IN KAR BOŠ SEJAL,
 BOŠ TUDI POŽEL.
A PAZI, DA SETVE
NE ZADUŠI TI PLEVEL.

*Sam veš, da to niso prazne besede,
sebičnost napada nas iz zasede:
 sebičnost je zlo,
 ki od veka do veka
 človeku za tujca
 dela človeka.*

ŠE OGENJ PROMETEJSKI
ME V PRSIH SKELI,
 ŠE RADI BOGOVI
 BI PILI NAM KRI,
ŠE RADI POLASTILI
BI SE OBLASTI
 IN NAS PRIKOVALI
 NA SKALNE ČERI.

*Stihi drobijo se v letopise,
kot da mi v žilah kri že suši se,
pa bi mi morala bruhati krike
na vse, ki pozabili so na črne krvnike
 na grozo ugaslo umirajočih
 z zlomljenimi tilniki v srednjeveških obročih
na vse postreljene in umorjene
otroke in starce, moške in žene,
na domove požgane, ljudi izgorele
za seme svobode v pepel siv iztlele,
na njive svobode — krvava bojišča,
na pogorišča in taborišča,
na žrtve in mrtve, na strahotne pohode,
ko s smrtjo orali smo njivo svobode,
ko s smrtjo orali smo trdo ledino
in s krvjo posejali vso domovino.*

*Stihi drobijo se v letopise,
kot da mi v žilah kri že suši se,
pa bi mi morala bruhati krike
na vse, ki pozabili so na čase velike,
na vse, ki v naši rdeči pomladi
seme pohlepa zasejali bi radi,
na vse te poganjke brezdelne gospode,
gospode, ki noče ljudske svobode.*

**ŠE OGENJ PROMETEJSKI
ME V PRSIH SKELI,
ŠE RADI BOGOVI
BI PILI NAM KRI,
ŠE RADI POLASTILI
BI SE OBLASTI
IN NAS PRIKOVALI
NA SKALNE ČERI.**

*Ti veš, da to niso prazne besede,
koristolovci vseh vrst preže iz zasede:
sebičnost je zlo,
ki od veka do veka
človeku za sovraga
dela človeka.*

*Drobno drevesce si, vihar te izruje,
le v množico združen človek kljubuje,
dela, ustvarja sen proletariata,
da človek v človeku našel bo brata.*

**TI, KI BORIL SI SE,
TI SI ORAL.
TI, KI GRADIL SI,
TI SI SEJAL.
TI SI ZNOJIL SE
IN TI SI TRPEL.
IN KAR BOŠ SEJAL,
BOŠ TUDI POŽEL.**

*Pršeči snopi isker
so prižgali zvezde.
O dolina moja
kakor v ognju boja
v ognju dela.
Dimnikov mogoče piščali ...
Kdo udarja svojo pesem
na klaviaturo strojev?*

Rapsodija o splavarjih na ognjeni reki

*Kdo ustvarja
iz disharmonije
razbitega železa
svetlobe harmonijo.
Kdo raztaplja zarjaveli čas
v slapove železnih ognjev.
Od kod ta glasba?
Fanfare v srcu čujem!
Kje zlate so pozavne?
Kje so bobni?
Kdo po načrtih in računih
na tolkala strojev
bodočnost
ljudstvu snuje
v kovinski simfoniji?
Kdo po svoji meri
in preudarku
piše času note?
Kdo daje času
nov svobodni ritem?
Kdo drami v meni svoj zanos
in me spreminja v pesem?
Rogovi,
v rdečo zarjo jutra
odprite zlata usta
in razglasite svetu,
kdo iz mene poje
LJUDJE
LJUDJE
LJUDJE
odeti
v ognjeno meglo sopar
SPLAVARJI
NA GOREČI
ŽELEZNI REKI
v rdečem jutru
s pesmijo ognjeno v duši
NA RAZBELJENA SO VESLA
SE OPRLI
IN ZAPLULI V ČAS,
V NAŠ ČAS!
V SVOJEM SRCU
SLIŠIM RDEČO HIMNO:
SVOBODI LJUDSTVA
POJEM.*

HIMNA

*Pesem o slavi pojo nam gozdovi,
spev, ki nikoli ne izzveni.*

*Pesem o slavi pojo nam grobovi,
pesem za nas žrtvovane krvi.*

*Pesem o slavi pojo nam ravnine,
pesem o slavi nam morje šumi,
pesem stoletnega hrepenenja,
o domovina svobodnih ljudi.*

*Rodovi naj novi bodo obala,
skalna obala, ki valove drobi,
valove viharne krivic in nasilja,
podtikanj nizkotnih in podlih laži.*

*O domovina, naj se nikoli
nad tabo noč temna več ne spusti.*

*V boju pomlad se je razcvetela,
v boju iz žrtev in iz krvi,
v znoju ob plavžih iz našega dela
v zarji železni naš čas se budi.*

*Dan se nad sinjimi polji razpenja,
sreče kruh zlati iz rok nam zori,
vse, kar očetje so hrepeneli,
nam domovina kot mati deli.*

*Rodovi naj novi bodo obala,
skalna obala, ki valove drobi,
valove viharne krivic in nasilja,
podtikanj nizkotnih in podlih laži.*

*O domovina, naj se nikoli
nad tabo noč temna več ne spusti.*

*Bratstvo na svetu naj narode združi
v zvezo svobodnih in srečnih ljudi,
da bo naš svet vsem ljudem domovina,
vsem, ki sovražijo sužnje vezi,
bratom iz Afrike, azijskim bratom,
bratom teptanim na zvezdi sveta,
da bo človeštvo ena družina,
da bo svet zvezda brez ječ in meja.*

*Rodovi naj novi bodo obala,
skalna obala, ki valove drobi,
valove viharne krivic in nasilja,
podtikanj nizkotnih in podlih laži.
O domovina, naj se nikoli
nad tabo noč temna več ne spusti.*